

NONELL

FONOLOGÍA

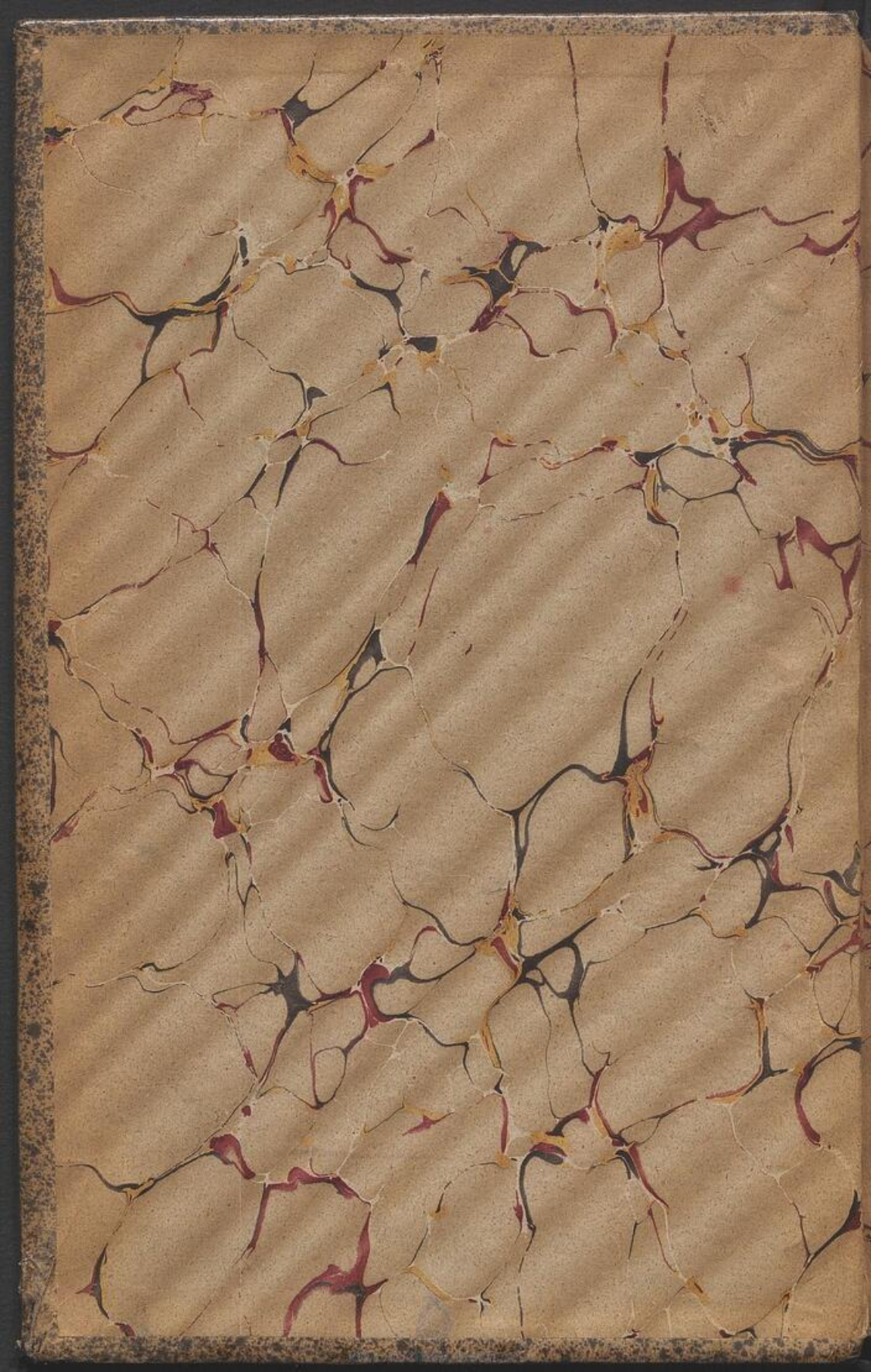
CATALANA

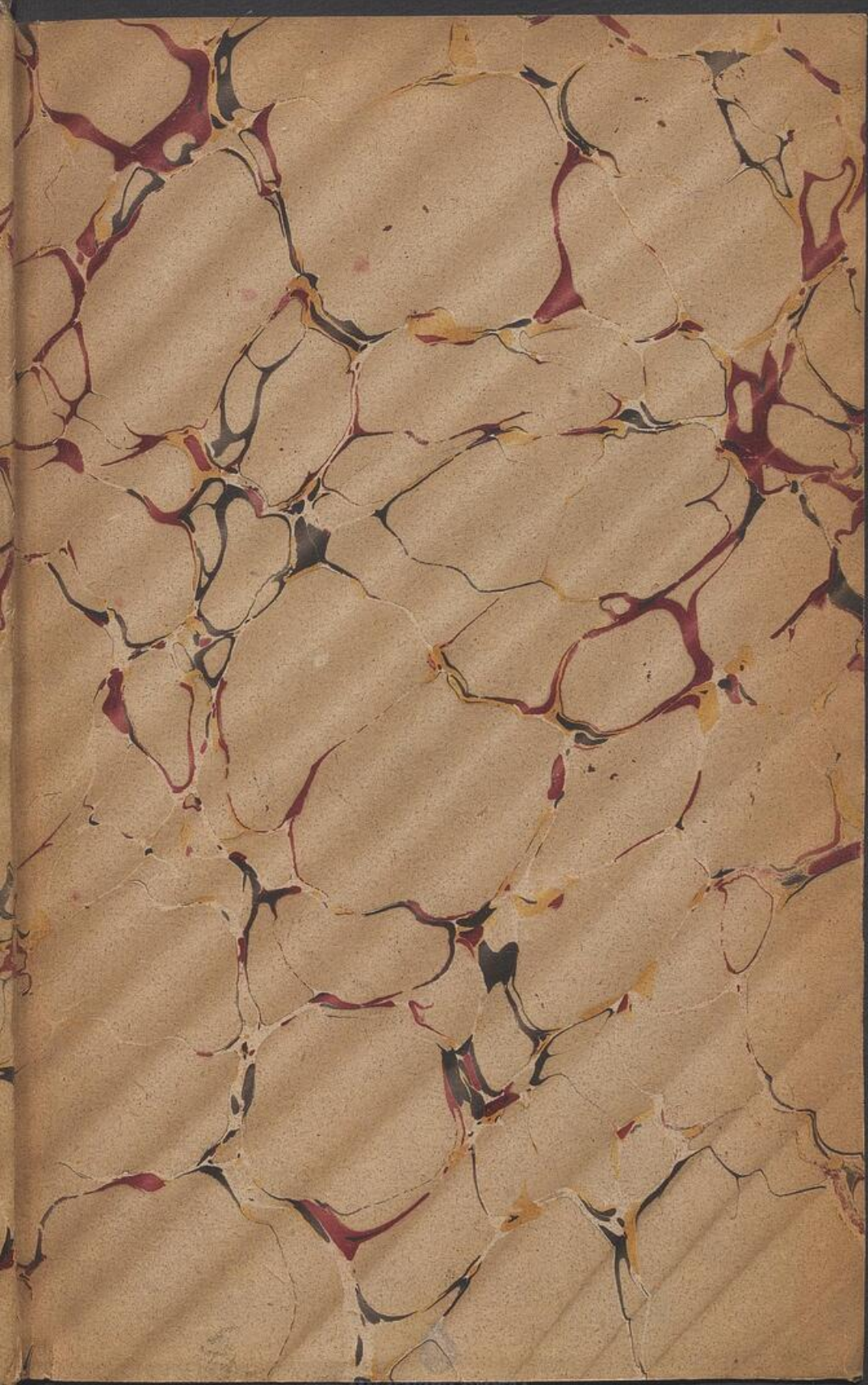
23

—
V

49

23 - V - 49

FONOLOGIA CATALANA

ANÁLISIS
FONOLÒGICH-ORTOGRÁFICH
DE LA
LLÈNGA CATALANA

ANTIGA Y MODÈRNA

PER LO

P. JAUME NONELL Y MAS

DE LA COMPANYIA DE JESUS

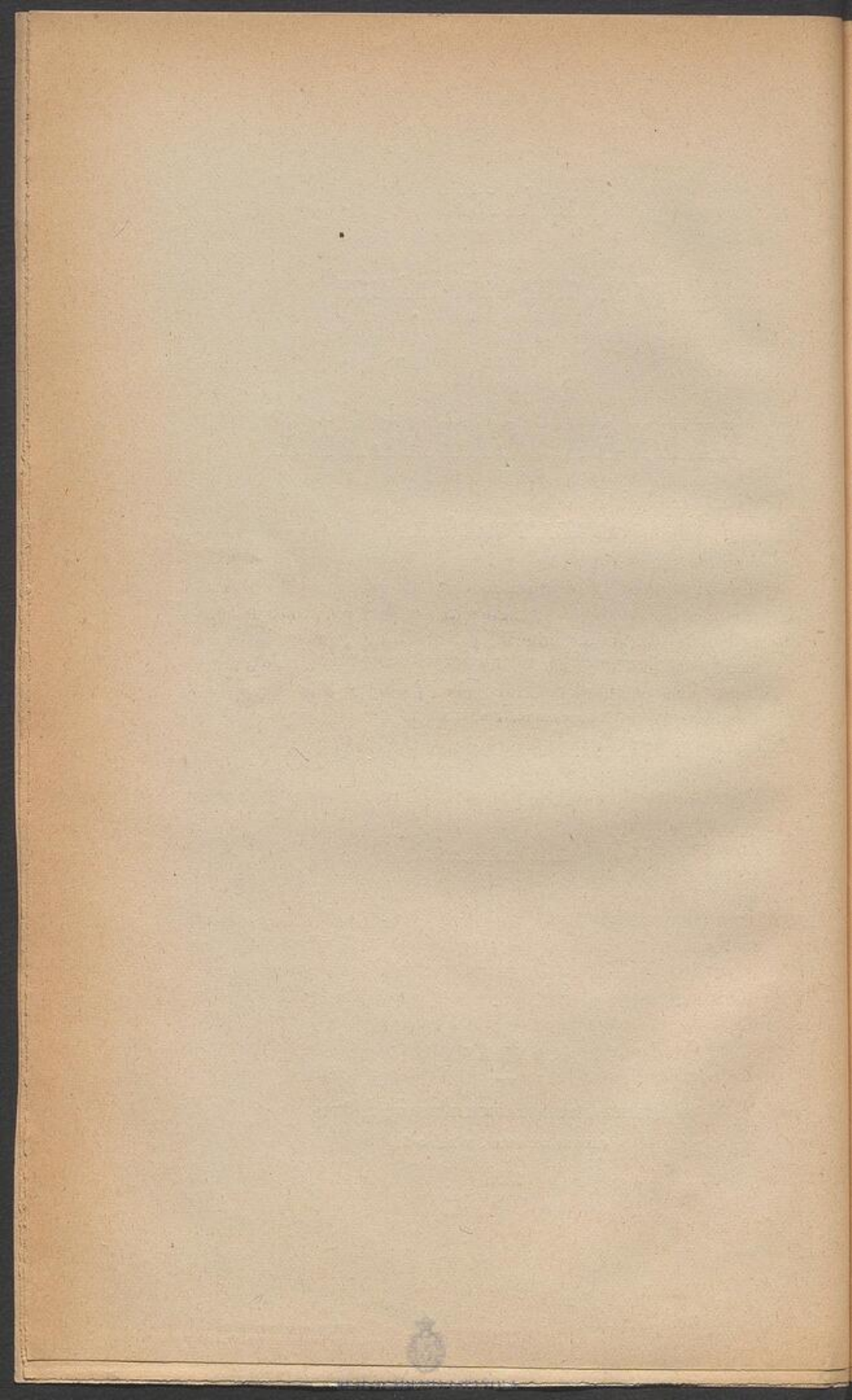

MANRÈSA

ESTABLIMENT TIPOGRÁFICH DE SANT JOSÈPH

CARRER DE PICAS, NÚMERO 8

1896

INTRODUCCIÓ

Axis còm els últims elements de la paraula escrita son les llètres; axis també 'ls derrers elements constitutius de la paraula pronunciada son els diversos sòns, que per les llètres, còm per signes arbitraris, son representats. D'aquí s'en deduèx, que, al estudiar la paraula en sos elements primitius y fonamentals; es necessari distingir èntre el sò ò 'l nombre de sòns articulats, de que 's compòsa, y 'l mèdi de representació ò 'l signe escrit, ab que cada sò dèu significarse. L'estudi dels múltiples sòns peculiars de cada llènga pertènèx a la Fonologia: l'establir les lleys de representació escrita dels metexos sòns, es objecte pròpi de la Ortografia.

Aquèstes dues parts de la Gramática deurien guardar tal proporció èntre sí, que 'l nombre dels signes representatius dels sòns fos igual exactament al dels sòns que per ells han de representarse: y tant més perfect será 'l sistèma alfabètic u ortogràfic d'una llènga, quant mes s'acòsten a n'aquèsta rigorosa igualtat el nombre dels sòns y 'l dels signes. Tota representació d'un metex sò per signes diferents, ò de sòns diversos per un metex signe, produirà confosió, ò per lo mènus farà mes complicat el sistèma ortogràfic. En tots los sistèmes de llènga universal, que s'han imaginat, la fonètica y la ortografia s'han subjectades a n'aquèsta lley de la completa igualtat de sòns y signes.

En les llèngues, que podèm anomenar *naturals*, en quant se distingèxen d'aquèstos sistèmes, fins ara estèrils, de pura invenció humana, ordinàriament tanta perfecció no s'hi tròba; sinó que sòl havèrhi cèrta desproporció, major ò menor, èntre llur fonètica y llur ortografia.

Per lo que tòca a les nòvo-llatines, una de les quals es la

nòstra catalana, el motiu de trobarse desequilibrí èntre 'ls sòns y 'ls signes es molt fàcil de compèndre. El catalá, (y lo metex ab cèrta proporció dèu dirse de les altres llèngues ses germanes), el catalá no es, casi en sa totalitat, mes que 'l llatí, y 'l llatí de la decadència, parlat en una part d'una província del antich impèri romá, y parlat no sòlament pe 'ls antichs habitants de dita regió, sinó també pe 'ls invasors que destroçaren l'impèri, y en ell van establirse.

La unió d'aquèstos dos elements, tan diversos èntre sí, y la fosió dels metexos en un sòl y únich pòble, per fòrça hagué de fer cambiar la fesomia de la antiga llènga, ni mes ni mènus que el caràcter, les costums y mil altres accidents de les persones que la parlaven. En aquèsta evolució la part que mes hagué de ressentirse del nòu mòdo de ser del pòble, fou la llènga parlada, y per consegüent la fonètica. La ortografia, per el contrari, degué conservarse mes incorrupta.

Y per demostrarho, basta recordar que 'ls invasors no imposaren sa llènga, mancada de puliment y de cultura; sinó que adoptaren la dels vençuts, la qual havia arribat a un grau molt elevat de perfecció. Los documents públichs y oficials, los privatus de la família, tots s'escrivien en llatí; y no sempre en llatí tan corromput, còm a primera vista 's podria creùre: lo qual se vèu molt clarament en los llibres que 'ls savis nos trameteren.

La llènga parlada, no obstant, anava lentament transformantse en altra, que al cap d'alguns sigles aparegué sufficientment constituïda, per que se la pogues considerar ab tota justícia còm a perfect idioma, diferent no sòls del que li doná orígen, sinó també dels altres, que juntament ab ell havien operat sa lenta transformació y començaven a dar senyals de vida pròpia en òbres literáries.

Tal es la història de les llèngues nòvo-llatines. Y cenyintnos a la catalana, los escriptors del sigle XIII se trobaren per una part ab una fonètica ben diferenta de la clàssica llatina; y per altra part, ab lo metex sistèma alfabètich dels clàssichs: resultant d'aquí una marcada desproporció èntre 'l nombre de sòns que constituïen la fonètica catalana, y 'l de signes llatins ab los quals fou necessari que 'ls dits sòns se representassen. El número de sòns havia crescut: el de signes permanexia 'l metex. Entre 'ls signes llatins n'hi havia de representatius de varis

sòns en diverses circumstàncies, còm la *x* (*xx* y *cs*), la *c* y la *s*, etc., y la confusió en l'us d'aquèstos signes vingué a aumentar la que produïa 'l desequilibri existent èntre signes y sòns. D'aquí la tan vária ortografia, que observam en los escriptors dels temps clàssichs de nòstra llènga: varietat e inconstància, que 's nòta no sòlament èntre un autor y altre, sinó en un metex en diversos escrits, y fins en un metex llibre, en una metexa plana, en una metexa sentència.

L'estudi de la fonètica antiga y modèrna, dirigit a la determinació definitiva d'un sistema alfabètic-ortogràfic de la actual llènga catalana, es lo que m'he proposat fer en aquèst breu escrit. Protesto que no'm mòu el desitj de defensar cap sistema ortogràfic preconcebut *a priori*, ni fer prevaldre cap idèa pròpia y particular sobre l'assumpto; sinó sòlament el de conèxer, y fer conèxer a mos llegidors, y ferlos conèxer lo mes a fondo que 'm sia possible, el sistema fonètic de la nòstra llènga, al objecte de que s'en puga establir un d'ortogràfic fixo, sòlidament fundat, conforme al geni de la nòstra llènga, y lo mes senzill que permeta la fonètica catalana.

PRIMERA PART

Dels sons vocals

Per major claretat dividiré aquest llibre en tres parts ò seccions, en la primera de les quals se tractarà dels sons vocals; en la segona, dels semi-vocals; y en la tercera, dels consonants. Y abans de tractar dels primers, diré quatre paraules en general sobre 'ls sons de la llènga catalana.

CAPÍTOL PRIMER

Número y valor dels sons de la llènga catalana

1. En tota llènga existèxen dues classes de sons molt diferents èntre sí. Els uns s'anomenen *vocals*; los altres *consonants*. Los fonòlechs moderns preferèxen anomenar *sonants*, çò es, per sí metexes sonants, a les vocals¹; a diferència de les consonants, que sòlament sònen ab l'auxili

¹ Alguns d'ells estenen aquesta denominació a varies consonants, en quant desempènyen determinades funcions. Vèjas a Brüggmann, *Grammaire comparée*, I, §. 18.

d'una sonant. Respectant la antiga nomenclatura, continuarem anomenantles vocals.

§. 1. *Número y valor dels sons vocals*

2. Els sons vocals, que compta la llènga catalana, son els vuyt següents:

1. El representat per la lletra *a*, y sòlament per ella: tal es el dels monossilabs següents: *pa, mar, camp, gran.*

2. El que indistintament se representa per la *a* y per la *e*; per exemple la *a* de *mic-a, pòc-a, ròb-a, cint-a, a-mor, a-lliu, marquès*; y la *e* de *act-e, prompt-e, jutj-e, e-xam, y e-sliu.*

3. El de la *e*, que, a imitació dels francèsos, podèm anomenar *obèrta*, còm son les de les paraules següents: *inglès, francès, trèss, pèu, rèb, llènga, pèrtxa.*

4. El de la *e*, que correspon a la tancada dels francèsos, còm la de *llét, plét, dinér, llétja, flétxa.*

5. El de la *i* ò *y*, còm en *infinit, primitiu, vinga, fil, prim, lley, rey.*

6. El de la *o* sonora, còm lo de les paraules *sòl, còl, caragòl, pòch, ròch.*

7. El de la *o* fosca, còm en *fòsch, gòs, pòls, recó, piadóss, caçador.*

8. Lo de la *u*, el qual no 's distingèx d'un tercer sò, que en determinades circumstàncies pren la *o*, quant no es sonora ni fosca, còm se pòt observar comparant la *u* de *bufava* ab la *o* de *plorava*, la de *mullar* ab la *o* de *amollar*, la de *fumada* ab la *o* de *portada*,¹ etc.

3. En l'actual fonètica catalana hem perdut un quart sò de la *e*, que s'assemblava molt a la *o*, y l'han conservat fins a nostres dies els mallorquins, còm se nòta al

¹ Preneh per un metex è idèntich sò el pròpi de la *u* tònica y l'comú a la *o* y *u* atòniques; si be crèch que pòden molt be comptarse còm a diferents, y que 'l segon es un sò confos è indefinit, que s'acòsta mes a *u* que a *o*.

oirlos pronunciar les paraules *juevert, beure, etc.*, que sónen casi *juevort, boure, etc.* ¿Quí sab si es un resto de aquèsta *e*, la *e* muda semblanta a *o*, ab que en alguna comarca de Catalunya pronuncien casi be *paro, maro, no'l portos, no'm pegos*, per *pare, mare, no'l portes, no'm pegues?*

Que en la llènga antiga fou conegut tal sò de la *e* semblant a *o*, ho pròva el trobar escrit, per exemple, *vou y veu, crou y creu, boure y beure, etc.*

Vench una vots lessus del castell... e cridaren tots a una *ou*: Sancta Maria, Sancta Maria. *Cròn. D. Jacme, cap. 218.* — Fo acort... que en aquel conseyl jurassen tots sobre los sancts Euangelis e la *crou* de Deu. *Id., cap. 81.* — Con lo dit bisbe volia pendre la copa per *boure*, un pobre li vench deuant, qui li dix: Senyor, dam a *boure* aquex vi de aquexa copa, car gran set he. Lo bisbe per gran caritat dona li a *beure* tot lo vi. *Recull d'exemples, pl. 224.*

§. 2. Nombre y valor dels sòns consonants

4. Els sòns consonants de la llènga catalana son divuyt.

1. Lo representat per les lletres *b* y *v*; per exemple, *bò, trobar, vi, còve*. Generalment no's fa diferència èntre els sòns representats per la *b* y la *v*. Les comarques, en que la fan, tenen un sò de mes que les altres, ahont se pronuncien iguals.

2. El que correspòn a la *k*, que's tròba en algun cas usada pels antichs escriptors, y en la actualitat ho es en nòms estranjers. En l'actual escriptura lo representam unes vegades per la *c*, altres per la *q*, segons es la vocal que seguèx: axí escrivim *casa, còsa, cua, aquèsta, esquin-sar*, (= *kasa, kòsa, kua, akèsta, eskinsar.*)

3. Al de la *ç* (*c trencada*) corresponent a la *s* castellana; y que molt d'ordinari representam també nosaltres per *s* ò *ss*, còm se vèu en *sastre, pressa, massa, despres.*

4. El de la *z*, igual al de la *s* senzilla del francès en la paraula *chose*. En determinats casos també usam èxa *s* los catalans per significar el sò de la *z*, còm en *casa*, *còsa*, *brisa*, *ferèsa*.

5, 6. Los de la *d* y *f*. Un y altre sònen respectivament còm en castellá en les paraules *dado*, *dedo*, *fe*, *fijo*: axí dièm: *dau*, *dit*, *fe*, *fixo*.

7. El de la *g* devant de *a*, *o*, *u*: sòna lo metex que en castellá devant de dites vocals, còm en *gato*, *gota*, *gusto*; y en catalá *gat*, *gota*, *gust*.

8. El de la *j*, que sòna còm la francèsa en *je*; per exemple, *boja*, *Jesus*, *jipijapa*, *jonch*, *just*. Igual sò té la *g* seguida immediatament de *e*, *i*; còm *imatge*, *girar*.

9, 10, 11, 12. Los de la *l*, *ll*, *m* y *n*, que no 's difereñien gens dels de les metexes llètres en castellá.

13. El que representam per el grupo *ny*, corresponent al de la ñ castellana en *año*, *caña*, *piña*; y en catalá *any*, *canya*, *pinya*.

14. El de la *p*; còm en *pau*, *pèna*, *grapa*, *cap*.

15. Lo de la *rr*, que en casos determinats sens doblarse conserva lo metex sò que doblada. Axis igualment sòna la *r* senzilla de *rambla*, *rey*, *romp*, que la doblada de *gorra*, *terra*, *corromp*.

16. Lo de la *r* senzilla, còm sòna en *cara*, *fira*, *pare*.

17. Lo significat per la *t*, còm en *tarde*, *meytat*.

18. Lo que representa la *x*, (*xex*), igual al de *ch* en francès, còm *chanter*, *charmant*; en italiá *see*, *sei*, còm *scelta*, *sciolo*; y en anglès *sh*, còm *she*, *wish*, *fashion*; en alemany *sch*, còm *schall*, *schlafen*.

5. La equivalència, que aquèsta llètra té en algunes ocasions ab los grupos *es* y *ez*, no argüèx multiplicitat de sòns en la fonètica catalana, sinó sòlament un mèdi ortogràfic de representar sòns dobles ab un sòl signe. Còm, per el contrari, el significar per dos signes, ò per un de duplicat, els sòns corresponents a la *ll* (diferent del de *l-l*), *rr* (divèrs del de *r*), y *ny* (distint del de *ni*), no es senyal de que 'ls sòns per èsos signes representats no sien

simples y ben diversos dels que a cada un dels dos elements pertanyen.

6. A n'aquests divuyt sòns consonants simples se n'hi han d'anyadir dos d'altres, que sèmblen compòstos; y son los representats per les llètrcs *tj* ò *tg* (còm *me-tj-e* ò *me-tg-e*, *via-tj-ar*, *via-tj-e* ò *via-tg-e*,) y per *tx* ò *ig*; còm *bu-tx-aca*, *tò-tx-o*, *rò-ig*, *ma-ig*, *pu-ig*, que sòna còm la *ch* castellana en *cachaza*, **chinche**.

CAPÍTOL II

Divèrses qualitats fonètiques de les vocals

§. 1. *Gravetat y tenuitat de les vocals*

7. Les lletres vocals están subjectes a cèrts accidents, que de divèrses maneres les modifiquen. En la fonologia general se dividèxen les vocals, atès llur origen y formació, en graves y tènues. La *a* es la mes grave, y còm a tènue li correspon la *e*, y a n' aquèsta la *i*. Ocupa el segon grau la *o*, que té a la *u* per tènue. Axis la *a* de *scando* en llatí s' atenua ò debilita en *e* en *descendo*; la *e* de *specio*, en *i* en *despicio*; la *o* en *u* en *equum*, per *equom*, etc.

Aquèsta qualitat de les vocals en la fonètica particular de la llènga catalana, es de pòca aplicació è interes pràctic. Tal vòlta sia un cas d' aquèsta atenuació el cambi de la vocal *a* en *e* de les paraules *tan* y *sant* (presa aquèsta còm a qualificatiu d' un sant canonisat), còm se pòt, vèure en los següents exemples:

En Tortosa ne en sos termens no's te Cort en negun diumenge del an,... ne el dia de *Sent* Vicent, ne en les IIII festes de *Senta* Maria, ne en la festa de la Kadira de *Sent* Pere, ne el dia... de *Senta* Caterina, ne de *Sent* Andreu, ne de *Sent* Nicholau, ne de *Senta* Lucia, ne de *Sent* Thomas. *C. T.*, III, V, II. — E per tal que sapia hom quan fo presa Ualencia, fo la vespra de *sent* Miquel, en lany de m.cc.xxxjx. *Cròn. D. Jacme, capítol* 289. — Adonchs *sent* Silvestre envia un diacha que aportas les ymages de *sent* Pere e de *sent* Paul. *Serra*, pl. 286. — Quant se vengue lo *sendema* de la batalla, Lemperador va trametre demati sis cauallers molt nobles al Compte. *Boades*, pl. 277.

Ell dix a mi: *Tentost* vindra desobre
Co que io creu que 'l teu pensament sonya,
E tost cove que 'l teu vis se descobra.

Dant, Inf., XVI, 121-123.

Venget dels brassos d'aquell *ten* ardit,
Qui brassa nostra filla, Phisistrat.

Id., Purg., XV, 100-101.

E axi lexats nos estar, que altre hauem afer, cor *ten* solament
venguem per adorar al temple. *Serra, pl. 242.* — *Aytempoch* [ay-
tan poch] me mogué lo ferre calt que pres, con [com] ara fa
aquesta aygua de la mar. *Recull d'eximplis, pl. 135.*

§. 2. Claretat y obscuritat de les vocals

8. La qualitat de les vocals mes pròpia, y, tal vegada, exclusiva del catalá, es la que podèm anomenar claretat y obscuritat de ses vocals. Sèt sòns vocals clars y ben definits posseim, que son los de *á* (*pa*), *è* (*très*), *é* (*vént*), *i* (*vi*), *ò* (*pòch*), *ó* (*fòsch*), *u* (*tú*); als quals ne correspònen sòlament dos d'obscurs, que son el representat indistintament per *a* y *e*, y 'l de la *o* = *u*.

El sò de *a* = *e* es el que prènen les três vocals *á*, *è*, *é*, quant de clares passen a obscures: y té un valor fònich diferent de ses respectives clares, y sèmbla que participa d'un y d'altre¹, còm se pòt vèure comparant la primera *a* de *paga* ab la primera de *pagá*; la *e* de *trènca* y *péga* ab la de *trenca* y *pegá*.

El sò de *o* = *u* es el d'una *u* dèbil, que participa pòch o molt del de la *ó*, y es comú al de *ò*, *ó* y *ú* quant s'obscurèxen. Compáres la primera *o* de *cònto* y *pòrto* ab la primera de *contá* y *portá*, y la *u* de *múdo* ab la de *mudá*.

Aquèsta qualitat de les vocals catalanes es molt conforme al gèni de la nòstra llènga, retrato fièl del pòble que la parla. Ja diguérem al principi de la Morfologia quines eren les propietats del gèni catalá: y en tot lo decurs de

¹ El sò d'aquèxa *e* obscura es semblant al de la *e* muda dels francesos, y mes encara al de la *ou* en *enough*, de la *o* en *brother*, y de la *u* de *but*, en anglès.

ella poguérem notar l'influxo que tingué'l nòstre gèni en les variacions morfològiques de les paraules llatines. Així, donchs, còm lo actiu de nòstre caràcter va produir l'escursament de les paraules variables; y l'amor a la claretat nos va fer adoptar elements distintius, que l'escursament rebutjava: axí també la pressa per acabar aviat fa que'ns precipitem en la pronunciació de les síl·labes que preceèxen al accent, fins al punt de modificar el sò de llurs vocals. Però el desitj d'evitar la confusió nos fa augmentar considerablement la intensitat de la vocal accentuada y conservarli escrupulosament son sò ben definit, còm si pretinguéssim carregar tant de llum y de color la síl·laba del accent, que iluminas les atòniques lo bastant per que tota la paraula resulte aclarida è intel·ligible.

9. D'aquí es, que ja en los primers escrits catalans del segle XIII y los següents, se tròben datos bastants per argüir que usaven ells lo metex sistèma de vocals clares y obscures que ara tenim, y que aquèsta mutabilitat estava subjecta a les metexes lleys que en l'actual llengua. Axò, a mon mòdo de veure, ho demòstra el fet de significar indistintament un metex sò de vocal obscura ab qual-sevòl dels dos signes, ab que pòt representarse; y per el contrari, el de representar constantment per un metex signe el sò clar y definit, que a cada vocal fòrta correspòn, segons que 's veurá en los exemples, que citarèm, de nòstres antics escriptors.

§. 3. *Idèntich valor fònich de la a y e obscures
en la fonètica antiga*

10. La idèntica pronunciació de les dues vocals atòniques u obscures *a, e*, se compròva ab lo fet de veures escrita una metexa paraula indistintament ab *a* ò *e* en una metexa sentència ò en una metexa composició de curtes dimensions, còm succeèx en los següents passatjes:

E lauores se compli ço que de ell hauia dit Dauid propheta:
Seran los fills orphens e la *mar*a viuda; e la *mar*e desrebra ells.
Serra, pl. 264.

*Encar*e us dich que port un «Art general»
Qui novament es dada per do esperital.

Lull, Desconort.

*Encar*a qu' hom no sap si be se pot seguir
D' anar als sarrahins.

Id., ibid.

11. Lo metex ne resulta del fet de conservar la con-
sonància en lo vèrs diccions escrites ab *a* y ab *e*.

Mas Virgili m' havia lexat sol
De si: aquell Virgili tan dolç *para*;
Virgili, qui ma salut esser sol.

Ne tot ço que perdre l' antiga *mar*e
A mes galtes valch netes de rosada,
Que plorand fort no 's banyassen *encar*e.

Dant, Purg., XXX, 49-54.

E no sofri

Puys la pudo plus d' aquell *paganisma*;
Ans puys la gent perversa 'n correguí.

Celles dones tres li feren *baptisme*
Que tu vehist bax a la dextra rota,
Del batejar abans plus d' un *millisme*.

Id., Parad., XX, 124-129.

Ell dix a mi: Tentost vindra *desobre*
Ço que io creu que 'l teu pensament sonya,
E tost conve que 'l teu vis se *descobra*.

Id., Inf., XVI, 121-123.

12. La *e* en llòch de la *a* se tròba empleada en les
desinències de la conjugació del vèrb, al passar de tònica
a atònica. Així de *gemegar*, *pregar*, *menjar*, se feu lo futur
gemegueré, *pregueré*, *menjeré*, en llòch de *gemegaré*, *pre-*
garé, *menjaré*.

Veritat vos dich, que *gemeguerets* e plorarets, e lo mon se
alegrara..... Aquell dia nom *preguerets* nim demanarets neguna
cosa¹. *Serra, pl. 194.* — Set dies *menjeras* lo pa alis axi com te
mane al temps destiu, quant fuist gitat de Egipte. *Id., pl. 89.*

¹ Observe 's còm al costat de *gemeguerets* se conserva la *a* de *plorarets*; y des-
pres de *preguerets* la de *demanarets*.

13. També en les radicals del verb ocorre escrita ab a la e atònica, encara que s' haja convertit en tal per causa de la conjugació. Axí s' escrigué *espacificar* per *especificar*; y del infinitiu *vèure*, se feu lo pretèrit perfect *vaé*.

Si algu se clama d'algu et diu que l' ha enganat, deu *espacificar* l' engan, et dir la cosa en que l' ha enganat; per ço car si 'l demanador no *espacificava* l' engan,... ne [no] lin deu esser tengut lo demanat. *C. T., II, XIII, III.* E al recullir ques faeren, en l'alba *vaeren* aquells de Macina, que anats sen eren, e encara ni havia molts romasos. *Muntaner, Cròn., cap. 65.*

14. Finalment se trôba la a atònica en llòch de la e al principi, al mitj, y al fi de nòms; per exemple: *especia* per *especie*, *nombra* per *nombre*, *claradat* per *claredat*, *ampresa* per *empresa*, *axida* per *exida*: y del adjectiu *horrible* se feu l' advèrbi *horriblament*.

Com hom sia *especia*, e animal sia genre; per asso la *especia* no pot saber tot so que fan los individuus que son en lo genre. *Lull, Contempl., Dist., 39, cap. ult.* Els dix com la Emperatriu venia ab molts cardinals, e bisbes, e barons, e altra gent noble en gran *nombra* per faerlin honor a ell e a tota la sua terra. *Boades, pl. 280.*

Io fuy en lloch de tota *claradat* mut.

Dant, Inf., V, 28.

Per ço tinch yo ara molt major voluntat de anar hi ab vos, e us vull ajudar de tot mon poder de totes les coses per a vos e a la vostra *ampresa* necessaries. *Tir., cap. 87.*

Cortesía e valor, dix ell, ¿demora
En la nostra ciutat, axi com sol,
O si del tot se n' es *axida* fora?

Dant, Inf., XVI, 67-69.

Estech Minos, qu' *horriblament* fremia.

Id., ibid., V, 4.

En la paraula *melancolia* se escrigueren invertides les dues primeres vocals, y resultá *malencolia*.

Enaxi com estava ab gran *malencolia*
A luny guardi e viu un home qui venia.

Lull, Desconort.

15. Axis còm s'empleava sovint la *a* per la *e*; axi també's tròba la *e* en lòch de la *a*, escrivintse *ergument* per *argument*, *entich* per *antich*, *estebliu* per *establiu*, *perlar* per *parlar*, *partir* per *partir*.

Que ab ferre e ab fust e ab ver *ergument*
Se des a nostra fe tan gran exalçament.

Lull, Desconort.

Appellat fui io Corrau Malespina:
No son l' *entich*, mas d' aquell devallé.

Dant, Purg., VIII, 118-119.

E dix nostro Senyor a Samuel: oges la veu del poble, e tu *estebliuas* Rey sobre ell. *Serra, pl., 96.*

Axi sparech: e io sus me levé
Sença *perlar*: e ratraguim atras
Vers lo duch meu; e' lls uls a luy dressé.

Dant, Purg., I, 109-111.

D' aqui 's *partit* pobre e bell com fust.

Id., Parad., VI, 139.

§. 4. *Idèntich sò de les vocals o y u obscures*
en la fonètica antiga

16. Se tròba escrita *o* en lòch de *u* en radicals de vèrbs, en les quals dita *o* carèx d' accent, escrivintse *fogir*, *dobtar*, *destròir*, per *fugir*, *dubtar*, *destruïr*.

Ne eyls no se'n pusquen anar ne *fogir* ab les coses ne ab lo preu. *C. T., IX, X, II.* — Voltem la squena fengint que *fogim*. *Tir., cap. 24.*

E dat qu' eu fos al meu *dobtar* lla, qual
Lo vidre es al color qui l' envesca¹,
Esperar temps callant no pogui tal.

Dant, Parad., XX, 79-81.

Mas per certs destorbs no se lin va dar [la batalla]: e be n' hac sort, car ell fore stat *destròit*. *Boades, pl. 245.*

¹ Dèu ser *envesca*: consòna ab *aquesta y festa*. L' original diu:
Li quasi vetro allo color che il veste.

17. També s'escrivia *o* per *u* en radicals de nòms, com *popil* per *pupil*, *oltra* y *oltramar* per *ultra* y *ultramar*, *odulament* per *udolament*, *perdoa* per *perdua*, *cònsol* per *cònsul*.

Prescripció neguna no corre contra menor, eyl estant en la pupillar edat; ja sia ço que la prescripció corregues e no fos acabada a aquels qui los *popils* son hereus o successors. *C. T.*, II, XIV, VII. Si diu que son en *Ultramar* ha IX meses d'espai, e *oltra* sobre aquella cosa pus dilacions no pot auer. *Ibid.*, III; IV, I.

Lla son los plants, los crits, l'*odulament*.

Dant, Inf., V, 35.

Aylo meteyx s'es, si en aquestes coses *perdoa* si faia o que no valguessen lo preu. *C. T.*, II, XVII, VI. Senyor, los *consols* e una partida del conseyl de Montpeller son venguts aqui, e plas nos molt uostra uenguda. *Cròn. D. Jacme*, cap. 296.

18. La identitat del sò de la *o* atònica ab la *u* fou causa de que s'escrigues no pòques vegades dita *u* en paraules, qual etimologia exigèx que ho sien ab *o*: axí trobam *turment* y *turmentar* per *torment* y *tormentar*, *cundempnar* per *condempnar*, *u* per *hu* ò be *ho*; *corruptut* per *corromput*, de *corrompre*, *lus* per *los*.

Ab tota pena e ab tot *turment* crems en infern. *C. T.*, IX, XXX. — Com mes paraules me dieu de consolacio, mes me *turmentau*. *Tir.*, cap. 22.

¿Que farem nos a qui mal nos desira

Si cell qui'ns ama es per nos *cundempnat*?

Dant, Purg., XV, 104-105.

No vuyl que *u* prou; mas uaja anant, e jur que la demanda o la excepció es vera. *C. T.*, II, XVIII, V. — No poch esser [Fabrici] *corruptut*, per molt que li diguessen. *Boeci*, pl. 99. — Los missatgers e cells qui per altre se combaten, souin son *corruptuts* ab tresors. *Id.*, *ibid.* — Ells li respongueren que li volien tolrre lo palafre e despullar les vestedures. E labat *lus* dix: Los bens de Deu comuns deuen esser. *Llibre d'eximptis*, pl. 4.

§. 5. *Confosió de les vocals e, i atòniques*

19. Axis còm la fonètica antiga convé ab la moderna en donar idèntich sò a les vocals obscures *a* y *e*, y a la *o* y *u* respectivament; axis també es semblant a ella en el canviar que fa del sò de *i* en el de *e*.

En la província de Llèyda es molt ordinari pronunciar la *i* atònica lo metex que si fos una *e*, dientse, per exemple, *enfenit*, en llòch de *infinít*; *devi* per *divi*, etc. Lo metex pòt créures que fèyen nòstres antepassats, còm ho argüèxen los següents passatjes.

E dins aquets tres meses que l'*enventari* comença et feneyx, no es tengut de respondre a nuyl hom. *C. T.*, VIII, VI, VIII.— Si per aventura lo pleyt aquel vendra deuant Jutge *ordenari*, qualque cosa en tot lo proces del pleyt... denant los Arbitres sera feyta, val e es ferma axi com si era feyta en la Cort e deuant Jutge *ordinari*. *Ibid.*, II, XVI, IV.— E si neguna cosa per aquesta rao lo menor del altre presa auia, deu la restituyr; ja sia ço que ell no s'en fos *enrequit* ne millorat. *Ibid.*, II, XV, III. *Enjuria* es, qui a altre crida traydor, o bare, cuguç, ladre, perjur, etc. *Ibid.*, IX, IV, II.— Qualque hora lo Jutge per alguna *egualtat* se moura. *Ibid.*, III, I, XXXV.— E quan foren tant prop los *chrestians* dels moros, com serien quatre astes de lança de lonch, giraren les testes los moros e fugiren. *Cròn. D. Jacme*, cap. 60.— Yo dema fer l'he caualler per ço que ell pugua *emitar* als virtuosos actes de son pare en Guillem de Varoych. *Tir.*, cap. 21.

Al contrari, la *e* tònica se cambiá algunes vòltes en *i*.

De la qual virtut e clemencia *procchianen* per tostemps en la miserable humanitat tots los bens. *Carroç*, ap. *Boeci*, pl. 305.

20. De lo qual ab no pòca probabilitat s'en deduèx, que la *i* tingué per corresponent vocal atònica no sòlament la *i*, sinó també la *e*; la qual emperò no sòna, al mènys actualment, còm *a*, sinó còm sonaria la *é*, si, quant s'obscurèx, no cambias son valor fonètic.

CAPÍTOL III

Tonicitat de les vocals

21. La tercera propietat de les vocals es la que's conèx ab lo nòm de *tonicitat* ò accentuació prosòdica. Y se'n diu *prosòdica*, per distingirla de la ortogràfica. La prosòdica consistèx en una energia ò intensitat major, que's dona a la pronunciació d'unes vocals respecte de les altres. La ortogràfica no es altra còsa que la representació de la prosòdica per mèdi d'un signe gràfic, anomenat *accent*.

Per compèndre be la subtil y delicada doctrina de la tonicitat de les vocals catalanes, serà precís que façam comparació èntre elles y les de la llènga castellana: ab les quals si be es veritat que hi ha alguns punts, en que convenen; emperò també ni ha d'altres, en que s'aparten molt les unes de les altres: de manera, que en la tonicitat y atonicitat de les vocals es tal vòlta en lo que la llènga catalana se diferencia mes de la castellana.

§. 1. *Diferència èntre la accentuació prosòdica catalana y castellana*

22. En castellá's dividèxen les paraules en tòniques y átones ò atòniques, çò es, en prosòdicament accentuades, (encara que no's pinte sobre d'elles l'accent ortogràfic), y en prosòdicament no accentuades.

Per regla general hi son atòniques les parts de la ora-

ció, que 'n podriem dir menos principals, com l'article definit, les conjuncions y les preposicions. Les parts de la oració principals, lo substantiu, l'adjectiu, etc. son tòniques.

23. Per que una paraula ò dicció polissílaba se diga tònica, no es necessari que tinga accentuades totes y cada una de ses sílabes; sinó que basta que n' hi tinga una sola. Així, donchs, serán tòniques les diccions següents: *grán*, *gránde*, *grandéza*, *agrandár*, *agrandarian*, *engrandecimiénto*. Ne tenen dues tots els adverbis terminats en *mente*, com *grándeménte*, *ásperaménte*, *grandiósaménte*, *extraordiná-riaménte*. Totes les sílabes, que en les paraules posades com a exemple no porten l'accent ortogràfic, son atòniques.

24. Així, donchs, com una reunió d' una sílaba tònica ab una ò mes de atòniques formen una sola paraula; així per el contrari váries paraules atòniques se junten en castellá ab una de tònica lo metex, ni mes ni menys, que si formassen una paraula solament. La expressió castellana *los de mi partido*, en la qual les tres primeres diccions son atòniques, deuen pronunciar-se en castellá, (y en efecte qualsevol que haja nascut en provincia, hon lo castellá es lo llenguatge nadiu, sempre ho pronunciará), com si fossen una sola paraula dient: *losdemipartido*; y may dirá *lós demipartido*, ni *losdemí partido*, com no dirá *dis-tribuído* ni *distri-buído*, sinó *distribuído*, del verb *distribuir*.

25. En castellá es tan necessari que al parlar ò llegir se done a cada paraula tònica son accent, y que no's done a la atònica; que sols fentho axis es intel·ligible la parla ò la lectura: y lo contrari, ademes de ser una cosa sumament repugnant al oïdo, es causa de confosió, y dona a conèxer que no sab la llènga castellana qualsevulla que sia que de tal manera parle ò llegesca.

Lo següent passatge de Cervantes sols pòt llegirse corrècta e intel·ligiblement, pronunciant ben accentuades les sílabes, que notarèm ab accent ortogràfic, per indicar que 'l tenen prosòdich.

Mirád, amigo Sáncho, respondió el-dúque, yó nó puedo dár parte del-ciélo a-nádic, aunque-nó séa mayor que-el-de-úna úña;

que-a-sólo Diós están reservadas Estas mercÉdes y-grácias: lo-que-puÉdo dár, os-dóy: Es úna ínsula hécha y-derÉcha, redónda y-biÉn proporcionáda, y-sobremánÉra fértil y-abundósa, donde-si-vós os-sabÉis dár mána, podÉis con-las-riquezas de-la-tiÉrra, gran-jeár las-del-ciÉlo.

Tota altra colocació d' accents faria confosa y repugnant a un oïdo castellá la lectura d' aquèst passatge: y mes dich, tal vegada no's trobaria en tot Espanya un lector mitjanament instruit, que no sia catalá ò mallorquí, que llegésca lo dit tròç ab diferent accentuació de la que havém posat.

26. Tot lo contrari passa en catalá. Encara que tota paraula pertanya a una de les dues classes de tòniques ò atòniques, ni mes ni mènys que en castellá; y encara que en tota paraula tònica una sola sia la sílaba accentuada, y resten atòniques les demes: emperò, en la frase ò reunió de moltes paraules formants una oració gramatical, podèm carregar l' accent tònich en una ab preferència a les altres dexantles atòniques, ò accentuar les que de sí carèxen d' accent, sense que pèrda rès de claretat la frase, ni que resulte una pronunciació ingrata u ofensiva al oïdo catalá mes delicat y exigent.

27. En comprovació d' aquèsta veritat, examinèm un tròç catalá ab relació sòlament a la accentuació de les paraules, de que's compòsa. Fèim la esperiència en la oració del *Parenòstre*. La manera còm sòl resarse aquèsta oració, sia en la iglésia, quant se resa en alta vèu per lo pòble, sia quant en la família se diu en comú, es la següent:

Pare-nostre-que-estau-en-lo-cèl, | sia-santificat-lo-vostre-sant-nòm, | vinga-a-nosaltres-lo-vostre-sant-régne, | faces-Senyor-la-vos-tra-voluntát, | axis-en-la-tèrra-còm-se-fa-en-lo-cèl.

28. Ab sòls cinch accents marcats y ben clars pronunciam aquèsta primera part de la oració. Mes si 'ns fixam en la manera còm la ensènyen les mares als fillèts, quant comèncen a enraonar, veurèm que 'l nombre d' accents augmenta. La manera es aquèsta:

Pare-nòstre, | que-estau-en-lo-cèl, | sia-santificát | lo-vostre-
sant-nòm, | vinga-a-nosàltres | lo-vostre-sant-régne, | faces-Se-
nyór, | la-vostra-voluntát, | axis-en-la-tèrra | com-se-fa-en-lo-cèl.

Veèm doblat el nombre dels accents en aquèsta segona manera de pronunciar lo *Parènòstre*, sens que haja guanyat pòch ni molt la claretat, y sens notar major armonia en ella, comparada ab la primera.

29. Continuèm l'anàlisis. Dita pregària, sense gayre be introduirhi cap modificació, còsta d'un vers decassilab y quatre d'endecassilabs, còm se pòt veure en la següent distribució de ses paraules:

Pare nostre, qu' estau en lo cel,
Sia santificat lo vostre nom,
Vinga a nosaltres lo vostre sant regne,
Facies, Senyor, la vostra voluntat
Axi 'n la terra com se fa en lo cel.

La perfecta lectura del primer vers demana très accents: lo primer en la *o* de *nòstre*; lo segon en la *a* de *estáu*; lo tercer en la *e* de *cèl*. La del segon vers ne requerèx quatre: un en la *i* de *sia*; un altre en la *a* de la derrera sílaba de *santificát*; lo tercer en la *o* de *vòstre*; y lo quart en la de *nòm*.

Lo tercer vers exigèx accent en *vinga*, en *nosàltres*, en *vòstre* y en *régne*: que son quatre accents. Altres quatre ne demana lo quart, un en cada una de les paraules de que còsta, esceptuat l'article *la*. Lo vers darrer per lo mènus ne té quatre també: un en *axi*, altre en *terra*, altre en *fa*, y l'últim en *cèl*. Sens cap escrúpol ne posariem un altre en *còm* pera major armonia del vers. Sumats tots aquèstos accents, resulten ser dinou ò vint, çò es, un nombre doble dels exigits per la segona lectura, y quádruple dels que demana la primera.

30. Y es ben notadora còsa, que si be es veritat, que un oïdo catalá percebrá molta mes armonia en la pronunciació dels cinch versos, que en les dues anteriors; emperò

en aquestes dues no hi experimentarà res d'ingrat al oïdo, res de confusió en la intel·ligència del sentit de la pregària: mentre que un castellà, qui oís lo Parenòstre en sa llengua ab qualsevol de les dues primeres accentuacions, se taparia les orlles per no sentir-la, y apenes entendria lo que per ella se vol significar, ò's pensaria que no sabia lo que's pescava el que tan malament, a son judici, la pronuncias.

31. Vetaquí una de les diferències mes radicals, que entre aquestes dues llengües germanes existèxen. La castellana no pot colocar los accents sinó d'una sola manera, y ab una disposició fixa, constant è inmutable: la paraula tònica may perd son accent: la atònica may se accentua. El catalá dexa sens accentuar la tònica sempre que li apar; si es llarga, li posará dos accents. A la atònica la accentuará, si li ve be. Dirá *Andalucía*, per evitar lo concurs de les tres sílabes atòniques: lo qual al oïdo castellá sonará: *anda, Lucía*. Dirá: *traía a todos a ló que quería*, per la metexa raó: y un castellá, que 'l senta, creurá que 's tracta del vi *aloque*, y recordará lo sopar den Baltasar de Alcázar.

32. Si jò hagues de significar gráficamente la diferència que existèx entre la lectura y parla nostra y la castellana, no sabria expressarho sinó dient, que el catalá parla y llegèx a galòp, y 'l castellá al tròt; però ab un tròt constant, sempre fixo e invariable, enfrenat per la regna del accent, que 'l modera y no 'l dexa surtir de son pas. Y en la energia ò intensitat major que dona al accent, el catalá parla com qui toca el piano, dant un colp fort a cada accent, com el pianista sobre les teclès, y passant de llarch sobre les sílabes no accentuades; mentre que 'l castellá dona menos colp a la sílaba del accent y molta menos rapidèsa a les atòniques; resultantne d'aquí aquèlla igualtat y suavitat, semblant a la d'un musich, que, sens copejar les teclès, toca l'harmòniun.

El castellá pot dirse que gasta igual espay de temps en cada sílaba d'una paraula, no distingint entre la accentuada y les altres, com qui repartèx en parts iguals sa

hisenda èntre sos fills; el catalá, còm qui instituèx herèu, casi tot ho dona a la sílaba del accent, y ben pòca còsa ò casi rès a les altres.

§. 2. *Causa de la diferència èntre la accentuació prosòdica catalana y castellana*

33. ¿Quina será la causa de tan notable diferència èntre la accentuació prosòdica de dues llèngues tan germanes? Anem a investigar-la.

Al tractar de la morfologia catalana havèm vist que la lley primordial, que s'observava en lo trànsit de les paraules llatines al catalá, era la del escursament; al revés del castellá, que sens escursarles, sòlament les eufonitzava. Dit escursament se fa, en general, suprimint la terminació de les paraules llatines. Per aquèsta raó les paraules llatines, subjectades a la lley del escursament, resulten mes curtes en catalá, çò es, ab una sílaba de mènus; axí de *fum-us*, resulta *fum*; de *vi-num*, *vi*; de *brev-is*, *breu*; de *tot-us*, *tot*; etc. Per consegüent la major part de les paraules en llatí dissílables se convertèxen en monossílables al passar al catalá; méntres que en castellá queden dissílables ni més ni mènys que en llatí. Axis s'esplica la major abundància de paraules monossílables en catalá que en castellá.

Y efectivament: es nòstra llènga tan rica en monossílabs, que D. Ignasi Ferréras pogué sens gran esfòrç compòndre sa poesia titulada «A Deu, un en tres, y al Fill fet hom,» en la qual no emplèa sinó paraules monossílables en totes les vint y quatre quartètes, de que sa composició cònsa. Pòrta aquèsta poesia el Dr. D. Josèph Pau Ballòt en lo pròlech de sa Gramática Catalana (pls. VIII y següents), per provar que «ab dificultat se podrà trobar altra llengua, que sia mes breu y concisa que la nostra; y axò es,» continúa, «per la abundancia que te de monossílabs.»

34. Axò posat, examinèm lo que ha de succeir al

aplicar les lleys d'accentuació prosòdica a una llènga tan abundanta en monossílabs. Prenent per exemple lo tercer vers de la primera quartèta de la composició den Ferréras, veèm que'ls sèt monossílabs, de què consta, tots deuen ésser accentuats prosòdicament, y deuria llegirse axí:

Nó són três Déus, ún sól és

Lo metex succeèx ab lo segon de la quartèta següent, que diu:

¿Cóm pót sér nó més qu' ún Déu?

En los dos últims de la tercera quartèta, dels sèt monossílabs sòls un ne queda sens accent. Diuen axis:

Y si-és ún sól sér, és clár
Qu' és ún sól Déu y nó més.

En els poètes antichs ocorren casos de semblant aglomeració de monossílabs. Ausias March, per exemple, en los Cants d'amor, IV, tornada, diu:

Cár próp de-vós rés nó 'm pót mál témps dár,
Y-llúny de-vós nó trób rés bó sèns péna.

Y en Febrer se llegèx:

Nó sé qui s'és; mas-sé que-nó és sól.

Dant, Purg., XIV, 4.

Tu vols que io m' enduca

Per-tú fèr çó que-per-mí nó vols fèr.

Id., ibid., 77-78.

35. Ara be, es còsa tan ingrata al oïdo delicat la concurrència de sílabes prosòdicament accentuades sens intermèdi d'altres atòniques, que fins els castellans, tan fèrms en la observància de les lleys d'accentuació, han degut mostrarse mènors rigorosos. Y lo que fan es, que per una part conserven, sí, l'accent a cada una de les parau-

les, que en sí lo porta; emperò lo debiliten una mica, a fi d'evitar la cacofonia, que no podria menos de resultar de la concurrència de dues ò mes sílabes ò paraules monossílables accentuades. Per aquèsta raó la Acadèmia en sa Gramàtica regonèx dues classes d'accent tònich o prosòdich, çò es, el fòrt y 'l dèbil. El primer lo té tota paraula tònica considerada en sí: lo segon la paraula tònica, en la que's verifica que sa sílaba final accentuada va seguida d'altra també accentuada de la paraula següent¹.

36. En les espressions *ningún sábio, aquél libro, verán todos, muy bién, tú mismo, él ya cánta, sòis muy picaros*, etc. los accents de *ningun, aquel, veran, muy, tu*, en la reunió de dues paraules, y el de *ya* y *muy* en la de três, se debiliten, a fi y efecte de fer suau y eufònica la pronunciació dura è ingrata que resultaria del concurs de dos accents tònichs seguits, sens intermèdi de cap sílaba atònica. Lo metex succeèx, per exemple, en los advèrbis terminats en *mente*, procedents d'adjectius monossílabs ò aguts, com *vil-mente, feliz-mente, atroz-mente*: perquè devènt cada un dels dos elements conservar sa pròpia accentuació, resulten dos accents seguits; y el ferlos fòrts a abdos, produiria mal efecte al oïdo.

37. Aquèsta proximitat de sílabes accentuades y de dura pronunciació ab tanta major freqüència ha de ocórrer en catalá, quant es major el nombre de diccions agudes y de monossílabs tònichs en nòstra llènga, que en la castellana. De consegüent ha de ser en catalá de contínua aplicació la lley d'eufonia ab que's debilita l'accent de varis monossílabs tònichs continuats y d'una paraula, tònica en sa sílaba final, seguida immediatament d'altra que té l'accent en la sílaba primera. Y tant s'acostuma pòch a pòch nòstre oïdo a la dèbil accentuació de sílabes tòniques, y a pronunciar accentuades ab accent fòrt les que en diferenta colocació de paraules sòls tenen lo dèbil,

¹ Qui desitje mes nocions sobre 'l sistema d'accentuació en castellá, llegesca ma *Gramática de la lengua castellana*, pls. 230 y següents.

que al cap y al fi venim, casi diria, a prescindir de les lleys d'accentuació prosòdica, aplicantles ò dextantles de aplicar segons nos cau be al oïdo ò no.

38. Aquèsta llibertat, que la nòstra llènga 'ns permèt, aplicada, com solèm ferho, al castellá, quant en aquèsta llènga parlam ò llegim, es a oïdos no catalans ni mallorquins, y a n' aquèstos metexos, si están educats en la prosòdia castellana, los es, dich, tan ingrata è insufrible, com ho es a un bon musich la desafinada execució d'una peça clàssica d'un gran mestre, y a una persona educada la vista d'una parèlla, que, ballant, no s'acomoda al compas de la musica, com ho fan les altres.

39. Y òbre un nou camp a n' aquèsta llibertat dels catalans una altra costum ò necessitat fonètica. Axis com nos es cacofònic l'encòntre de váries sílabes accentuades ò prosòdicament tòniques; axis també 'ns ho es als catalans el de váries sílabes ò paraules atòniques. Un castellá sense dificultat pronuncia ab un sol accent tònic, y sense precipitarse en la pronunciació, les següents paraules y frases:

*imposibilidad
extraordinaria
por lo que se me reprendia
como cuando los que le perjudicaban,*

méntres que un catalá té de fer un gran esforç per no pronunciar ab dos ò tres accents les dues primeres paraules, y ab alguns mes encara les dues frases, que despres d'elles seguèxen. Y aquèsta multiplicació d' accents, que ofendria l'oïdo d'un castellá, y podria molt fàcilment canviar la significació de la sentència, li es natural al catalá y no li obscurèx gens ni mica el sentit de les proposicions ni de les paraules.

CAPÍTOL IV

Existència d'un nou accent eufònic en la llengua catalana, diferent del tònic ò prosòdic

40. Continuant la comparació entre la llengua catalana y la castellana en lo relatiu a la tonicitat de les vocals, ocorre fer notar, que en castellà cap vocal atònica té may un valor fònic diferent de sa respectiva tònica. Lo metex valor fònic tenen la primera y la segona *a* de *amar*, de les quals la primera es átona, y la segona tònica; còm lo tenen les dues *ee* de *beber*, les dues *ii* de *vivir*, les dues *oo* de *honor*, y de dues *uu* de *cucú*. La única diversitat, que entre cada grupo d'aquestes dues vocals existèx, es merament prosòdica, en quant la primera d'elles carèx d'aquella major intensitat ò particular energia que l'accent tònic comunica a la segona sobre la primera.

Axis es que en castellà la tonicitat y atonicitat d'una lletra vocal s'oposen entre sí contradictòriament, en llinguatge dels lògichs ò dialèctichs; çò es, son tan contradictòries entre sí les propietats significades per aquells dos nòms, que es impossible que una metexa vocal tònica, sens dexar de serho, sia atònica; y viceversa, que una d'atònica, permanexent tal, pugua ser tònica.

41. ¿Passa lo metex en la llengua catalana? Si la tonicitat y atonicitat sòls s'hi prenguessen en idèntich sentit y ab idèntica significació que en castellà, es evident que la oposició de contradicció seria la metexa en una y altra llengua. Però si'ls conceptes significats per aquelles paraules no son en català del tot idèntichs als que tenen en

castellà, pòt molt ben succeir que no resulte contradicció entre ells.

42. Per compèndre be lo que es la tonicitat en nòstra llènga, tinguem present, que posseim dues classes de vocals atòniques. Unes, que conserven un valor fònich idèntich al de llurs tòniques respectives: tals son la *i* respecte de la *í*, y la *u* respecte de la *ú*, en les paraules *diví* y *cucú*. Altres, y son les que havèm anomenat *obscures*, per el contrari, cambien son valor fònich respecte de ses tòniques, còm succeïx a la *a=e* respecte de *á*, *è*, *é*, y a la *o=u* respecte de *ò* y *ó*.

Dexèm les dues primeres, y parlèm de les segones. La qüestió se reduïx a sabèr si el sò obscur de la *a=e* y de la *o=u* es susceptible d'accent prosòdich ò no; y, viceversa, si 'l clar de les vocals *á*, *è*, *é* y *ò*, *ó* pòt obtenirse fins en el cas, en que 's pronuncien sens accent tònich ò prosòdich.

43. Per convènce'ns de que efectivament aquèstes últimes vocals pòden conservar son valor fònich natural sense que hi recayga sobre elles l'accent prosòdich, basta tenir oïdo fi per percèbre la diferència que hi ha entre la segona y la tercera distribució de les paraules de la oració dominical, que mes amunt hèm fet. Perquè si be en la tercera distribució hi trobam doble número de vocals accentuades que en la segona; no obstant en la una y en la altra cap d'elles s'obscureix: es a dir, igual sòna en la segona distribució la *a* de *estau*, essent átona, que en la tercera, en que es tònica: igual la *o* de *vostre*, tònica en la tercera, y átona en la segona: y axis de les demes, que resulten tòniques en la tercera distribució, y átones en la segona. Lo metex passa comparant la segona ab la primera distribució. De manera, que es un fet innegable, que cap vocal de les que pòrten accent en la tercera distribució, modifica gens sa claretat y valor fònich en la segona y primera, per mes que pèrda sa tonicitat prosòdica. Y per lo tant existèxen vocals tòniques, que conserven sa claretat y son valor fònich, encara que pèrden sa tonicitat.

44. Per major demostració d'aquèxa veritat, compa-

rèm èntre st una sèrie d'advèrbis, terminats en *ment*, ab una altra de substantius, que tinguen les metexes vocals; per exemple:

<i>claramÉnt</i>	ab	<i>a-claramÉnt</i>
<i>cèrtamÉnt</i>		<i>con-certamÉnt</i>
<i>bellamÉnt</i>		<i>em-bellimÉnt</i>
<i>bònamÉnt</i>		<i>a-bonamÉnt</i>
<i>pro-fonamÉnt</i>		<i>fonamÉnt</i>

Aquí's notarà, que per mes que un hòm s'esfòrçe a no donar a la sèrie dels advèrbis mes que un sòl accent, çò es, el de la derrera sílaba; la vocal de la primera sílaba sempre sonarà clara y molt diferenta de la corresponent a la dels substantius, ab quins les comparèm. Un oïdo una mica educat percebrà gran diferència èntre la *a* de *cla* en el primer advèrbi y en el corresponent substantiu: y lo metex observarà en la *e* de *cèrt* y *bell*, y en la *o* de *bòn* y *fon*, comparades ab les d'idèntiques sílabes dels substantius corresponents. Y la diferència consistèx en que els advèrbis, còm compòstos que son del substantiu *ment* y l'adjectiu, que preceèx a n'aquèsta dicció, conserven a cada part component son respectiu valor fònic, còm si abdues fossen paraules tòniques y separades (*clàra mént*, *cèrta mént*, *bèlla mént*, *bòna mént*, *pro-fóna mént*). Per el contrari, els substantius, còm no son compòstos de dues paraules, sinó derivats d'una altra, ne formen una sòla, no tenen sinó un accent, y les vocals de les sílabes que'l preceèxen no sòls queden sens tonicitat, sinó que ademes cambien llur valor fònic, convertintse les clares *á*, *è* y *é* en la obscura *a=e*, y la *ò* y *ó* en *o=u*. Tenim, per consegüent, que les primeres vòcals dels advèrbis citats, y dels que estiguen en les metexes condicions, conserven inmutable son valor fònic *á*, *è*, *é*, *ò*, *ó*, fins en el cas de quedar atòniques; cas, que succeèx sempre que les pronunciam ab sòls l'accent de la derrera sílaba.

43. Per el contrari, aquèlles vocals atòniques, que per raó de sa atonicitat s'obscurèxen y muden son valor

fònich en altre, conserven son pròpi valor modificat y obscur fins en el cas, en que, per un accident qualsevulla, se faça recaure sobre d'elles l'accent. Y per demostrarho, recordèm lo que mes amunt hèm observat, çò es, que axí còm els castellans sense cap dificultat pronuncien un llarch número de sílabes y de paraules atòniques; els catalans, al contrari, no les sabèm pronunciar, si son moltes; y per pronunciarles sens feros violència, multiplicam els accents.

Aquèsta multiplicació es una necessitat imposada per la eufonia ò, mellor diríem, per la ortoèpia, còm la anomènen els fonòlechs; çò es, la exigèx la necessitat de facilitar la pronunciació, y no cap cambi gramatical, que esperimente la paraula, sinó la simple colocació d'elles en lo discurs. D'aquí, que aquèstos accents son merament ortoèpichs ò eufònichs, y no modifiquen en rès el valor fònich de les vocals. Sempre recauen en vocals atòniques: y axí, quant aquèstes son obscures ò modificades respecte de ses tòniques ($a=e$, respecte de \acute{a} , \grave{e} , \acute{e} , y $o=u$, respecte de \grave{o} , \acute{o}), conserven, ab tot y tenir accent, la obscuritat de son pròpi sò.

46. Axò's vèu ab molta claretat en lo vèrs. Escriu Ausias March:

Traure no puch de mon enteniment.

Los accents, que a n'aquèstes paraules corresponen, son aquèstos:

Tráure nó púch de mon entenimént.

Aquí ocorren cinch sílabes atòniques seguides: còsa pòch armoniosa per un oïdo catalá. Per donar al vèrs mes armonia, el que llegèsca li anyadirá dos accents eufònichs, y 'l pronunciará axis:

Tráure nó púch de món enténimént.

Aquèst altre vèrs:

Nó's pòt sabèr mènys de la esperiènça

l'accentuará axis:

Nó's pòt sabèr menys de la esperiènça,

posant accent sobre la *e* atònica de *de* y *pe*, y treyentlo de *menys*. Igual farà en lo següent:

Tál que nó'm fón un áltre comparáble,

en lo qual accentuará la *o* atònica de *comparable*, axis:

Tál que nó'm fón un áltre cómparáble.

En tots aquèts vèrsos les vocals obscures, de si atòniques y per sòla eufonia ò necessitat ortoèpica accentuades, se pòden y deuen llegir conservant a les dites vocals llur pròpi sò obscur.

Es per consegüent un fet la existència d'un accent eufònic u ortoèpic en catalá, distint y ben diferent del prosòdic; ja que vocals prosòdicament tòniques son eufònicament átones, y, al contrari, vocals prosòdicament atòniques son tòniques eufònica u ortoèpicament.

47. Comparant lo que acabam de dir de la tonicitat ab lo que digürem de la claretat y obscuritat de les vocals en el capítol anterior, se vèu que aquèsta qualitat fonètica de les nòstres vocals es de dues maneres: la una, dependenta de la tonicitat; y l'altra, no. En efecte: sòls del accent dependèx el que la *e* de *plègo* sòne *e* a n'aquèsta persona del present, y *e=a* a l'ifinitiu *plegar*: y aquèxa *á* prèn lo sò de *a=e* a n'el futur *plegaré*. En aquèst sentit son inseparables la tonicitat de la claretat, y la atonicitat de la obscuritat. Y dich que son *inseparables*, y no que sien còses *idèntiques*: perquè la claretat y obscuritat son qualitats fonètiques; y la tonicitat y atonicitat ho son prosòdiques.

Per el contrari, hi ha una altra claritat y obscuritat tan independenta del accent, que en les paraules compòstes de dues altres tòniques, la primera may pèrd sa claretat, per mes que se la prive d'accent; per exemple, *plòramiques, trèncacaps, sàntament, cèrtament*; méntres que en les paraules, en que empleam l'accent ortoèpich, trobam accentuades vocals obscures, còm se vèu en *enténiment, domicili, repàrarèm, etc.*

48. No posaré fi a n'aquèst breu estudi sobre l'accent catalá, sense fer un petit resúmen de lo que'n podria dir «història del accent en les llèngues filles de la ária». En unes d'elles l'accent era *musical*, y consistia en una elevació de tò. En altres no tenia rè de musical, y sòls era *espiratòri y enèrgich*; y's reduia a una fòrta y subitánea emissió de vèu. Musical fou l'accent del sanscrit y del grech¹. Les llèngues germàniques y la llatina lo tingueren espiratòri. Convenien aquèstes en no ferlo recaure en la última sílaba de la paraula; y discrepaven en el principi regulador del accent. Aquèst principi en les llèngues germàniques fou y es *lògich*; perquè s'hi accentua d'ordinari la sílaba radical ò'l prefixe que'n determina ò modifica la significació; méntres que en el llatí es *eufònich*, y recau sobre una de dos sílabes (penúltima ò antepenúltima), segons sia la qualitat d'aquèlla.

Axò passá en el llatí de la època literària. En la anterior a ella l'accent requèya sobre la primera sílaba: en la qual el pòble va retindrel sempre, si be còm a secundari. Alguns gramátichs fan notar que en el llenguatge popular efectivament se pronunciava *misericórdia, lóngitúdo, etc.* ab dos accents, lo segon mes enèrgich que'l primer.

Tenia'l pòble llatí marcada tendència a donar gran energia al accent principal. D'aquí'n resultava, que les altres sílabes, mes que mes les que seguien a la accen-

¹ Aquèst caracter de musical espresen els nòms grechs *tonos y prosodia* y'l llatí *accentus*. Y nosaltres al verb *accentuar* li donam ja significació de *dar intensitat* a una còsa, còm *accentuarse un rumor, una idèa, etc.*

tuada, quedassen com desamparades. D'aquí també la lluyta contra la quantitat, que posava frè al instint de fer mes y mes enèrgich l'accent. El triomf va ser per aquèst. Per allà al tercer sigle ja sòls les persones instruides eren capaces de distingir les silabes llargues y breus: el pòble fèya breus les atòniques, y llargues les accentuades. Conseqüència d'aquèxa transformació fou l'havèr desaparegut de la poesia del pòble els antichs mètres basats en la quantitat, y l'havèr substituït a n'aquèstos els nous mètres regulats pe'l accent.

D'aquí 'n deduiria jò, que la llènga catalana ha heretat de la llatina sa mare no sòlament la energia, que dona a la silaba en que recau l'accent principal, sinó també l'accent secundari que usam en les paraules de moltes silabes, a fi de facilitarne la pronunciació: les quals dues còses son les que fan al nòstre sistèma d'accentuació tan diferent del de la llènga castellana.

CAPÍTOL V

Representació gràfica dels sons vocals

49. Abans d'analitzar la manera com deuen representarse'ls sons vocals, convé dir quatre paraules dels principis en quins s'ha de fundar la ortografia.

§. 1. *Principis fonamentals de la ortografia*

Très son els principis, per los quals sòl regularse la ortografia d'una llènga, y son: la fonètica, la etimologia, y'l que s'anomena us constant ò *raó històrica*, çò es, la costum dels antepassats que escrivieren en la dita llènga.

D'aquests três principis lo primer y principal es la fonètica. Y la raó d'axò es molt senzilla. Lo fi, per què foren inventats els signes ortogràfics, va ser per representar los sons articulats, que constituèxen la paraula exterior, significativa dels conceptes del enteniment humà y de les afeccions de l'ànima. De lo qual se'n deduèx, que aquèlla llènga tindrà, parlant en absolut, un sistema alfabètic mes perfect, que posseësca tants signes diferents, com sien els diversos sons articulats pròpis de la llènga; de tal manera, que no hi haja en ella cap sò que no tinga son signe representatiu y que no'n tinga sinó un; y, per el contrari, que no hi haja ni un signe sòlament que no sia representatiu d'algun sò, y sòls ho sia de un no mes y diferent de tot altre representat per algun altre signe.

50. Lo segon principi es la etimologia. Entenèm per

etimologia l'origen d'una paraula. Aquèst origen podèm considerarlo de dues maneres. Primera, en quant se referèx a una llènga anterior, de la qual s'en han adoptat les paraules: axis les etimologies dels nòms *paper*, *llibre*, *lliura*, *sabèr*, etc., son respectivament les paraules llatines *papyrus*, *liber*, *libra*, *sapere*, etc.

La segona manera de considerar l'origen d'una paraula no 's referèx a altra llènga, sinó a la metexa, de que 's tracta, çò es a sabèr, quant la paraula s' pòsa en relació ab una altra, que es pròpia de la metexa llènga: lo qual succeèx quant se compara una paraula derivada ab sa primitiva, ò una, que ha esperimentat un cambi morfològich, ab la metexa abans de esperimentarlo. Axí l'origen de *llibreta* es *llibre*, el de *cadiraire*, *cadira*, el de *sabré*, *sabéssem*, *sabent*, es el verb *sabèr*.

51. Lo tercer principi, ò sia la raó històrica, es la costum dels nòstres escriptors. Aquèstos, tals quals aquí los consideram, son persones, en primer llòch, conexedores de la llènga, en la qual escrigueren; y, per altra part, instruides en les matèries, de les quals tractaren. Adornats d'aquèxes dues qualitats, se cregueren, y ab raó, aptes per ensenyar a sos nacionals; y varen ferho empleant la llènga que aquèstos parlaven. Devèm, dònchs, escoltarlos y reverenciarlos còm a mètres, no sòlament en la doctrina, sinó també en la llènga, en que 'ns la trameteren.

52. Aquèstos son els principis reguladors de la ortografia: los quals no sempre están acòrdes èntre sí. La fonètica inclina a representar els sòns tals quals los percebèx interiorment l'escriptor en lo moment d'escriure: y quant son diversos els signes, que representen un metex sò, prescindèx fàcilment de la causa de llur diversitat, y adopta qualsevòl d'ells. La etimologia, per el contrari, tendèx a conservar los signes representatius pròpis de cada paraula segons l'origen d'ella. Lo nòm *imatge*, lo metex sonarà si s'escriu *himatge*, cònta lo que exigèx la etimologia. Finalment, la raó històrica, el respecte a nòstres antepassats y la veneració vèrs les còses totes que 'ls pertènèxen, mòuen

a respectar lo que ells practicaren y a acomodarnos a llurs usos y costums.

53. Però aquèst respecte a lo antich pòt arribar a un estrem; y tots els estrens son perillosos¹. Nòstres escriptors s'encontraren ab molt sèries dificultats per escriure ses òbres. Posseien una fonètica mes rica que la llatina clàssica, aumentada ab très ò quatre sòns vocals, y altres tants ò mes de consonants; y l'alfabèt no s'havia enriquit ab nòus signes per representar los sòns sobrevinguts.

Varen, donchs, sentir la necessitat de recórrer a la adopció de nòus signes alfabètichs ò a la combinació dels ja existents. El perfeccionament d'un alfabèt supòsa estudis reflexius sobre la gramática de la llènga; y aquèstos estudis no eren compatibles ab lo mòdo de ser d'aquèl temps, en que mes inclinació hi havia a les armes, que als estudis filològichs. D'aquí provingué, que, encara que per una part combinaren èntre sí alguns signes, qual combinació aproximadament representava el valor fònic dels nòus sòns que havien adquirit; no obstant a altres, ben diferents èntre sí, los significaren per una metexa llètra.

54. Per donar, donchs, unitat, fixesa y simplicitat a la nòstra ortografia, es necessari combinar les tendències, alguna vegada oposades, dels três principis demunt senyalats, procurant que 'l'escèssiu respecte vèrs un d'ells no produèca menyspreu dels altres dos; sinó fent que cada un contribuèca de sa part ab lo que puga a la formació d'un perfect sistèma ortogràfic.

La impossibilitat de fer que concòrden la fonètica y la etimologia, se nòta d'una manera particular en aquèl sòns, que sobrevingueren a la llènga llatina clàssica al decaure en el bax llatí y al trasformarse aquèst en les llèngues que d'aquèlla's derivaren. Entre aquèxos sòns se

¹ *El uso constante, diu la Acadèmia de Bònes Llètres en el prólech de sa Ortografia, no ofrece en la lengua catalana garantias suficientes para reconocerle en todos casos competente autoridad. En un autor se hallan á veces escritas de diverso modo unas mismas palabras: de suerte que el uso podria venir en algun caso en apoyo de las más encontradas teorías ortográficas.*

troben en primer llòch les vocals, que, obscurintse, confonen llurs sons uns ab altres, còm son la *a* y la *e*, la *o* y la *u*. Les quatre diccions *manament*, *naxement*, *element* y *estament* tenen ses très vocals fonèticament idèntiques: de mòdo que si representássem pe'l diptòngo *æ* lo sò comú a abdues vocals, deurien aquèstes paraules escriures axí: *mænæment*, *næxæment*, *ælæment* y *æstæment*. Lo metex observam en los infinitius *rodar* y *mudar* respecte de la *o* y *u*, en què la *o* del primer té un sò igual, ò al mènus moltíssim semblant, a la *u* del segon.

En vista de tal confosió de sons, es necessari determinar quánt s'usará de la *a* y quánt de la *e*, per significar lo sò que abdues llètres igualment representen; y quánt de la *o* ò de la *u*, per expressar aquèst darrer sò.

§. 2. *Us de la a y de la e atòniques y obscures*
en les desinències

Aquexès dues vocals pòden trobarse 'en les desinències gramaticals de les paraules variables, ò be en llurs radicals y en paraules invariables.

I. **Plurals dels nòms femenins**

55. Comprenèm bax aquèst títol tant els nòms substantius, còm els adjectius, y l'article, y'ls pronòms que tenen la forma d'adjectius.

a) **Plural del article femení.** ¿Dèu aquèst escriures *les* ò *las*?

En favor de la forma *les* militen les següents raons: 1. L'us universal y constant dels antichs escriptors, los quals se pòt dir que sempre escrivien *les* y no *las*. 2. La actual fonètica d'aquèlles comarques, que fan diferència entre 'ls sons de dites dos vocals, còm son *les* de la província de Llèyda. 3. La raó etimològica, apoyada per les llèngues francesa è italiana. En efecte: el plural de nòstre article es el del pronòm personal llatí *ille* escursat: el qual

en llatí es *il-li, il-la*, y en catalá *li, le*: y afegida la *s*, signe característich de nòstre plural, resulta *lis* ò *los, les*. *Les* forma lo plural femeni en francès, y *le* en italiá.

En favor de la forma *las*, no se m'ocorre altre argument sinó l'us dels autors, que escrigueren posteriorment als temps d'òr de nòstra literatura, influits ja per la llènga castellana, ò que, per pronunciar la *e* obscura ab sò mes pròxim al de *a* que al de *e*, escrigueren atenent mes a la fonètica que a la etimologia.

Lo major pès de les raons en favor de la forma *les* inclina a tenirla per mes lligítima. Del adoptar-la no s'en seguèx cap inconvenient: perquè la metexa pronunciació donam a una y a altra forma. Ans be ne resulta la ventatja de que unificarèm nòstra escriptura ab la dels lleydans y tortosins, conservant, tant ells com nosaltres, la pronunciació pròpia de cada comarca.

56. *b) Plurals femenins dels nòms y adjectius ò pronòms femenins*. Los arguments, que militen en favor dels plurals en *es* per aquèstes parts de la oració, son els metexos, que acabam d'esposar al discórrer sobre 'l plural del article femeni. Per axó no es necessari repetirlos¹.

II. Desinències verbals

57. Del anàlisis morfològich del verb catalá, resulta que 'l present d'indicatiu de la primera conjugació es:

am-o	amam
am-e-s	amau
am-a	am-e-n

Que en aquèst temps la segona persona del singular y la tercera del plural prènguen en sa desinència la *e* y no la *a*, ho convèç en primer llòch l'us constant dels escriptors antichs; y ademes el caràcter de llètra merament dis-

¹ Vèjas la *Morfologia*, n.º 20.

tintiva en el singular y eufònica en el plural, que en elles la vocal representa. La tercera del singular pren *a*, perquè èxa vocal, no eufònica, sinó distintiva, se pren de la terminació llatina *at*, com se diguè en la Morfologia, número 87.

Respecte de la tercera persona del plural del dit temps en les demes conjugacions, com *tèmen*, *conèren*, *bullen*, etc. lo metex caràcter d' eufònica que té la vocal, exigèx la *e* per aquèst ofici d' eufonitzar. Axí també succeèx en la segona y tercera del singular en los vèrbs de la segona y tercera conjugació, qual radical s' eufonitza al afegirli la terminació ò quant queda sens ella, com en *corr-e-s*, per *corr-s*, *corr-e* per *corr*; *òbr-e-s* per *òbr-s*, *òbr-e* per *òbr*.

58. Lo pretèrit imperfect d' indicatiu de la primera conjugació es:

amav-a	amáv-em
amav-e-s	amav-eu
amav-a	amav-e-n

en lo qual, essent la última vocal, en la primera y tercera persona del singular, llètra distintiva, prèsa de les desinències llatines *am* y *at*, deu escriures *a*. Al contrari, en la segona persona del dit nòmbre y en la tercera del plural, per ésser purament eufònica, s' ha d' escriure *e*.

Per lo que tòca a la primera y segona del plural, convé tenir en compte, que 'l cambi d' accent, que en llatí recau en la primera sílaba de la desinència (*amabámus*), y en catalá en la derrera de la radical (*amávem*), induèx a créure, que en la formació de les dites primera y segona persona del plural, los catalans no adoptaren la accentuació del pretèrit imperfect *amabámus*, *amabátis*, sinó la del futur *amábimus*, *amábítis*, que convertiren en *amávim* ò *amávem*, *amávits*, *amávets* ò *amáviu*, *amáveu*. Igual cambi se feu en castellá.

59. Ab aquèxa teoria está conforme la pràctica observada constantment per nòstres antichs escriptors. Y ab la una y la altra ho está la adopció de les dites llètres en

les respectives persones del pretèrit imperfect de les conjugacions segona y tercera, que son:

temi-a	bulli-a
temi-e-s	bulli-e-s
temi-a	bulli-a
temí-em	bullí-em
temi-eu	bulli-eu
temi-e-n	bulli-e-n

Basten aquèxos dos temps per demostrar que nòstres antecessors, còm evidentment consta dels escrits, que 'ns han tramèsos, adoptaren la *a*, prèsa de la desinència llatina, per fer distinció èntre dues persones, que l'escursament dexava idèntiques en la pronunciació y en la escriptura: méntres que per eufonitzar les formes cacofòniques, recorregueren a la *e*, còm a vocal eufònica y suavisadora de la pronunciació.

§. 3. *Us de la a ò e, o ò u en les radicals*

de les paraules variables y en les diccions invariables

60. Juntam aquí 'ls dos grupos de vocals, que respectivament pòden confóndres la una ab l'altra, perquè 'ls principis que llur us dèuen determinar, son per cada grupo los metexos.

Per conèxer en quines ocasions dèuen escriures ab *a* ò ab *e*, ab *o* ò ab *u*, les sílabes atòniques d'una dicció invariable ò de la radical d'una variable; baste recordar, que si be per raó de llur movilitat les dites vocals se muden l'una en l'altra, ò s'confonen, al passar de tòniques y clares a atòniques y obscures; emperò aquèst cambi es sòlament fonètic, no ortogràfic. Axí, per exemple, la *a* de *miraré*, que sòna lo metex que la *e* de *correrán* a causa de sa atonicitat, s'escriu sempre *a* y may *e*, còm també la *e* atònica de *correran* se escriu sempre *e* y no *a*; perquè l'infinitiu de *miraré* es *mirar* ab *a* tònica, y 'l de *correrán*

es *córrer*: y'l futur se forma sempre del infinitiu anyadinthi les desinències *é, ás, á*, etc.

61. El criteri, donchs, per conèixer quina de les dues vocals obscures deuen emplearse, quant son atòniques, es buscar una altra paraula formada de la metexa radical ò arrèl, en que la sílaba en qüestió estiga accentuada. Axí en *testamentaria* conixeré que a la primera sílaba correspon *e* y no *a*, perquè'l verb *testar*, del qual se deriva, en lo present d'indicatiu fa *tes-to* y no *tas-to*. Sabré que la segona sílaba deuen escriures ab *a*, perquè *testar* es de la primera conjugació: la tercera té *e*, perquè la té en igual seti lo nom *testament*: la quarta per últim exigèx *a*, perquè tal la porta l'adjectiu *testamentari*.

De la metexa manera escriuré *mullar*, perquè en lo present dich yò *mullo* y no yò *mollo*: y per el contrari, *portar*, perquè no's diu yò *purto*, sinó yò *pòrto*.

62. Les paraules que mes dificultat pòden oferir, son aquèlles, en les quals l'accent prosòdich may pòt recaure sobre la sílaba, qual vocal atònica se desitja conèixer. Per exemple, en lo verb *abandonar*, còm les dues primeres sílabes may pòden ser tòniques; per sabèr si's deuen escriure ab *a* ò *e*, he de recórrer a altres mèdis. Lo metex dirèm de la primera sílaba del verb *tròntollar*. En tals casos es necessari recórrer a la etimologia y al us constant dels bons escriptors¹.

Axí, conforme a la etimologia, escriurèm, per exemple, *exam* y no *axam*, perquè aquèsta paraula ve de la llatina *exam-en*, que significa també lo que en catalá *exam*. Dirèm també *cadáver* y no *quedáver*, per semblant raó.

¹ Tal vòlta seria de utilitat consultar també la pronunciació dels naturals de la provincia de Llèyda; perquè pronuncien aquèxes vocals atòniques ab mes distinció que les tres altres provincies.

§. 4. *Us de la i y de la y*

63. Està fóra de tot dubte, que 'l valor fònic de la *i* y de la *y* es idèntich. ¿Es, no obstant, libre l' emplear en qualsevulla ocasió qualsevòl d'aquèts dos signes? Los antics escriptors axis ho practicaren, còm ho manifestarèm mes endevant. El bòn sentit dels modèrns, tot y conservant abdos signes per expressar un sòl è idèntich sò, ha separat els oficis de cada un d' una manera molt profitosa per la Gramàtica.

64. En primer llòch ha destinat la *y* per la conjunció copulativa, que 'ls antics casi sempre feren *e*, de la llatina *et*, y que en l' actualitat lo llenguatge, tant el parlat còm l' escrit, ha dexat del tot, salves rares escepcions demanades per la eufonia. Tal es el cas, en que a la conjunció *y* seguèx immediatament una paraula que comènçe per *i*, per exemple, *lo colp è impuls, senyalen è indiquen*, etc.

65. En segon llòch s' es reservada la *y* per los casos, en que, devèntse juntar el sò *i* ab lo d' una altra vocal, se pronuncien els dos sòns ab una sòla emissió de vèu; y, per consegüent, formen una sòla silaba. Lo qual pòt ocórrer en dos casos. Primer, quant el só *i* preceèx al de l' altra vocal, per exemple, en *La-ya* (corrupeció de *Eulalia*), *sè-ya*, *rè-ya*, *dè-ya*, *nò-ya*, *dè-yen*, *no-yèt*, *du-ya*, *pa-yo*, etc. Lo segon cas es, quant el sò de *i* seguèx al de la altra vocal, per exemple *¡ay!*, *rey*, *remèy*, *nòy*, *vuy*.

Y per dirho en pòques paraules, l' us de la *y* s' ha restringit al cas, en què la *i* es consonant ò fa diptòngo ab altra vocal. Axí, dònchs, no tota unió d' una vocal qualsevulla ab la *i* forma pròpiament diptòngo, còm se vèu en *justici-a*, *vari-etat*, *emissi-ó*. Les quals diccions, encara que les podèm fer, còm en castellá, trissilabes; emperò es mes conforme al gèni de la nòstra llènga que sien quadrissilabes, pronunciantles *jus-ti-ci-a*, *va-ri-e-tat*, *e-mi-ssi-ó*, y no *jus-ti-cia*, *va-rie-tat*, *e-mi-ssió*; lo qual tindria ressabis de castella-

nisme, per lo mènus en pròsa; perquè en vers queda al arbitri del poeta¹.

Sòlament al juntarse la vocal *i* ab la *u*, sòl ferse lo dip-tòngo *iu*, còm se vèu en *piu-lar*, *diu-menge*, *ac-tiu*, *viu*. Y encara en aquèst cas se requerèxen dues condicions: primera, que la *i* preceësca a la *u*; de lo contrari, dèu escriures *y* y no *i*; per exemple, *buy-dar*, *cuy-tar*, *vuyt*, (compàrense aquèstes diccions ab *llu-it*, *estatu-it*, *distribu-it*); segona, que l'accent prosòdich no recaiga sobre la *u*: de lo contrari, còm se pòt vèure en *di-urn*, disolvèm lo dip-tòngo en dues silabes.

§. 5. *Distinció èntre la e obèrta y la tancada*

66. En les òbres en vers del beato Ramon Lull, imprèses en Palma de Mallòrca per en Geròni Rosselló; en l'*Atlàntida*, de Mossèn Jacinto Verdaguer; en el *Romancer Catalá*, de D. Marian Aguiló; en la *Febre d'òr*, de D. Narcís Oller, etc., etc., s'ha tingut cuydado d'accentuar ab accent grave la *e* obèrta, y ab l' agut la tancada.

Emperò axis còm no s'es accentuada sempre la tancada, sinó sòlament quant ho requeria 'l sistèma d'accentuació prosòdica, que l' autor ò'l corrector s'havia format; axis tampòch s'accentua sempre la *e* obèrta, sinó sòls quant lo metex sistèma ho reclama. Y còm tot bon sistèma ortogràfich tendèx a reduir al nòmbre mes petit possible els casos, en que dèuen emplearse 'ls accents; resulta d'aquí, que son verdaderament poquíssimes les vegades, en que's pòsa signe distintiu èntre la *e* obèrta y la tancada; y per consegüent, en la major part dels casos permanèx la confosió èntre abdues.

¹ Es tan notable la tendència del catalá a fer una silaba de cada vocal de les dues que compòsen un diptòngo de *i* (y també de *u*), que la Acadèmia de Bones Lletres, en sa Ortografia de la llènga catalana, considera còm a paraules semi-esdrújules les *terminadas en diptongo que llevan acento en la silaba anterior* (pàtria, glòria, aygua, llègua). (Pl. 31).

La causa de la imperfecció d'aquèst sistema ortogràfic podria molt be provenir d'havèrse confos l'ofici dels accents adoptats per distingir aquèlls dos sòns. En efecte, en les llèngües nòvo-llatines l'accent té dos oficis molt divèrsos èntre sí: l'un es fònich, l'altra prosòdich.

67. Per compèndre la diferència èntre aquèstos dos oficis, observèm la que hi ha èntre les vocals castellanes y les francèses, y èntre les paraules d'una y altra llènga, prosòdicament considerades.

En castellá les vocals tenen cada una un sò pròpi, únich y sempre constant; de manera, que 'ls cinch signes *a, e, i, o, u*, basten per representar distintament tots los sòns vocals del castellá, que no son mes ni mènus de cinch.

Tot lo contrari succeèx en francès: ab les cinch vocals, divèrsament modificades, han de representar un nombre de sòns molt major, que no es el de les vocals. Varen, dònchs, tenir necessitat de fer us de cèrts signes, per mèdi dels quals distingissen els divèrsos sòns que devien ser escrits y representats per una metexa llètra. Axis pintaren accent grave sobre la *e* per significar que representava lo sò de *e* obèrta; l'accent agut, per indicar el sò de la *e* tancada; y dexaren sens accent la *e* muda, ab lo qual se distingèx de les altres dues, còm se distingèxen aquèxes èntre si per son divèrs accent.

68. Còm l'ofici del accent en la vocal, que acabam de nomenar, es posar distinció èntre 'ls três sòns, que, essent ella una sòla, deù representar; per aquèsta raó se l'anomèna *fònich*, çò es, distintiu de sò: a diferència del tònich, que sòlament es distintiu de tò.

En efecte: en castellá, si be es veritat que no 's necessita d'accent fònich, a causa de no tenir cap vocal mes d'un sò; emperò s'en necessita de tònich ò prosòdich, perquè cada vocal pòt trobarse en estat de tònica y en el d'atònica; còsa, que no succeèx en la llènga francèsa, en la qual totes les paraules pòrten l'accent en la última sílaba, es a dir, son agudes: si be les terminades en *e* muda,

sèmbla que sònen còm graves. En la paraula castellana *liquido*, per exemple, si be es cèrt que en qualsevòl circumstància les dues *ii* sempre sonarán *i*, y la *o* sonará *o*; no obstant, si aquèlla dicció's pronuncia esdrújula, sòla la primera *i* quedarà tònica, y serán atòniques les altres dues vocals, y la paraula resultarà ser adjectiu. Si la pronunciam plana, dexará de ser tònica la primera *i*, y passarà a serho la segona, quedant atònica la *o*: la paraula se convertirà en primera persona del singular del present d'indicatiu del verb *liquidar*. Finalment, al pronunciar aguda la paraula, sòlament la *o* passarà a ser tònica, quedant átones les dues *ii*: y la dicció, de present que era, passarà a ser pretèrit perfect; y de primera persona, se convertirà en tercera.

Aquèsta varietat d'accidents gramaticals y de significació, que rebè una metexa paraula, sense cambiar cap lletra, sòlament per recaure l'accentuació en una ò en altra de les vocals de ses diferents sílabes, fou la causa que mogué als castellans a adoptar el sistèma d'accentuació que emplèn. Però salta a la vista, que l'ofici del accent castellà no té res de fònich, ja que no varia gens el sò de la vocal sobre que recau; sinó que sòlament indica la major intensitat de vèu ab que un únich è idèntich sò té de pronunciar-se.

70. Comparant el catalá ab lo castellá y'l francès, observam que en ell existèxen les metexes causes que obligaren als francesos a adoptar son sistèma d'accentuació fònica; y també les que mogueren als castellans a aplicar el seu d'accentuació prosòdica. Perquè'l catalá ab sòl un signe alfabètic *e* deù representar tres sòns diferents: y en consequència, si vòl evitar confosió, si vòl posseir un alfabet perfect, té d'inventar nous signes per distingir los tres sòns d'una metexa lletra, ò deù modificar aquèsta de tal manera, que a simple vista's distingèsca quin dels tres sòns li corresponga. Los autors ò correctors demunt citats adoptaren la *e* accentuada ab accent grave, a imitació dels francesos, per representar el sò de la *e* obèrta; el

agut, per lo de la *e* tancada; dexant sense accent la muda. Però axò ho varen fer, còm havèm dit, no en tots els casos, sinó sòlament en alguns, y ben pòchs, dexant incomplet son sistèma d'accentuació.

71. Per donar a'n aquèst sistèma lo degut complement, jò he adoptat les següents lleys: les que a mes de dotarlo de tota la perfecció que 's pòt desitjar, son en número sumament reduïdes, y, en la pràctica, de facilíssima aplicació.

Primera ley. Considerant al accent grave còm a fònich y sense cap significació prosòdica ò tònica, sobre tota *e* ab sò obèrt he pintat l'accent grave, per exemple *fètida*, *barrèja*, *fè'*. Y còm la sílaba, que pòrta *e* obèrta, sempre es tònica; basta conèxer aquèsta sa qualitat de obèrta, per sabèr sa tonicitat: per consegüent may necessitará accent tònich la sílaba que té una *e* obèrta.

Segona ley. Còm dels dos sòns restants, que pòt tenir la *e* que no sia obèrta, l'un es pròpi de la tònica, y l'altra de la atònica; bastará un mèdi ab que distingir quánt sia ò no tònica, per conèxer quánt haurá de pronunciar-se tancada u obscura, çò es, átona. Aquèst mèdi nos lo proporcionen les regles d'accentuació ortogràfich-prosòdica, que en el següent capítol esposarèm.

72. Tenim, dònchs, que en catalá ja en aquèst particular participam del francès en la necessitat de la accentuació fònica, y també del castellá en la necessitat de la accentuació prosòdica: perquè tenim, còm els castellans, paraules esdrújules, graves y agudes, (còm *liquida*, *liquida*, *liquidá*). En cambi la una necessitat nos pòt servir per socórrer a l'altra. Perquè axis còm l'accent fònich, comú ab los francèsos, nos indica la tonicitat de la *e* sobre la qual recau; axis també l'accent prosòdich nos dona a conèxer la qualitat fònica de la *e* ab ell accentuada, y ademes, per exclusió, la qualitat, fònica també, de la *e* atònica.

¹ Aquèst accent grave afectarà a la vocal ni mes ni mènus que 'l punt que posam sobre la *i* y la *j*, y 'l signe ab que en castellá 's distingèx la *ñ* de la *n*, afecten a les dites lletres: tots son signes purament ortogràfichs.

73. De manera que del metex mòdo que l'accent grave primera y principalment significa ser obèrta la *e* sobre la qual està pintat, y secundària y mènys principalment la tonicitat prosòdica de la metexa; axí l'accent agut primera y principalment representa la tonicitat de la *e* que 'l porta, y secundària y mènys principalment el sò de *e* tancada que li correspòn: y per últim la falta d'accentuació, axí fònica còm tònica, revèla la atonicitat de la *e* obscura, qual sò no permèt que 's confonga ab la pròpia de cada una de les altres dues, essent una y altra tòniques.

§. 6. *Distinció entre la o sonora y la fosca*

74. Respecte de la *o* ocorren les metexes dificultats, que hèm vist al tractar de la *e*, y tenen la metexa solució. Dels tres sòns, que té aquèsta vocal, el sonor l'hèm representat sempre ab l'accent grave, còm *pròu*, *gròch*, *bòlj*: el fosh, ab l'accent agut, quant aquèst, segons les regles d'accentuació prosòdich-ortogràfica, ha degut pintarse: per últim el sò semblant a *u* li correspòn sempre que a tenor de les dites regles quede atònica ò sens accent prosòdich.

CAPÍTOL VI

Accentuació prosòdica de les vocals catalanes

§. I. *Accentuació de les paraules tòniques*

75. En les llèngües, en les que l'accent tònic recau sobre síl·labes, que poden ocupar diferent lloc en les paraules, (majorment si'l divèrs lloc, que ocupa la síl·laba accentuada, influèx algunes vegades en la significació d'elles), es molt convenient adoptar un sistema d'accentuació, que indique la manera com se té d'accentuar cada paraula.

Dich que es «convenient,» però no «necessari;» puix veèm llèngües cultes, que carèxen d'accentuació, com es la anglesa; y altres que la tenen molt incompleta, com es la italiana, y la catalana moderna.

76. La conveniència es en primer lloc pe'ls nacionals, en los casos en que ocorren paraules noves y may vistes, y dubta un com les deuen pronunciar. Ocorre en los escrits antics aquest cas ab molta freqüència. La paraula *avol*, ¿com deuen pronunciar-se? ¿Es *ávol*, *avòl* ò *avól*? Sense l'auxili del accent es dificultos determinarho: ab l'accent se conèx de seguida.

Es ademes convenient pe'ls estranys, que volen apèndre la nostra llènga, ò entendre y estudiar nostra literatura. ¿Quina confusió no 'ls ha de produir el trobar paraules com les següents: *son*, *sou*, *te*, *bens*, que poden significar la primera *sòn* (*sueño*), y *són* (del verb *ser*); *sou*, (*sueldo*), y *sóu* (del metex verb); *tè* (beguda y l'espècia ab que 's fa), *té* (del verb *tenir*), y *te* (afix personal de segona persona

en singular); *bèns* (moltons) y *béns* (*bienes*)? Tota aquèsta confusió pòt evitarse ab un sistèma complet d'accentuació no sòlament fònica, sinó també tònica ò prosòdica.

77. Essent la accentuació còsa tan convenient, seria tant mes reprehensible, a mon mòdo de vèure, privar de aquèsta perfecció a la Gramàtica Catalana, quant es còsa sumament fàcil y senzilla el dotarla de tal perfecció; perquè, en efecte, basta un número molt reduït de preceptes, per compèndre y abarcar tots els casos, en que la falta de accentuació pòt produir ambigüetat.

78. Per demostrar lo fàcil que 'ns es establir un senzill sistèma d'accentuació prosòdica, fundat en lo gèni de la nòstra llènga, recordèm que 'l llatí, (al mènys des de la època literària y clàssica), no tenia may accentuades mes que la penúltima ò la antepenúltima sílaba de ses paraules: resultant d'aquí, que tota dicció llatina era ò plana ò esdrújula.

La llènga catalana, al adoptar les paraules llatines, a la major part les aplicá la lley del escursament, y 'n suprimí la sílaba final, respectant l'accent. Seguèxse d'açò, que, generalment parlant, les paraules esdrújules llatines les hèm convertit en planes, y les planes en agudes. En efecte: ha resultat de

<i>debil-is</i>	dèbil
<i>facil-is</i>	fácil
<i>liquid-us</i>	líquid
<i>sobri-us</i>	sòbri
<i>torment-um</i>	torment
<i>document-um</i>	document
<i>papyr-us</i>	paper
<i>exam-en</i>	exam

y per consegüent, lo major número de paraules terminades en consonant tenen l'accent tònich en la última sílaba, conservantlo en la penúltima les que proceden d'esdrújules llatines, les quals relativament son pòques.

79. Recordèm, ademes, que les lleys de distinció y

eufonia'ns han obligat a anyadir, aquèsta, una vocal, y aquèlla, també alguna consonant, a moltes de les paraules un colp escursades. D'aquí, que 'ls nòms terminats en *a* del llatí han quedat esdrújuls ò plans en nòstra llènga, còm ho eren en la llatina: molts dels de la segona declinació, que l'escursament dexava aguts ab una ò mes silabes, per l'afegiment de la vocal eufònica final s'han convertit en plans; y lo metex ha succeït en vâries persones dels vèrbs. Emperò l'accent may ha cambiat de llòch. Tenim, dònchs, que la major part de les diccions catalanes terminades en vocal son planes, y algunes, esdrújules.

Aquèstes propietats de les paraules catalanes basten per establir un sistèma senzill y fâcil d'accentuació prosòdica, fundat en aquèstos dos principis: 1. Les diccions terminades en vocal son en catalá generalment graves, y tenen per consegüent accentuada la penúltima sílaba. 2. Les terminades en consonant son per regla general agudes, y llur accent recau en la última sílaba.

80. Posats aquèstos dos principis, basta establir que's pinte l'accent a sòles les paraules, en que ells no s'hi verifiquen: y per consegüent, podrien sentarse aquèstes dues regles:

1.ª Tota paraula terminada en vocal, sempre que l'accent no recayga en la penúltima sílaba, dèu tenir accentuada aquèlla, en la qual recau, sia la última, sia la antepenúltima. Y per consegüent, dèuen accentuarse totes les terminades en vocal esdrújules, còm *mârfega*, *liquida*, *pútrida*, y també les agudes, còm *demá*, *pensaré*, *serafí*, *sarrahí*, *perdó*.

2.ª A tota dicció terminada en consonant, si no té lo accent en la última sílaba, dèu accentuârseli aquèlla, en que 'l tinga: còm *ângel*, *prêssech*, *títol*, *númen*; *digamen* (de coses), *menjâvasel* (el pa).

81. Còm la *s* distintiva del número plural dels nòms y de la segona persona del singular dels vèrbs, y la *n* distintiva de la tercera del plural, son consonants adventícies y sobrevingudes a la paraula, y llur ofici es purament

gramatical; podrien dexarse de contar com a consonants, per conservar l'accent en la sílaba, que per etimologia li correspon, sense necessitat de pintarli; ab lo qual nos es-talviariem molts accents. Així escriuriem los nòms plurals *armes, pomes, llibres, taules*; y les segones y terceres per-sones *ames, escrigues, amaren, escriguessen*, com si totes aquèstes diccions acabassen en *e*.

Les paraules terminades ab dues vocals prosòdicament no accentuades eren en llatí verament esdrújules, y com a tals les hem de considerar en catalá, ò al menys com sè-mi-esdrújules, segons la Acadèmia de Bònes Llètres: axis accentuarèm los nòms ò adjectius *vário, justícia, contínua*, y no 'ls vèrbs *vario, ajusticien, continua*.

82. Quant les dues vocals, en que termina una pa-raula, formen diptòngo, convé determinar com devèm con-siderarlo relativament a la accentuació ortogràfica, si com a consonant ò com a vocal. En castellá 'l consideren com a vocal: y així lo metex s'hi accentua *amaré* que *ama-réis*, y *amase* que *amaseis*. En catalá seria tal volta mes filològich considerarlo com a consonant; perquè la major part dels nostres diptòngos no son mes que una sílaba, en que la consonant final s'es vocalitzada, com se pòt veure en *am-au* de *am-at*, *her-èu* de *her-ed*, *part-iu* de *part-it*. Així, donchs, deuriem accentuar les diccions planes ter-minades en diptòngo, com *amáveu, temíeu; amáreu, te-méreu*, y dexar sens accent gráfich les agudes, com *sarau, romeu, arxiu, amau, serviu*, etc.

83. Alguns solen, a imitació dels castellans, accentuar les paraules monossilabes tòniques, quant consten de les metexes llètres, que altres d'atòniques, a fi de distingirles d'aquèstes; per exemple l'adjectiu *sá* (*sano*), per distin-girlo de *sa*, pronòm possessiu femení de tercera perso-na. No hi ha dubte que no dexa de tenir sòlid fonament aquèsta pràctica. Emperò la universalitat de la regla, a que obeèx, presupòsa una exacta determinació de les pa-raules atòniques, les quals son catalá en molt mes petit nombre que en castellá, com anam a veure.

§. 2. Paraules atòniques en la llènga catalana

84. Que en la llènga catalana hi haja diccions atòniques, com n'hi ha en castellà, es un fet, del qual no pòt duptàrsen. Però 'l determinar quines son les tals diccions, y quines propietats les distingèxen de les tòniques, es cosa mes difícil de lo que a primera vista podria semblar.

En castellà es molt fàcil distingir la paraula átona de la tònica. Basta per axò percèbre la menor intensitat, que té la paraula átona respecte de la tònica; de la qual menor intensitat n'es argument el que 's puga pronunciar unida a altra dicció tònica com formant ab aquèsta una sola paraula ab un sol accent. En les expressions *lo coloco*, *de coro*, *con decoro*, deduirèm la atonicitat del prefix *lo*, y de les preposicions *de* y *con*, del fet de pronunciarse com si estiguessen unides a les següents tòniques, axí: *locolóco* (compàres ab *lóco-lóco*); *decoro* (ab *dé-córo*), *condecoro* (ab *cónde-córo*).

85. Aquèst criteri ¿es suficient per distingir la atonicitat de les paraules catalanes? Yò crech que no: y la raó es molt senzilla: en català diccions prosòdicament tòniques se junten a altres tòniques com formant ab la següent una sola paraula. Axò 's pòt veure en les expressions següents: *Sense mirar com val ni com consta*; ¿*Què dius ara?* ¿*Contra qui vas?* El mòdo de pronunciar aquèxes frases es: *Sense-mirar com-val ni-com-consta*; ¿*Què-dius ara?* ¿*Contra-qui vas?* com si la primera reduis a soles tres paraules les sèt de que consta, y la segona y tercera ne fessen dues de les tres que cada una 'n té.

Y no obstant la *e* de *sense* es *e* tancada, y la *o* de *com* sonora, en la primera expressió; obèrta la *e* de *què* en la segona; y sonora la *o* de *contra* en la tercera: lo qual vòl dir que son tòniques. Y aquèsta tonicitat no es merament eufònica u ortoèpica, perquè la tenen entranyada en sí

metexa è independent del llòch que ocupen en la oració. Confesso que un oïdo exercitat percebrà en la pronunciació de *sense*, *còm*, *què* y *còntra*, en les citades espressions, la metexa debilitat tònica, que en les paraules realment atòniques en castellá; emperò, a pesar de tot, cap bòn gramátich les contarà èntre les diccions atòniques catalanes.

86. Per el contrari, ningú dexará de contar en el número de tals els articles següents: *la mare*, *les germanes*, *lo blanch* y *lo nègre*, *en Pere* y *na Maria*; còm tampòch aquèstos pronòms possessius: *ton pare* y *ta mare*; *tes paraules* y *ses òbres*; y aquèts afixes: *perdónala* y *la perdono*; *miraunos* y *vos miraven*.

Y ¿quina propietat tenen aquèxes diccions, que tan clara s'hi manifeste llur atonicitat? Si be s'examina, fàcilment se veurá, que ademes de juntarse tan estrètament ab la paraula tònica, que les seguèx ò precedèx; les vocals, que en elles èntren, son de les que, al passar de tòniques a atòniques, s'obscurèxen y muden son valor fònich. De manera que sòls aquèlla dicció, qual vocal tinga aquèstes dues propietats, podèm, sense por d'errarnos, qualificarla d'atònica.

87. De lo qual podèm deduirne un corolari de molta importància, y es, que, al revès de lo que passa en castellá, sòlament pòden ser atòniques en catalá paraules monossilabes: perquè no'n tenim cap que cònte de mes d'una sílaba, que, per mes que la juntèm ab una paraula tònica, carèsca de vocal de sò clar y no mudat en altre. En castellá son átones les diccions *como*, *contra*, *conforme*, en les següents espressions: *Esto es como tu dices*; *Contra mi nadie puede*; *Conforme á lo cual dice Platon*. En catalá les diccions *còm*, *còntra*, *conforme*, y qualsevòl altra paraula, de mes d'una sílaba, totes ne tenen una ab vocal no debilitada ab cambi de valor fònich: y per consegüent, no pòden ser atòniques en el sentit que acabam de dir.

88. D'aquí sèmbla que'n resulta, que sòls pòden ser atònichs aquèlles monossilabs, que tenen per vocal la $a=e$ y la $u=o$; y no pòden serho los que tenen i , u . Certa-

ment, no crech que hi haja en catalá cap monossilab atònich ab vocal *u*, la qual no sia la *o* modificada. Los afixes *u*, *us*, (*no' u sé*, *no' us veig*) corresponen evidentment a *ho*, *os* = *vos*. Encara que en la pronunciació diem *lu bò* y *lu dolent*, *tum pare* y *mun germá*; ningú dexará d' escriure **lo bò** y **lo dolent**, **ton pare** y **mon germá**: pròva claríssima que aquèlla *u* es el valor fònich corresponent a la *ó* u *ó* obscurida. En vista de lo qual, sense dificultat podèm admètre y establir, que cap monossilab verament atònich en catalá té la vocal *u*. Fins la conjunció *ò*, feta *u*, quant li seguèx paraula començant en *o*, còm en *plata u òr*, es una modificació de la *ò*: y axí seria mes gramatical escriu-rela *o* sens accent.

89. De monossilabs ab vocal *i* atònichs, ò que sien tinguts per tals, no sé que hi haja sinó 'ls següents: la conjunció copulativa *y* y la disjuntiva *ni*, la condicional y l'advèrbi dubitatiu *si*, y l'advèrbi de llòch *hi*. Essent, còm es, la vocal *i* de valor fònich clar, y tal, que per causa de sa atonicitat no 's cambia en altre; lo metex sòna quant es tònica, que quant no ho es. Y còm ja havèm dit que en catalá no es critèri suficient per determinar la qualitat de atònica el que una dicció pugua unir-se a la immediata tònica, còm si ab ella formas una sòla paraula; d'aquí, que ab mèdis dirèctes no podèm determinar la tonicitat ò atonicitat dels monossilabs en qüestió.

90. Los que sens cap mèna de dubte 's deuen contar èntre 'ls atònichs, son los que 's seguèxen:

a) L'article definit *el*, *la*, *lo*, en abdos números, y 'l pròpi en l'únich que té y en sos dos gèneros *en* y *na*.

b) Los pronòms possessius *mon*, *ton*, *son*, ab sos femnins *ma*, *ta*, *sa*; *mes*, *tes*, *ses*. Els plurals masculins *mos*, *tos*, *sos*, me sèmbra que no ho son, perquè la *o* conserva en ells son valor fònich de *ó*.

c) Els afixes personals (sien prefixes, sien sufixes) en tots los gèneros y en abdos números: *me* ('*m*, *em*); *te* ('*t*, *et*); *li*; *lo* ('*l*, *el*); *ho* (*u*); *se* ('*s*, *es*); *nos* ('*ns*, *ens*); *vos* (*os*, *us*); *los* ('*ls*, *els*); *les*.

d) El *que* relatiu; per exemple: *Lo que tu dius es fals; No guanyes el pa que menjes ni l'ayga que beus.* També quant es admiratiu; per exemple: **¡Que n'ets de beneyt!** **¡Que'n quèya d'ayga!** El *que* interrogatiu; pòt ser tònich ò atònich; per exemple: **¡Que dius ara?** **¡Què dius ara?**

e) Les preposicions *a, ab, de, en* y *per*. Respecte de la preposició *pera*, es d'observar que 'ls antics la separaven, escrivint casi sempre *per a*: y fins interposaven una paraula èntre abdos elements¹. En la Crònica de Muntaner se llegèx: **Per catius a reembre, çò es, per a catius reembre ò per reembre a catius.** La pronunciació s'opòsa a la unió d'abdos elements *per* y *a* en un sòl mot *pera*. Perquè no existint dicció atònica dissilaba, serà forços pronunciar *pèra*, ò *pèra*, ò *perá*. No crèch que cap catalá dels que pronuncien la *e* segons el sò obscur y atònich *e=a*, admèta cap d'aquèstes trèss pronunciacions tòniques. Lo qual significa, que tan la *a* còm la *e* de *pera* son átones, ò, lo que es lo metex, que les dues vocals, còm a rigorosament atòniques, pertanyen a dos monossilabs diversos y separats l'un del altre.

f) La conjunció *que*. Per exemple: *Li dich que vinga; Sino que no gòso.* En *perquè*, y *a fi de què*, sòl ser tònica.

g) La conjunció *ò* en alguns casos es atònica; per exemple en *pòch o molt*; perquè junta dos monossilabs, que tenen abdos *o* tònica; y la eufonia reclama que la conjunció dexe de serho. També es atònica, quant comença per *o* la paraula que la seguèx: en el qual cas solèm, tal vòlta a imitació dels castellans, escriurela *u*.

h) La partícula *ne* ò *en*, ja faça d'advèrbi, ja de partitiu; per exemple: *Quant ne tornarèu, ja m'ho dirèu; D'òr en corre pòch.*

¹ Lo Emperador, com veu aço, que era cosa noua *per a* ell, lo que james no havia vist, fon molt content de hauer vista tal cerimonia. *Tir.*, c. 101.— Lo compte hermita era pujat en la alta muntanya *per a* cullir erbes *per a* sustentació de sa vida. *Id.*, c. 6.

Per hu so cert de la vida finir,
l'altre 's veri *per a* 'pagar ma set.

Ausias, Amor, 81.

91. De tots els monossilabs indubtablement atònichs sòls deù ne tròbo, als quals corresponga paraula tònica d'iguals lletres, y son los següents:

<i>la</i> (article y afix)	y	<i>lá</i> , nòta musical
<i>mon</i> (pronòm possessiu)		<i>món</i> , (nòm).
<i>son</i> » »		<i>són</i> (vèrb), <i>sòn</i> (nòm).
<i>ma</i> » »		<i>má</i> (nòm).
<i>mes</i> » »		<i>més</i> (nòm, advèrbi y conjunció).
<i>sa</i> » »		<i>sá</i> (adjectiu).
<i>te</i> (afix)		<i>té</i> (vèrb), <i>tè</i> (nòm).
<i>se</i> »		<i>sé</i> (vèrb).
<i>os</i> »		<i>ós</i> , (nòm, <i>oso</i>), y <i>òs</i> (nòm, <i>hueso</i>).
<i>us=os</i>		<i>ús</i> (nòm).

No essent, donchs, sinó en nombre tan reduït los monossilabs evidentment atònichs, que ab facilitat se pòt connèxer llur ofici y atonicitat pe'l sentit de la frase; tal vegada podriem omètre la accentuació de les diccions monossilabes tòniques, que còsten de lletres iguals.

SEGONA PART

Dels sons semivocals

CAPÍTOL PRIMER

Sons semivocals **I** (=J) y **U** (=V) en general

§. 1. Reciprocitat entre les vocals **i**, **u**, y les consonants **j**, **v**

92. Tanta es la afinitat que tenen entre si la vocal *i* ab la consonant *j*, y la vocal *u* ab la consonant *v*, que se les ha considerades com unes metexes lletres, que en determinades ocasions sónen respectivament *i* ò *j*, *u* ò *v*. D'aquí, que se les haja anomenades *semi-vocals*; y ab la metexa raó se les podia havèr anomenades *semi-consonants*.

93. Aquèsta reciprocitat d'oficis va produir la dels signes gràfics, ab que en la antiga escriptura se 'ls representava. En efecte: no hi ha rès mes comú, que la representació de la vocal *i* per la consonant *j*, com se vèu en los següents exemples del nostre Eximenis.

Farien gran *mjnua* als *conuidats* si *responjen* ab lurs prophecies negatives. *Exim.*, pl. 23.— Los antichs no solament se guar-

dauen de tota offensa de paraula... [en los convits]; ans encara *attenjen* que en la casa del *convit* no hagues pintures *ujs*. *Id.*, *pl.* 37.—Lom qui *convjda* laltre e nol guarda de tota offensa, nol *convjda* propriament, mas aportel ahauer desplaer. *Id.*, *pl.* 37.—Desigen que de tota part ensemps poguessen entrar per *esuajr* e per menjar lur *ujanda*. *Id.*, *pl.* 12.—Dien, que basta al hom nodrit beure a *djnar* e a sopar. *Id.*, *pl.* 32.—Après dinar, tantost no *jras* a fer semblants coses. *Id.*, *pl.* 17.—Fo acordat... que nacio catalana *ujuja* pus loablement. *Id.*, *pl.* 7.—Catalans tallen la carn netament e polida guardant li lo tall, quis *varjeja* per diverses carns en diverses maneres *Id.*, *pl.* 8.

94. Per el contrari la vocal *i*'s trôba a cada pas empleada en la escriptura en llòch de la consonant *j*.

E faeren nos aquesta resposta, que nos al mati tornassem la e quens *iurarien* sobre lur ley que uinen D. Manuel, *etc.* *Cròn. D. Jacme*, *c.* 411.—E nos estauem en nostre Regne en Arago *iugan* e deportan. *Id.*, *c.* 127.—Per tal *aia* manat a mi, Jafuda, juheu de barchinona,... que yo degues *aiustar* e ordenar paraules de sauis. *Jaf.*, *pl.* 7.—E tantost nos porferim los dret denant aquels *iutges*, e ells nol uolgueren pendre. *Cròn. D. Jacme*, *capítol* 549.

Enveia mou a sospitar aquell.

Dant, *Purg.*, *XV*, 51.

Puys qu'aycells clars e *fogaïants* carbons,
D'on embrazat viu tot aquell sex lum,
Silenci fer als angelicals tons. *Id.*, *Parad.*, *XX*, 16-18.

Com alguns *pledejen* d'alguna cosa et el demanador no vol prouar son enteniment,... lo demanador pot dir, sis vol, *etc.* *C. T.*, *II*, *XVII*, *II*.—Sentencia que per eyla sia donada, no val, ne res que denant eyla sia feyt ne *pledeiat*. *Ibid.*, *II*, *XVI*, *II*.—Lo demanador no pot recusar que'l sacrament no's faça, si donchs ell no'l volia *iaquir*... E si per aventura lo demanador no volra pendre lo sacrament, e'l *jaquir*, no per ço, *etc.* *Id.*, *ibid.*.—Bastali: pus se leua, e'l volc fer [lo sacrament] e lo demanador lo *rebuia*. *Ibid.*, *II*, *XVIII*, *X*.

95. Igual reciprocitat se nòta en la representació de la vocal *u* per la *v*, y d'aquèsta consonant per aquèlla vocal.

Nuyl temps en taula te vulles purgar les dents ne les *vngles*, ne ensenyar res qui puxa laltre *prouocar* o moure a horror ne a *nomjt*. *Exim.*, *pl.* 11.—Aytambe son obligats e tenguts aquels

qui aqueles persones auran establides en aqueles coses sobre-
dites a *vsar* e a fer. *C. T., II, XVII, VI.*—La tua lengua sia feyta
muda, e 'ls *vyls* [ulls] teus sien feyts orbs, e les orelles tues
sordes. *Ibid., IX, XXX.*—Los fruyts que son en los camps o en les
vinyes o en altres lochs, enans que sien toltts dels arbres, *cauts*
o segats ne taylats, part son dels camps o de les vinyes o dels
altres lochs. *Ibid., III, IX, V.*—Tantost fae *cauar* la terra, e
trobaren la filla del compte bona e *viua*, que solament *hauia* un
sech *al* coll. *Boades, pl. 154.*

96. Convenen aquèstes dues llètres en dos oficis,
que 'ls son comuns. Lo primer es, el de sustituir a una gu-
tural ò dental que desaparèx, còm per compensar de sa
pèrdua a la vocal antecedent. En efecte: axis còm de *trah-*
ere ò *trah-re*, se va fer *tray-re* (*trai-re*) y *trau-re*; axis també
de *plac-ere* se feu *play-re* y *plau-re*; de *fac-ere*, *foy-re*; de
jac-ere, *jau-re*; de *sed-ere*, *sèu-re*; de *cad-ere*, *cau-re*; de
spat-ium, *espay* y *espan*; de *mot-us* y *mod-us*, *mòu*; de
roc-s, *ròu*; de *cruc-s*, *cròu*; de *reg-s* (*rex*), *rey*; de *leg-s* (*lex*),
lley: ni mes ni mènus que 's va fer de *mov-ere*, *mòu-re*; de
viv-ere, *viu-re*; de *dev-ere* (*debere*), *dèu-re*; de *scriv-ere*,
scriu-re. En la Morfologia han ocorregut a cada pas exem-
ples d'aquèsta compensació feta per les semivocals *i*, *u*.

Lo segon ofici, en què abdues llètres convenen, es la
formació dels diptòngos, dels quals anam a tractar.

§. 2. *Dels diptòngos en general*

97. Es doctrina generalment rebuda èntre 'ls fonò-
lechs, que 'ls diptòngos formen una verdadera sílaba, com-
pòsta de consonant y de sonant ò vocal; y que l'ofici de
vocal está reservat a les que son plènes ò graves, *a*, *e*, *o*,
desempenyant el de consonants les dues tènues *i*, *u*. De
aquí, que, al juntarse aquèstes dues vocals *i*, *u*, per cons-
tituir diptòngo, la de elles, que sia tònica, faça de vocal;
l'altra, de consonant.

Darse pòt el cas, en què abdues sien atòniques, còm
succeèx en catalá en *riu-ran*, *buy-dar*; y en castellá en
ciudad, *cuidado*. En aquèts casos proceèxen invèrsament

les dues llengües: en català fèm sonar mes la primera vocal que la segona, y aquèsta, per consegüent, fa de consonant; en castellà se dona major intensitat a la segona, y aquèsta, per lo tant, representa la vocal¹.

§. 3. *Nombre dels diptòngos*

98. Una de les diferències mes notables èntre les llengües castellana y catalana, es la tendència, que aquèlla té a diptonguisar. Aquèsta tendència s'vèu ben clara en dos fets. Primer: quant en la paraula llatina ocorre reunió de vocal fòrta y de semivocal, que pertanyen a dues silabes distintes, en castellà se contrauen en una. La paraula llatina *pa-ti-en-ti-a*, per exemple, cònsa de cinch silabes². En castellà la *i* y la *e* de *ti-en*, la *i* y la *a* de *ti-a*, s'han fet diptòngos, convertintse en la paraula de trèssilabes *pacien-cia* la que en llatí'n tenia cinch. Així s'ha fet la dissilaba *cién-cia*, de la quadrissilaba llatina *sci-en-ti-a*.

El segon fet es el d'havèr el castellà convertit en diptòngo una vocal llatina, per lo regular tònica. De *bene*, dònchs, n'ha fet *bien*; de *centum*, *ciento*; de *bonus*, *bueno*; de *somnus*, *sueño*. Y en paraules de la metexa llènga castellana, en que per efecte de les variacions morfològiques cambia de lloch l'accent tònic; al passar una vocal d'átona a tònica, en gran número de casos també se la diptonguisa: així de *tentar*, se'n fa *tiento*; de *mentir*, *miento*; d'*inferir*, *infero*; de *acostar*, *acuesto*; de *morir*, *muerdo*; de *jugar*, *juego*.

¹ La Acadèmia Espanyòla en sa Gramàtica (edició de 1880, pl. 336) despres de establir aquèsta pronunciació dels dits diptòngos, anyadèx: *En algunas provincias, donde falta la delicadeza del buen oido castellano, suele contradecirse esta regla, cò es, pronuncien cùidar, descùidar, viùdo, viùdedad, en lloch de cuidar, descuidar, viùdo, viùdedad. Per axò 'ls castellans pronuncien Felíu, Escríu, en lloch de Felíu, Escríu.*

² En aquest passatge d'Horaci (Oda a la mòrt de Quintili):

Durum! Sed levius fit patientia

Quidquid corrigere est nefas,

les dues paraules *fit patientia* del primer vers constituïxen dos pèus dàctils, cada un dels quals cònsa d'una silaba llarga y dos de breus. Dèu, donchs, llegirse ab cinch silabes el nòm *patientia*, es a dir, *pa-ti-en-ti-a*.

99. En catalá passa la còsa molt diferentment. Les vocals llatines passen intactes al catalá, sense que façam diptòngo d'una simple vocal, còm se vèu en *be* ò *ben*, de *bene*; *cent*, de *centum*; *bò*, *bon*, de *bonus*; *sòn*, de *somnus*; y de *tentar*, *tento*; de *mentir*, *mento* ò *mentèxo*; de *mòrir*, *mòro*; de *jugar*, *jugo*.

Tampòch juntam en diptòngo les vocals, que en llatí pertanyen a diverses silabes, per mes que sien capaces de formarlo. Axí *paciència* queda ab les cinch silabes, que tenia en llatí; *ciència* conserva ses quatre. Resulta d'aquí, que totes les paraules, que terminen en dues vocals atòniques, procedentes de dicció llatina, en la que formaven dues silabes, son en catalá verdaderament esdrújules, ò al mènys sèmi-esdrújules, còm preferèx anomenarles en sa Ortografia la Acadèmia de Bònes Llètres, segons havèm dit¹.

El motiu d'aquèsta nòva denominació pòt ser ò la costum de vèure que en castellá totes les paraules esdrújules tenen la darrera silaba formada ab consonant inicial com *súbi-to*, *líqui-do*; ò, tal vegada, perquè en catalá no es obligatòri, sinó libre, el pronunciar les tals paraules esdrújules ò planes, çò es, es libre el ferhi ò no diptòngo. Lo qual es certíssim, y en escrits en vers es necessària la tal llibertat, la qual sempre han usada nòstres poètes. De tots mòdos cònte, que es molt catalá el conservar la dissolució de les dues vocals, còm fèyen los llatins: y crech jò que's deù a influència castellana la costum que tenen casi tots els poètes modèrns, de diptonguisarles en demasia.

400. De lo fins ara dit s'en deduèx, que la llènga castellana ha de abundar en diptòngos molt mes que la catalana. Y aixís es en efecte. De la combinació de les vocals fòrtes, *a*, *e*, *o*, y les tènues, *i*, *u*, ne resulten en castellá los catorze diptòngos següents: *ai*, *ei*, *oi*; *au*, *eu*, *ou*; *ia*, *ie*, *io*; *ua*, *ue*, *uo*; *iu*, *ui*.

D'aquèstos catorze dexen de serho en catalá los sis, en

¹ En la pl. 47, nota.

los què les semivocals preceèxen a la vocal grave, y son:

ia ,	còm en	<i>justici-a</i> ,	<i>pròpi-a</i> ,	<i>cri-ador</i> ,	<i>vi-atjer</i>
ie ,		<i>sèri-e</i> ,	<i>spèci-e</i> ,	<i>pì-etat</i> ,	<i>vari-etat</i>
io ,		<i>sèri-o</i> ,	<i>vàri-o</i> ,	<i>ti-onèt</i> ,	<i>fri-olera</i>
ua ,		<i>contin-u-a</i> ,	<i>vàlu-a</i> ,	<i>contin-u-ació</i> ,	<i>evalu-ació</i>
ue ,		<i>contin-u-es</i> ,	<i>cru-eltat</i> ,	<i>barru-er</i> ,	<i>llu-entor</i>
uo ,		<i>strènu-o</i> ,	<i>conspicu-o</i> ,	<i>respectu-os</i> ,	<i>cu-òt</i>

No 'ns en queden, dònchs, mes que vuyt; y son los sis que resulten de una vocal grave *a*, *e*, *o*, seguida de tènue ò semivocal, y 'ls dos formats per la combinació de les dues semivocals; es a sabèr:

ai, *ei*, *oi*; *au*, *eu*, *ou*; *iu*, *ui*,

dels quals y de cada un d'èxos grupos tractarèm per separat.

§. 4. *Dels diptòngos en particular*

I. *Diptòngos ai, ei, oi*

401. La pràctica vuy dia generalment adoptada es de escriure ab *y* aquèstos tres diptòngos. L'acèrt, ab que ha estat establèrta, se compendrà de les observacions, que anam a fer.

Primera: nòstres antichs escriptors empleaven indistintament la vocal *i* y la consonant *y* per representar el sò de la semivocal *i*, còm pòt vèures mes endevant en el número 443. Nosaltres, dònchs, en aquèst cas rèns innovam adoptant la *y* en llòch de la *i*.

402. Segona: en los tres diptòngos *ai*, *ei*, *oi*, considerats, segons los consideren els modèrns fonòlechs, còm a compòstos de vocal y consonant; la semivocal *i* fa l'ofici de consonant. Havèntse, dònchs, determinat y fixat lo signe *i* per representar el sò vocal d'aquèsta llètra; ab grandíssim acèrt s'es adoptat el signe *y* per significar son valor consonant.

403. Tercera: ab lo sistèma ja en us d'escriure ab *y*

aquests tres diptòngos (*ay, ey, oy*), al vèurels escrits, ja a la primera mirada los distingirèm de les combinacions *ai, ei, oi*, si en algun cas no formen diptòngo, sense necessitat de introduir èntre les dues vocals cap signe, còm per exemple la *h*, per indicar que aquèlles dues vocals pertanyen a dues divèrses sílabes; podrèm, dònchs, escriure *trait, beneit, oí*, sens por de confondre aquèstes paraules ab les següents *trayt, benèyt, oy*, en què la *y* indica que formen diptòngo: lo qual es un mèdi aptíssim per donar senzillèsa y claretat a la ortografia.

II. Diptòngos au, eu, ou

103. Aquèstos diptòngos en llur major part provenen de la vocalització de les consonants *v, c, t*, y *d*, còm se vèu en *nau* (*nav-is*), *breu* (*brev-is*), *nòu* (*nov-us*), *amáu* (*amat-is*), *grau* (*grad-us*), *temèu* (*temet-is*); *pèu* (*ped-is*); *mòu* (*mot-us*); *plau* (*plac-et*), *jau* (*jac-et*), *nòu* (*noe-et*), *nòu* (*nux, nuc-is*).

Els diptòngos *eu* y *ou* en llatí son molt raras: al pas que *au* en catalá s'es convertit en *o*, còm *òr*=*aur* (*aurum*) *tresòr*=*thesaur* (*thesaur-us*), *pòc*=*pauc* (*pauc-us*), *oir*=*auir*=*ausir*=*audir* (*aud-ire*).

III. Diptòngos iu, ui

104. En aquests dos diptòngos la primera vocal sempre té l'ofici de tal, y en ella recau l'accent tònich: còm se vèu en *piula*, *xiulèt*, *vuyda*, *cuyta*. Si l'accent va sobre la segona, dexen de ser diptòngos; per exemple *llu-ir*, *llu-im*, *rabi-ut*.

Per lo demes, el primer, *iu*, respecte de son orígen, convé ab los tres, de que acabam de tractar, còm se vèu en *riu*, (de *riv-us*); *escriu*, de *scriv-ir* (*scrib-ere*), *niu* (de *nid-us*); *dormiu* de *dormit-is*), etc.

El segon, *ui*, seguèx a sos congèneres *ai, ei, oi*, en escriures ab *y* en llòch de *i*; ab lo qual se distingèx a simple

vista de *ui* que no forme diptòngo, còm se vèu en *vuyt*, comparat ab *llu-it*.

§. 5. *Psèudo-diptòngos*

405. Una de les modificacions experimentades pe 'ls sòns, es la que 'ls fonòlechs conèxen ab los nòms de *llabialització*, ò *enrodoniment*, que modifica 'ls sòns, anomenats *esplosius velars*, de la *q* y de la *g* gutural. Consistèx aquèsta modificació, en que 'ls dits sòns ne van acompanyats d'un altre, dit *irrational* ò *incommensurable*, procedent de la vocal llabial *u*.

En catalá los sòns de les dues consonants esmentades rèben aquèsta modificació, còm se vèu en *quant*, *guanyar*, *guardar*, etc. Y còm verdaderament el sò de la vocal *u*'s percebèx y l'oido l'aprecia be, podria confundirsel ab un diptòngo; raó per la qual li donam lo nòm de diptòngo fals, aparent, ò *psèudo-diptòngo*.

406. Es d'advertir, que quant a dita *u* seguèx una *e* ò *i*, aquèlla vocal está completament ociosa respecte de son valor fonètich. Ab la gutural sonora ò suau *g*, desempenya un ofici merament ortogràfich, puix sòls indica que la dita *g* conserva son sò gutural y no pren el paladial fricatiu, que devant de *e*, *i*, li es comú ab la *j*. Posada despres de la sorda ò fòrta *q*, sòlament servèx per conservar la costum de no juntar aquèsta gutural velar ab altra vocal sinó mitjansant la intercalació de la *u*. Per significar que la *u* exercèx son ofici de llabialitzar ò enrodonir el sò de *q* y *g* devant de *e*, *i*, es precis notarla ab la dièresis. Axí's distingèxen les sílabes *qüe* de *qüestió* y *que* de *conquesta*; *güe* de *següent*, *gue* de *guerra*, y *ge* de *gessami*.

407. Per lo que toca al psèudo-diptòngo *qua*, *gua*, la pronunciació de la *u* degué ser en nòstres antichs temps tan tènue, que freqüentment la veyèm desaparèxer de la escriptura, no quedant sinó la *a*, ò debilitantse en *o*. Axis ho pròven los següents exemples.

Que si tenia alguna cosa que se es a *guardar*, que eyl la *guardaria*. *C. T.*, II, XVII, IV. — Apres la sua sancta resurreccio, *cant* (quant) ja hauja lo cors glorificat [Crist], etc. *Evim.*, pl. 38. E si per aventura negun demana per *cal* [qual] rao no passa la nostra nau,... aquesta es la rao. *Cròn. D. Jacme*, cap. 489. — En tant bon punt com fo mort lo seu pare, hac [lo rey En Pere] bregues ab los catalans, per ço que nols vol *gordar* lurs furs del jurament. *Boades*, pl. 392. — Per tant vous coman aquesta ciutat e ylla de Maylorques, porque per mi lan *gordets*. *Id.*, pl. 202. — *Agordant* que laltre caualler maluat isques contra dell. *Id.*, *plana* 272.

Lector, te jur,

(;Si¹ grat al mon de tots puxa *gonyar*!)

Que io viu per cell aer gros e escur

Venir notant una figura en sus.

Dant, Inf., XVI, 128-131.

Com veus [quant veus] la barba de ton vehi pelar, met la tua a remullar. *Jaf.*, pl. 39. — Al mati, *com* lo sol fou exit, feu regonexer en torn del seu camp si hauia gent alguna. *Tir.*, c. 23.

Per un procediment contrari la *o* s' cambia en *ua*.

Lo qual [Nonius], *quant* [com] fos fet senador de Roma e sigues en la cadira entre los altres senadors, un gran poeta e philosoph [Catulus]... cridá: jo veig entre los senadors un gran gep denant e detras. *Boeci*, pl. 118.

§. 6. De la Sinalèsa

108. Gran conexió ab los psèudo-diptòngos té la figura gramatical anomenada *Sinalèsa*. Aquèsta figura s'emplèa molt diferentment en castellá que en catalá. En primer llòch, en castellá son us en la majoria dels casos es necessari; y l'omètrela produèx una cacofonia inaguantable a tot oïdo delicat. Ademes, la manera d'exercitarla consistèx en pronunciar com si fossen un verdader diptòngo la vocal final d'una paraula y la inicial de la següent. La dècima de Calderon que diu:

¹ Si (del llatí *sic*) significa *aví*.

*Cuentan de un sabio que un día
Tan pobre y misero estaba,
Que solo se sustentaba
De unas yerbas que cogía.
¿Habrá otro, entre sí decía,
Más pobre y triste que yo?
Y cuando el rostro volvió,
Halló la respuesta viendo
Que otro sabio iba cogiendo
Las hojas que él arrojó.*

per què 's llegèsca de manera que no repugne a un oïdo castellá, dèuen fershi les sinalèfes següents¹:

*Cuentan de-ún sabio que-ún día
Tan pobre-y misero-estaba,
Que solo se sustentaba
De-únas yerbas que cogía.
¿Habrá-ótro-entre sí decía
Más pobre-y triste que yo?
Y cuando-el rostro volvió,
Halló la respuesta, viendo
Que-ótro sabio-iba cogiendo
Las hojas que-él arrojó.*

109. Aquèsta manera de sinalefisar per diptonguï-sació de les vocals es contrària a totes les lleys establertes en castellá per la formació dels diptòngos y triptòngos. En efecte: aquí 's vèuen diptòngos fets ab dues vocals graves (*otro-entre, que-otro*), y abdues tòniques (*habrá-ótro*) ò abdues idèntiques (*que-él*); diptòngos, en que es tònica la vocal dèbil, y átona la fòrta (*de-un, que-un, de-unas*); finalment un triptòngo, en que no hi èntra cap *u* (*sabio-iba*)².

Tot axò no es contrari al gèni de la llènga castellana; si be podria tal vòlta fer suspitar, que la teoria dels dip-

¹ Per pòch que un se descuide en fer les sinalèfes marcades, donarà nou, deu ò mes silabes a èxos versos octosilabos.

² En el catalá modern no falten exemples de semblants sinalèfes, ab tot y fer duríssim al vers. En la Atlántida, cant XI, se llegèx:

Ou l'èroè-y dels dits l'arma veu esmunyí y sens força, etc.

tòngos establèrta per la actual Acadèmia de la Llènga, està mènso conforme ab la índole d'aquèsta.

110. Però sia d'açò lo que's vulla, en catalá ho fèm d'una altra manera. Y en primer llòch, la sinalèfa no es de us obligatòri, sinó libre. Per altra part, no's fa dipton-guisant les dues vocals en llur encòntre, sinó elidintne una y dexantla quiescent. Vèjas el següent exemple de Ausias March, *Amor*, 4.

Si com l'infant, que sab pe'l carrer seu
prou be anar segons sa poc' edat,
si en escull per cas se veu posat,
está pauruch, no sab hon se te'l peu,
d'anar avant, perque no hi veu petjada, etc.

En lo vèrs primer se fa la sinalèfa l'*infant*, per *lo infant*; pe'l, en llòch de *pe' el* ò *per el*; en el segon, *poc' edat*, per *poca edat*; en el quart, *te'l*, per *te el*; y en el quint, d'*anar*, per *de anar*. En aquèst metex quint se n'hi fa una aparentment a la castellana. Y dich «aparentment,» perquè fou molt mes comú escriure 'ls advèrbis *no hi* ple-gats en una sòla sílaba *noy*. En el segon vèrs no's fa sinalèfa de *be anar*, conservant cada dicció son valor silábich; y lo metex succeèx en lo tercer ab les paraules, atòniques les dos, *si en*.

111. En lo vèrs següent (*Amor*, 74):

La tarda es la vostra enemiga

dexa de ferse sinalèfa en dos casos èntre la *a* y *e* seguides y atòniques les dues, méntres que's fa èntre *o* è *hi*, *e* è *hi* en aquèst altre (*ibid.*, 75):

No-hi puch entrar, que-hi pert l'enteniment.

En lo següent, en la paraula *paciencia*, s'hi conten quatre sílabes, fentne dues *ci-en*, y una sòla de *cia*:

Puix a Deu plau, preneu hi paci-encia. *Ibid.*, 74.

En los *Cants Espirituals* (12) fa trissilaba y esdrújula la paraula *graci-a*.

Despulla si e don al estrany roba,
Graci-a'n fa, de si mateix la tira.

D'aquí prové que un metex vers pòt en catalá llegirse de váries maneres. Sia per exemple el que's llegèx en los *Cants d' Amor*, 84.

Y ab torbat — pas **va-a** pendre cruel mort.
Y-ab torbat pas — va a pendre cruel mort.
Y-a torbat pas — **va-a** pendre cru-el mort.

CAPÍTOL II

Reforçament de les semivocals

112. Lo primer grau de reforçament, que rèben les semivocals *i*, *u*, consistèx en llur pas de vocals a les consonants respectives *j* y *v*. Anem ara a vèure llurs nòves modificacions y auments de valor fònich.

§. 1. Reforçament de la *i*

113. Observarèm en primer llòch, que'ls antichs escriptors representaven indistintament aquèsta llètra per *i* y per *y*; a les quals solien anteposar ademes la *h*, escrivint *hi* per *i*, *hy* per *y*, encara que la tal *h* no fos exigida per la etimologia, y essent axis que en rès modificava 'l sò de la vocal, a la que la fèyen preceir.

Axí, dònchs, per una part trobam escrit *nyl* per *nít*, *yra* per *ira*, *sarrayns* per *sarrains*, en què la *y* es mera vocal; y ab valor consonant de *j* se tròba la *y* en *menys*, per *menjs* ò *menjes*. Vèjense 'ls següents exemples:

Ajes temor de dia e de *nyl*, e no ajes esperança en la tua vida. *C. T.*, IX, XXX.—Ve ten sens pau, e james no ajes be, mas tots temps ajes mal e la *yra* de Deu. *Id.*, *ibid.*

E aço fem per ço car los *sarrayns*
canten l'alcorà en lur mezquita.

Lull, M. p. 202.

E aparech los l'angel e dixlos: jo denunciy a vosaltres gran *goyg*: e ells foren espahordits de la claredat del angel. *Serra*, pl. 154.—Enans que ell aquels bens restituesca, li deu esser pagat e *restituyt* tot ço que ell aura pagat. *C. T.*, III, VII, IV.—

E tots aquells quil ausien [a Jesus], se marauellauen de la sua contesa, e de les sues questions, e de les respensions que *fahya*. *Serra, pl.* 170.

Axi d'aquella *y*mage divina
Per aclarir la mia curta vista
Donada'm fo la suau medicina.

Dant, Parad., XX, 139-141.

Nuyl temps, si fer ho pots, no *menys*¹ res quit prouoch set,... ne begues aigua salmaya, ne molta salsa, ne coses coents, ne agudes, ne molts ayls cruus. *Exim., pl.* 36.

144. Per altra part veèm al adverbí llatí *hic* (è *hinc*) escrit, com en llatí, *hic*, y ademes *jch*, *yc*, *hy*, *y*, *i*.

Lo dit Escriua deu lo escriure el [al] Libre de la Cort ab los altres veyns, qui *hic* son venguts estrayns. *C. T., I, IV, XIII.*—Cant la somera fo nouia, dix lo leo: tot *mjch*² partesch enamorat de la nouia, tant beu gayllart! *Exim., pl.* 33.—Què'l marit no *ye* sia, o si *ye* es o *y* era, e no volra, etc. *C. T., IV, I, XX.*—Axi vos guiy Deu, dix Pharao, com jo vos *hy* lexare anar axi. *Serra, pl.* 56.—Larchebisbe de Tarragona ab vuyt bisbes e daltres que *hi* eren, digueren molta bona oracio. *Muntaner, Cròn., capítol* 95.—Si'l Veguer... no *y* volra anar ni ésser, los ciutadans per si o reconeguen. *C. T., IX, XIV, III.*—Si dones la senyoria et la Ciutat no s'*i* acordauen ensemps que d'altres usasen. *Ibid. introducció.*

145. Les pòques vegades que en los sigles XIII y XIV aparèx la conjunció llatina *et* convertida en *i*, se tròba escrita ab *h* (*hi*), ab *y* è *i*; les quals formes ocorren també en el sigle XV, en que se estengué mes son us, principalment èntre 'ls escriptors valencians³.

Perque no say ni vuy res al presen
Quem puixa dar en valor duna scorça;

¹ Aquest exemple servèx maravellosament per explicar l'ofici de la *y* posposada a la *n* (*any-al*), a fi d'expressar el sò de la *n*. La *y* en aquest cas representa el sò paladial de *j*. En efecte: no 's pòt pronunciar *menjs* sinó dient *meñs*.

² *Mjch*=*m'jch*=*m'hic*, per *m'hinc*. Ara diriem: *m'en partesch*: ahont se vèu que *en* es l'adverbí *hinc*.

³ Els passatjes següents demostren que la forma *i* ò *y*, per *e* (traducció de *et*), es antiquíssima y anterior a tota influència castellana.

Mas Deu tot sol de qui prenh fundamen,
E de qui fiu, **hi**¹ qui mon cor sesforça.

Mossèn Jordà, Amat., Dicc., pl. 331.

E feyen nafres en tots, y estené [Moyses] la mà el seu cel, y el Senyor ploc foch e arbujo. *C. T., IX, XXX.*—Tothom a grans crits cridaua: Mural traydor; e ell **il** [y¹] cors del seu companyo sien cremats e abrusats. *Boades, pl. 273.*—E lo terç, qui era appellat en Benviura, y havia, segons se deya, comogut lo avalot contra los juheus de Mallorques, fo escapsat. *Dictari etc.*,² 1392, *Janer*, 26.—Partiren ell **hi**³ lo patje, passaren per la orta, etc. *Tir., c. 289.*—E puch be dir que negu dels .ij. cauallers no fo nafrat en lo cors, sino en lo coll **hi** en lo cap dauall del bacinet. *Id., c. 65.*

116. Del idèntich sò de la *j*, ò *i* consonant, ab la *g* seguida de *e*, *i*, resulta que s'haja empleada dita lletra *g* en lloch de *j* ò *i* consonant. Axí l'advèrbi *gens* ò *ges* se tròba escrit també *jens* y *ies*; còm també *germà* y *jermà*; *subgecte* y *subjecte*; de *pluja*, lo plural *pluges*.

Gens per tot aco no's toyl ne's muda la obligacio primera. *C. T., IV, VII, XI.*—Entren ne isquen e que y estien, e que y facen lur volentat e lurs delits, **jens** per tot aylo servitut no y ha ne y guanya. *Ibid., III, XI, V.*

Si hagueses, dix ell, cent cubertors
Sobre ta cara, no'm fora **ges** clus
Tot pensament quant que quant petit fos.

Dant, Purg., XV, 127-129.

Après d'aquells que sens veure **ies** l'obra,
Tot lur pensar miran dins ab lo seu.

Id., Inf., XVI, 119-120.

Lo caualler tenia gran desesperacio per los tres **jermans** dar-mes que li hauia mort. *Tir., cap. 65.*—E stan *subjectes* al abat del monestir de Poblet, del orde del Cistell. *Boades, pl. 193.*—Lo fret iuern dona moltes *pluges*. *Boeci, pl. 212.*

¹ *Hi* = *hi*'*b* = *hi* *ab* = *y* *ab*.

² Dictari del antich Consell de Barcelona.

³ En el certàmen celebrat a València l'any 1474, la major part dels poëtes, que hi concorregueren, varen emplear indistintament la *e* y la *y* ò *hi* ò *hy*, còm se pòt veure en la reimpressió de «Les Trobes en lahors de la Verge Maria,» feta recentment a València en 1894.

117. Axí de *menjar*, se tròba escrit *menjen* y *menges*; *boscatge* y *boscatje*; *jutge* y *jutje*.

Los catalans tostemps *menjen* seent en taula alt; mas castellans seen en terra. *Exim.*, pl. 8.—Nuyl temps *menges* figures, si no les obres primer. *Id.*, pl. 17.

Me'n aney al *boscatje*, on estava ab gran plor
Tan fort desconortat, qu' el cor n' haich gran dolor.

Lull, Desconort.

E d'aquest es hom mateix lo ver *jutje*,
E no hi ha qui pus dretament lo *jutje*.

Ausias, Mort, 7.

118. Lo sò paladial de *j* que té la *g* seguida de *e*, *i*, li conservaren los antichs també devant de *a*. Axí escrigueren còm diccions èntre sí consonants *desija* y *fastiga*, *privalega* y *despreia*.

E, donchs, puix Deu es lo principi nostre
Cumplit, es foll qui tornar no hi *desija*;
E qui del mon per Deu no se'n *fastiga*,
Per chrestia molt devot no s'amostre.

Ausias, Mort, 7¹.

Vs e natura axi la *privalega*,
Que, perque 'll cap mal retorça lo mon,
Sola va dreta, 'l mal camí *despreia*.

Dant, Purg., VIII, 130-132.

119. Per la metexa raó s'escrigué *pecegar* per *pecejar*, *desigar* per *desijar*, *jutgar* per *jutjar*, *migant* per *mijant*, *lega* per *leja*, etc.

Quant entra en lo temple, e viu totes les ydoles *pecegades*, fo fortment espahordit. *Serra*, pl. 23.—Si uols esser segur que ajes ço que desiges, *desiga* ço que pots hauer. *Jaf.*, pl. 30.

Na Isabel, si mon be *desitgats*,
Eu vos suplich declareu en tot cars

¹ Lo metex poeta diu ántes en lo Cant I:

Lo cors per si lo seu delit *desija*,
L'arma 'n apres lo sent e vol atenyer
Lo propi seu al qual no's pot empenyer,
Car tot es fals, hon ella s'*enfastija*.

Qual de tots tres deu ser de vos amats;
Pus quels havets axi trets de compas.

Mossèn Jordi, Amat., Dicc., pl. 329.

Jutga e mana, segons que si fehia.

Dant, Inf., V, 6.

E'll *jutgador* de tota greu arada,
Guarda qual loch d'Infern la ha conquesa.

Id., ibid., 9-10.

Io fuy la rel d'aquella mala planta,
Qui la terra Cristiana *ensuja*
Si, que bon fruyt be atart se 'n trasplanta.

Mas si Duay, Lilla, o Guant, o *Bruga*
Podien, tost venjança en fora feta:
Io la remet a Aquell qui tot ho *juga*.

Id., Purg., XX, 43-48.

Cell perdona qui ha poder de *uenjar*... El bon saber del perdonar ual més que bon saber del *uenjar*. *Jaf., pl. 21.*—E interrogat que li era *ujgares* del vy, respos fort cortesament djent són *wijares*. *Exim., pl. 34.*—E empresem dia que a *migant* Maig fossem tuyt a Salou. *Cròn. D. Jacme, cap. 55.*

Mas reprentla de *lega* colpa
La Dona mia li dech tal batuda,
Qual sofriren los ossos sença polpa.

Dant, Purg., XXXII, 121-123.

120. Axis com la *y* se presenta reforçada ab el sò de la *j* ò *g* paladial; axí també se la tròba ab lo de la *x* (*xex*); y viceversa, la *x* per significar el de la *y* ó *i*. En efecte; méntres per una part s'escrigué *puyes* per *puxes*, per altra ocorre *axtall* per *aytal*, *depuxs* per *depuys*. També's va scriure *enriqueys*, *ys*, per *enriquex*, *ix*.

Si pots escusa [escusar] ton mocar, a temps escusau [escúsa-ho] mentres *puyes*. *Exim., pl. 15.*

Merce de Deu, io *axtall* feta fuy,

Que la vostra miseria no'm tany. *Dant, Inf., III, 91-92.*

E *depuxs* deuen esser priuats e gitats del ofici per tots temps. *C. T., IX, X, VI.*—*Enriqueys* o muyr. *Jaf., pl. 21.*—Qui seruex e no fa preu, *ys* meyns de loguer. *Id., pl. 34.*

§. 2. Reforçament de la **n**

121. La consonant *v* de tal manera la confonien los escriptors antichs ab la vocal *u*, que no sòlament escrivien

sens distinció la una per la altra, sinó que les fèyen representar un metex sò. (Vèjas lo n.º 95).

122. La reciprocitat de sò, almènys en alguns casos, se deduèx de la consonància de paraules tals còm *viuhen* y *deriven*.

Aquells delits d'hon bons amadors *viuhen*,
Ço es, amar e delit d'amat esser,
E la dolor que 's pren en lo desesser,
Tals passions de mon cor no *deriven*.

Ausias, Amor, 68.

Per què la rima sia perfecta, es necessària una de dos: ò que *viuhen* se pronuncie *viven*; ò que *deriven* se llegèsca *deriuèn*.

123. En mitj de dicció, quant li seguia *r*, unes vegades se escrivia, altres y mes ordinàriament, se vocalitzaba ò desaparexia.

Deu li esser atorgat e consentit tro al primer dia de Cort qui venga, al qual dia deu venir e fer lo sagrament, o pagar, si de paga es, o *absolure* la demanda, si absolutoria es. *C. T., II, XVIII, III.*

A *solre* questions nuyla «Art» tant no val,
Ne a errors destruir per rayso natural.

Lull, Desconort.

124. Al principi de dicció aparèx la *v* convertida en *gu*, ab lo qual signe s'indicaria sa pronunciació pòch o molt aspirada, que de llabial passaria a gutural.

E anam nosen riba mar tro al Grau, e passam aqui a **guau**¹ e quant fom de la laygua nos e nostres azembles, etc. *Cròn. Don Jacme.* — Los moros li corrian la terra e li **guastauen**... Yo he rebut missatges... quem certifican que los Moros prenen e **guasten** lo Comtat de Barcelona e tota la terra. *Tomç, Hist. e conquestes etc., c. 26, pl. 97.*

¹ *Guau* es la traducció de *vad-um* = *vau* = **guau**. Axi **guastar** de *vastare*; **gueto** de *vetus*. La metexa transformació se vèu en paraules prèses del antic alemany, que comèncen per *v* ò *w*; per exemple en *guard-ar* de *wart-en*, guerra de *werra*, *gui-ar* de *vit-an*, còm en son lloch dirèm.

CAPÍTOL III

Modificacions produïdes per l'encòntre de la semivocal **I** ab altres sòns

§. 1. *Palatinització de la I y n*

125. Ademes de la modificació coneguda per los fonòlechs ab lo nòm de *llabialització* ò *erodoniment*, produïda en la *q* y en la *g* per la posposició de la semivocal *u*, n'existèxen altres dues, originades de la influència de la semivocal *i*, a causa del sò paladial de *j*, que en sí entranya.

La primera es la *palatinització* ò *ablaniment*, que comunica la *i* (y en algun cas també sa afine la *e*) a'n alguns sòns, convertintlos en paladials, y en cèrta manera ablanintlos ò amorosintlos. Axis veèm que ja en la llènga llatina, quatre ò cinch sigles despres de la època clàssica, la *g* seguida de *e*, *i*, va transformar son antich y únich sò gutural (*gue*, *gui*) en lo paladial (*ge*, *gi*, = *je*, *ji*)¹.

Igual modificació han experimentat la vibrant *l* y la nasal *n* en llur encòntre ab la semivocal *i*. Axí de

<i>mirabili-a</i>	se feu	<i>maraveII-a</i>
<i>filii-a</i>		<i>filII-a</i>

¹ Els primers indicis de *palatinització* de la *c* y de la *g* aparèxen, si be pòques vegades y ara aci, ara allà, en els sigles iv, v y vi despres de Crist en inscripcions llatines, en les quals se trôba a la *s* ò *z* en llòch de la *c*, com en *paze* per *paze*, *sistema* per *eistema*; y la *j* per la *g* ò viceversa, com *magestatis* per *majestatis*, *ingenium* per *ingenium*. Comença la palatinització per les combinacions *ci* y *gi* seguides de vocal, y al fi del sigle vii va completarse'l cambi devant de les altres vocals.

<i>fili-us</i>	se feu	<i>fill</i>
<i>foli-um</i>		<i>full</i>
<i>alli-um</i>		<i>all</i>
<i>pale-a</i>		<i>pall-a</i>

Y per lo que tòca a la *n*, de

<i>ciconi-a</i>	s' ha fet	<i>cigony-a</i>
<i>seni-or</i>		<i>seny-or</i>
<i>aracne-a</i>		<i>arany-a</i>
<i>ba[1]ne-um</i>		<i>bany</i>
<i>vine-a</i>		<i>viny-a</i>

Aquesta modificació rebé la *n* preceida ò seguida de *g* en son sò paladial de *j*, com se vèu en

<i>seny-ar</i>	de	<i>sign-are</i>
<i>any-ell</i>		<i>agneïll-us</i>
<i>plányer</i>		<i>plangere</i>
<i>empènyer</i>		<i>impingere</i>
<i>tenyir</i>		<i>tingere</i>
<i>tányer</i>		<i>tangere</i>
<i>per-tányer</i>		<i>per-tangere</i>

La metexa modificació ha produït la *s* posposada a la *n*, mitjansant probablement la conversió del sò xiulant en paladial fricatiu *j* (Vèjas lo n.º 120): axí's digué de *sens-* (*sens-us*), *seny* (per *senx* ò *senj*).

126. Aquèst sò axí modificat lo representaven els antichs unes vegades per *in* ò *yn* (= *jn*), altres per *ni* ò *ny* (= *nj*):

E promeseren... axi la *Senyoria* com los ciutadans damunt dits en tots temps usar d'aqueles costumes. *C. T., I, introducció*. — Lo caualler qui per or ni per argent dexa de fer de sa honor, *menisprea* lorde de caualleria. *Tir., cap. 35*.

E quant la dent Longobarda mordech.
La santa Sgleya, sots sos vols eguals
Karles *Maynes* vencent la socorrech.

Id., ibid., 94-96.

Seyn menys de bon nodriment es com arbre que no fa fruyt. *Jaf., pl. 17*. — Tota perdua que no la sapia ton vehi, es *guayn*

pur. *Jaf.*, pl. 38.—Lo Veguer per sentència e per juhii dels Ciutadans pot e deu *peynorar* e *destreyner* aquel arbitre qui no volra enantar el pleyt. *C. T.*, II, XVI, XI.—Aquel qui de Sem, fill de Noe, lo poble de Israel *deyna* restaurar. *Ibid.*, IX, XXX.

OBSERVACIÓ. En nostres dies, majorment en la província de Tarragona, se sent el sò de ñ en combinacions de *yn*; com en *cuña*, *cuñer*, *fèña*, per *cuy-na*, *cuy-ner*, *fèy-na*.

127. Ocorren casos, en que's junten els dos anteriors, tancant la *n* entre *i* è *y*: y altres, en que la sola *y* fa ofici de *ny*.

Ceinyea en torn la coha tantes voltes,
Quans graus ell voll en Infern sia mesa.

Dant, Inf., V, 11-12.

Que negu no gaus prestar diners ni *peyora* ad¹ alcu en joch. Ordinacions de Perpinyá. (*Dicc. art. Adalgú.*)

128. Que nostres antecessors pronunciassen ñ al grupo *ny* ò *yn*, deù admètres com un fet, majorment si consideram, que ja en el sigle XVI veyèm dit grupo representat per ñ, com en castellá. En lo Dietari del antich Consell de Barcelona, volum IV, pl. 351, corresponent a 28 d'Octubre de 1558, s'hi llegèx: *Aquest dia depres dinar vingueren los dits magnífichs señors de concelles*, etc.

De la pronunciació de la *n y* conservant cada lletra son pròpi y respectiu sò, no dexa d'ocórrerne algun cas, fins en segles anteriors al us de la ñ. Per expressar la festa del dia primer d'any, va emplearse la paraula compòsta *Aninou* (Any-nòu), que també's va escursar en *Ninou*, com si la *a* inicial pertanyes al article femení *la* (*Laninou*, *l'Aninou*, *la Ninou*). Ara be: no hi ha cap dubte, que la dicció compòsta ho es de *any* ò *ani* y de *nou*.

E aqui uenguem ans de Nadal, e romanguem tro a *Ninou* en Oriola, car la nos hi entram .iiij. dies ans de Nadal, e roman-

¹ *Ad alou*=*a algú*. Axis com solèm dir *a'n algú*, per evitar la cacofonia resultant del encòntre de dos *aa*; axi 'ls antichs, ademes de la *n*, se servien de la *d*. En Boades (pl. 3), se llegèx: *a' daquestos* per *a aquestos*. Aytal eufonització la conserven los valencians.

guem hi tro a *Ninou*. *Cròn. D. Jacme*, cap. 433.— Ffo la festa de Capdany appellada *Ninou*. *Dietari*, 1392, *Janer*, *Dilluns* 1.— E tenguem la Nadal a Alcaniç, el *Aninou* en Tortosa. *Cròn. D. Jacme*, cap. 472.

129. Per significar el sò de la *ll* solien els antics anteposar una *i* ò *y* a la *l* simple ò doblada.

Tocan [Deu] la cuxa de Jacob, feu lo *rancaylar*. *C. T.*, IX, XXX.— E aquells fills teus veges sorts, *ranchallosos*, e mesells muyren. *Ibid.*— Les tues mans sequen, los peus teus sien *ranchaylosos*, e detras sien encorbats. *Ibid.*— Sement sembraras en la terra e poc ne *cuyliras*, e lagostes s' o menjaran. Oliues auras en tes honors, e *cullir* no les veuras. *Ibid.*— Com Tirant fou de peus, laltre tenia les mans e los *genolls* en terra per leuar se.... E posali los *geuolls* sobre lo cors per volerli leuar lo bacinet. *Tir.*, cap. 65.

Al partir se sguardaron ab molt gran caritat,
Pietat e dolor, e ab lo *gynoyl* ficat
Casco senyet al altre e puys agraciat.

Lull, *Desconort*.

Al cel leva sos *uyls*, mans juntes, *jonoylant*.

Id., *ibid.*

Si roman per *eyl* que no faça ço que damunt es dit,... la interloquitoria passa en cosa jutjada. *C. T.*, VII, VII, XIX.— *Nuyl* temps, que fer ho pusques, façes servir hom *ueyl*. *Exim.*, pl. 21.— Es bo que hajes *luyl* vbert sobre tots infants. *Ibid.*, pl. 14.— E estiguem una peça [rato] pensan, que pogra hom hauer anat una *miyla* de terra. *Cròn. D. Jacme*, cap. 242.— Nos erem a *Maylorques* al Cap de la Pera, quan *Manorques* se rete [se rendí]. *Id.*, cap. 129.— Ab tant pregam a nostra dona sancta Maria de Ualencia que pregas al seu car *fiyl* mentre que erem en *aquel* turment. *Id.*, cap. 439.— Con algun dona a *Batle* o a *Veguer* la meytat de la cosa que demana o de les actions que ha o alguna part, per ço que *miyls* sia defes per *eyls* e ajudat per *eyl* en sa demanda, etc. *C. T.*, II, X, II.— Tots temps sies attes... a aço, que si negu per menjar si escanyava o si ofegava per res que se li entreversas al *coyl*, qui li dons al *coill* gran colp. *Exim.*, pl. 22.— Si ço que menjes es vjanda de *cuyllera*,... no poses en la bocha la pala massa plena, ne tingues la *cuyllera* continuament dins la *escudella*. *Id.*, pl. 28.— Axi aquel *Commu* de Pisa tingues lo *castell* de *Cailler* per lo senyor rey Darago, en fos lo *Commu* de Pisa son *vassayll*. *Muntaner*, *Cròn.* c. 278.— Lo primer qui parlara yo'li dare ab aquesta mia *taillant* spasa

un tal colp que los crits sentiran los qui stan dins la sglesia. *Tir.*, cap. 33.—La significança de la spasa es que *tailla* a dues parts. *Id.*, cap. 35.—Lo caualler que passa, si es gens valent, entre ells veureu una gentil *batailla*. *Id.*, cap. 60.

130. També empleaven indistintament la *l* ò *ll* sens anyadirles *i* ni *y*.

Vengué *lagosta* sobre tots los egipcians. *C. T.*, IX, XXX.—E *aquela* cosa tengren per mal feyta tots *aquels* qui ab nos eren. *Cròn. D. Jacme*, cap. 15.—*Legim* en la Sancta Scriptura les hystories e sancts actes dels sancts Pares. *Tir.*, *Pròlech*.—Sen ana fora de la ciutat en una vila que distaua una *legua* de la ciutat. *Id.*, c. 27.—Amor de enemich... es axí com laygua que sescalla ab lo foch, e quan lan (la en) *tol·len*, refredas. *Jaf.*, pl. 28.—Mes val un *auce·ll* al puny, que una grua al cel. *Id.*, pl. 32.—O gent sens *conse·ll* e sens prudencia, con sou axí orats, que confiau en la criatura, lexant lo creador. *Exim.*, ap. *Jaf.*, pl. 47.—Io en Roma *null* temps no tornare fins que hage acabat ço per que son trames. *Serra*, pl. 147.—Io partire ab *ells* tot ço que hage. *Id.*, *ibid.*

E un lustre soptos frascorregué
De totes parts per *cella* gran foresta,
Tal que de lampegar dupte 'm meté.

Dant, *Purg.*, XXXIX, 16-18.

Per temps avant
sabí la fi,
com cert ferí
la dona 'l *llamp*
anant al camp.

Roig, pl. 49.

La *l* seguida de *i* poquissimes vegades va emplearse per representar la *ll*. Boades, en la plana 68, diu «Sanct Leander bisbe *Sibyllia*,» çò es, de Sivilla. En la Cròn. de D. Jacme s'escriu *Siuillia*.

Aquesta [Murcia] era la major uila e la pus honrada de tota la Andaluzia, leuada *Siuillia*. *Cròn. D. Jacme*, cap. 450.

131. Axis còm per la *l* representaven los antichs el sò pròpi de la *ll*; axí per el contrari doblaven de vegades la *l* conservantli lo sò de *l* senzilla.

Jures per *Aque*ll qui dix: Per mi matex jurarets e no perjurets lo nom del Deu uostre? Jures per *aque*ll qui a la mar terme posa dien: Entro aci vendras? *C. T., IX, XXX.*— Uench nos *el* vent qui exia per la gola *de*ll port e feu nos calar per força. *Cròn. D. Jacme, cap. 489.*— Estauem en .j. puget, ques faya prop del ual, nos, *ell* Infant e cauallers gran partida. *Id., cap. 464.*— Mas si *els* uolien uenir a nos per fer *dells* aqueles coses, etc. *Id., ibid.*

On pregui vos per aycella *va*llor
Qui 'us guida sus al som de la scalina,
Sevenya vos a temps de ma dolor.

Dant, Purg., XXVI, 145-147.

Pero si l'adversari de tot *ma*ll
Cortes li fo, com hag ço per pensat
Qu'axir devia d'ell, e quin e *qua*ll.

Id., Inf., II, 16-18.

Terra secca o cendre que tu caus (caves)
D'una *co*llor fora ab son vestiment.

Id., Purg., IX, 115-116.

Ceinyex en torn la coha tantes voltes,
Quans graus ell *vo*ll en Infern sia mesa.

Id., Inf., V, 11-12.

E lors començen devant mi a parer
De gran *do*llor los cants.

Id., ibid., 25-26.

El *adali*l dix: Jo laus mostrare... E nos dixem al *adali*ll: etc. *Cròn. D. Jacme, cap. 434.*

132. OBSERVACIÓ. El sò d' *i*, que en el llenguatge familiar solèm donar a la *ll*, no es còsa de nòstres dies, sinó ja usada dels antichs. En «Lo Venturos Pelegrí» se llegèx *trebay* per *treball*.

¡De quanta pena 'm lliuraras
E quant *trebay*!
¡De quanta dolor e esmay
De quin divis!

§. 2. Assibilació y africació dels sòns consonants

133. La última modificació, a que están subjectes alguns sòns, es la coneguda pe'ls fonòlechs ab lo nòm de *assibilació* y *africació*. Per efecte d'aquèsta alguns sòns conso-

nants se transformen en xiulants ò en fricatus, qualitat, que per sa pròpia naturalèsa no tenien. Ordinàriament es produït lo dit cambi per l'encòntre de sòns esplosius ab lo paladial de la semivocal *i* (ò *e*). Y dich «ordinàriament:» perquè ocorren casos, en què la *i* sèmbra no havèrhi tingut cap influència en la modificació de què parlam; còm se vèu, per exemple, en la conversió de la esplosiva llabial *b* en la espirant llabi-dental *v*, molt freqüent en les paraules llatines clàssiques al passar al bax llatí, y d'ell a catalanes, còm havèm vist en la Morfologia.

134. Per assibilació's modificá en sò xiulant el gutural de la *c* seguida de *e*, *i*. Aquèsta la havien esperimentat ja en el bax llatí les paraules a ella subjectes, y ab ella passaren al catalá, còm havèm dit.

Igual cambi va sufrir la dental *t* seguida de *i*, dexant son pròpi sò, y convertintlo en ló xiulant *c*, ò *ç*, que suspitèn alguns no ser sinó una *c* ab iòta subscripta, a la manera que la usaven los grechs per indicar la desaparició de la *i* despres de vocal. Axis *justitia* se mudá en *justicia*; *gratia*, en *gracia*; *peritia*, en *pericia*; *platea*, en *plaça*.

Y en axò convingué lo catalá ab lo llatí; però no va contentarsen; sinó que, quant al grupo *ti* preceia consonant, majorment la nassal *n*, feu desaparèxer la *i*, y la va suscriure a la *c*, convertintla en *ç*. Axi's digué de *tementia*, *temença*; de *confidentia* ò *confidantia*, *confiança*; de *sperantia*, *esperança*; de *com-in[i]ti-ari*, *començar*, etc.

135. La dental *d*, seguida de *i*, se transformá per africació en la paladial fricativa *j*, fentse de

di-urnus
in**di**-a
gaudi-are
podi-are
radi-are
repu**di**-are

jorn
envèja
*gojar
puj-ar¹
rajar
rebujar

¹ Axis còm muntar ve de munt; y a-vallar ò de-vallar, de vall; axis puj-ar té de venir de puj ò puig.

Y si be es veritat, que quant la dita *j*, procedenta de aquèsta africació, se trôba al fi de la paraula, torna a recobrar la dental, còm se vèu en *puig* (= *puɔj*), *raig* (= *raɔj*), *goig* (= *goɔj*), *rebuig* (= *rebuɔj*); emperò axò prové de que la fonètica catalana no admèt al fi de paraula 'l sò paladial de la *j*; per lo qual es necessari reforçarla ab una dental ò ab algun altre signe, que represente lo dit reforç merament eufònich. Aquèst signe sòl ser la *jj* duplicada, convertida en ses homòfones *i* y *g* paladial.

136. Per aquèst motiu fèm, per el contrari, de

<i>blanque-jar</i>	<i>blanquèig</i> ,	per	<i>blanquèjj</i>	ò	<i>blanquètj</i>
<i>passèj-ar</i>	<i>passèig</i>		<i>passèjj</i>		<i>passètj</i>
<i>marèj-ar</i>	<i>marèig</i>		<i>marèjj</i>		<i>marètj</i>

Y de <i>madi-us</i> ¹	<i>maig</i>	ò	<i>matj</i>	per	<i>majj</i>
<i>medi-us</i>	<i>mig</i>		<i>mitj</i>	per	<i>mijj</i>
<i>vide-o</i> (= <i>vedi-o</i>)	<i>veig</i>		<i>vetj</i>	per	<i>vej</i>
<i>vadi-o</i> (= <i>vadi-o</i>)	<i>vaig</i>		<i>vatj</i>	per	<i>vajj</i>

137. Algunes paraules d'aquèsta formació conserven la dental devant de la paladial *j* no final. Axi de

<i>tripudi-o</i> ,	<i>trepitj-ar</i>
<i>repudi-o</i>	<i>rebu-j-ar</i> y <i>rebut-j-ar</i>
<i>plate-a</i>	<i>platj-a</i>

Altres reforcen la *j* en *x*, còm, per exemple, de

<i>impedi-are</i> (<i>impedire</i>)	<i>empatx-ar</i>
<i>expedi-are</i> (<i>expedire</i>)	<i>espatx-ar</i> ò <i>despatx-ar</i>
<i>caputi-a</i>	<i>caputx-a</i>
<i>consorti-um</i>	<i>conxorxe</i> per <i>conxorxtx-e</i>

138. La xiulant *s* alguna vegada, però rara, ha esperimentat africació, convertint en paladial suau *j* son sò xiulant, còm se vèu en *Esgreja* de *Eccle-si-a*.

¹ Axi 's llegèx en nostres antichs escriptors èx nòm de mes. Al fi de la Sentència de Flix, èntre les Extravagants de les Costums de Tortosa, s'escriu en llati: *Quod est actum VIII Idus Madii anno Domini M CC XL primo.*

Lo mes ordinari es, que el sò xiulant, sia simple, sia doble, *ss*, *sc*, *cs* (=x). s' haja reforçat en el paladial *x* (*xex* catalana). Axis, còm en altra part notàrem, se feu de

<i>asci-a</i>	<i>axa</i>
<i>fasci-a</i>	<i>faxa</i> y <i>fexa</i>
<i>fasci-s</i>	<i>fex</i>
<i>pisci-s</i>	<i>pex</i>
<i>florese-is</i>	<i>florèx-es</i>
<i>florese-it</i> , etc.	<i>florèx</i> , etc.

Axi també d'*exam-en* (ecsam-en), *exam* (d' abèlles), d'*exire* (ecsire), *exir*; de *exampliare* (ecsampliare), *examplar*; d'*axilla*, *axella*.

139. L'encòntre de la *c* ja assibilada y preceida de dental, ab la *e* final eufònica dels nòms, la ha modificat en la fricativa *j*. Exemples:

De <i>medic-us</i>	<i>medc-e</i>	<i>met-je</i>
<i>judic-is</i>	<i>judc-e</i>	<i>jut-je</i>
<i>pedic-a</i>	<i>pedc-e</i>	<i>pet-je</i>
<i>viatic-um</i>	<i>viatc-e</i>	<i>viat-je</i>
<i>hominatic-um</i>	<i>hominatc-e</i>	<i>homenat-je</i>
<i>vassallatic-um</i>	<i>vassallatc-e</i>	<i>vassallat-je</i>
<i>abantatic-um</i>	<i>abantatc-e</i>	<i>abantat-je</i>

140. En los numerals en llòch de cambiarse en la fricativa *j* la *c* assilabada y preceida de dental, s' ha debilitat en *z*.

<i>undec-im</i>	<i>undc</i>	ò	<i>unç</i>	<i>onz-e</i>
<i>duodec-im</i>	<i>duodc</i>	ò	<i>duotç</i>	<i>dotz-e</i>
<i>tredec-im</i>	<i>tredc</i>	ò	<i>tretç</i>	<i>tretz-e</i>

Y axis *metex* catorze, quinze, sètze: y *metz-ina*, de *met-ina* ò *medic-ina*.

TERCERA PART

Dels sons consonants

CAPÍTOL PRIMER

Classificació dels sons consonants

141. La classificació dels sons consonants pòt ferse de vâries maneres, segons les divêrses qualitats, que en ells se consideren.

Primera classificació. Los sons consonants pòden dividirse en *purs* y *modificats*. Son *purs* aquèlles, que resulten d'una particular posició dels òrguens, que contribuèxen a la formació dels sons. *Modificats* son els que resulten de la combinació de dos de purs, que'n produèxen un tercer, diferent de cada un del dos que's combinen, y que participen d'ells. Axis la *l* y la *i* (= *j*), son cada un de per sí purs; però combinats èntre sí han produït, còm havèm vist ja, la nòstra *ll*, que es un sò modificat.

142. **Segona classificació.** Per raó del mòdo còm se produèx el sò, se dividèxen en *continuos* e *instantanis*. *Continuos* son els que a nòstra voluntat podèm allargarlos mes ò mènus. *Instantanis*, aquèlles que sòlament son perceptibles en el moment, en que son produïts.

Los *continuos* se subdividèxen en *nassals* (*m*, *n*, *ñ*), vi-

brants (*l, r*) y *fricatiu*: dels quals trèss son *fòrts* ($x = xex$, c, f) y trèss *suau*s (*j, z, v*). Los *instantanis* son los que anam a denominar *guturals, dentals y llabials*.

143. **Tercera classificació.** En tercer lòch se classifiquen els sòns prenent per base l'òrgue principal, ab lo qual se produèxen. Y axis uns son *guturals* (*k, g* en *ga, go, gu*); altres *paladials* (*n̄, r y l, x y j, tx y tj, y g* en *ge, gi*); altres *dentals* (*n, s, x [es y ez] y z, t y d*); altres *llabials* (*m, p y b*); altres finalment *llabi-dentals* (*f, v*).

Sòlen anyadirshi a n'aquèstos els laringichs ò aspirats (*h, andalusa, y j, castellana*), els velars *g(u), g(u)*, y'ls grupos *ne* ò *ng* còm sònen en *cine, sang*. Dels modificats ne havèm ja parlat. Anem a tractar dels purs.

144. Començant pe'ls instantanis, advertirèm, que també se'ls dona'l nòm d'*esplosius*, perquè resulten d'un esfòrç brusch, fet còm per trèure un obstacle que destorba la surtida del ayre; lo qual produèx un soroll còm de una esplosió. Axi succeèx quant els dits sòns comènçen silaba, còm se vèu en *cau, tu, hò*. Quant, emperò, tanquen la silaba, el ruido brusch prové d'un esfòrç per tancar l'ayre que surtia; còm pòt notarse en *sae, brot, nap*: y llavors prènen el nòm d'*implosius*, ò mellor, d'*occlusius*.

145. La fonètica catalana té una particularitat molt notable respecte d'aquèsta classe de sòns; y es que no admèt al fi de silaba, y, per consegüent, tampòch al fi de paraula, cap sò occlusiu suau ò sonor; sinó que tots los convertèx en fòrts. Lo metex pronunciam *dig-ne*, que *die-ne*; *frèg*, que *frèc(h)*; *ad-mètre*, que *at-mètre*; *pèrd*, que *pèrt*; *ab-dicar*, que *ap-dicar*; *rèb*, que *rèp*. Y que aquèsta lley es tan antiga còm la metexa llènga, ho anirèm veyent al tractar que anam a fer de cada una d'aquèstes classes de sòns separadament.

CAPÍTOL II

Sòns guturals **C** (= **K**), **G**

§. 1. *Sòns guturals en general*

146. Que en la fonètica catalana antiga los sòns guturals de *c* y *g* al fi de paraula s' identificassen, com succeïx en la moderna, ho demòstra el vèure escrites indistintament una d' aquèstes dues lletres per significar el sò de la *g* final. Axí de *preg-ar*, dèyen y escrivien els antichs jò *prech*; de *reg-ar*, *ell rec*; de *desllig-ar*, *desllich*; de *tenir*, *teng* ò *tench*.

Els feyen grans *fastigs*, els mouien gran tabustol e gran brut. *Boades*, pl. 68.

Mas sobre tot Amor'tem que'm *desllich*
Aquell nuu cech del qual ell fon lligant.

Ausias, *Amor*, 42.

Aquell foll rey *tench* en gran treball los .ij. regnes que possehia. *Lull*, *Fèlix*, pl. 21.— Molt me *teng* per pagat de la vostre responsio. *Id.*, *ibid.*, pl. 27.

En axò convenen abdues les fonètiques. En lo que's diferencièn radicalment la una de l'altra, es en la inversió que fan del valor principal de les dues guturals *c* y *g*. Espliquèmnos.

147. La *c* y la *g* tenen cada una dos valors ò dos sòns pròpis. L'un es gutural, com en *cabra*, *ganxo*. La *c* ne té un altre de xiulant, igual al de *s*, com *cendra* = *sendra*, ò de *ss*, com *vici* = *vissi*. La *g*, ademes del gutural,

té 'l paladial fricatiu idèntich al de la *j*, còm *gërro*—*jërro*, *gïrar*—*jïrar*.

Lo nòm de *c* (*cé*) y de *g* (*gé*), ab que significam aquèstes llètres, convé respectivament al xiulant per la *c*, y al paladial fricatiu per la *g*. Els antichs, prenent per principal y pròpi sò d'èxes consonants el corresponent a llur nòm; l'altre, çò es, el gutural, lo consideraven còm a secundari y mènus pròpi.

148. Actualment, encara que al anomenar aquèxes dues llètres empleam no el sò gutural (*gué*, *ké*), sinó 'l paladial (*jé*) y 'l xiulant (*sé*); emperò 'l valor que naturalment les donam còm a pròpi y primari es el gutural. Si veyèm escrites les paraules *paga*, *ròca*, *sèe*, *sang*, ¿a qui se li ocorrerá jamay llegir *paja*, *ròssa*, *sès*, *sanj*? Es evident que a ningú. ¿Anaven en aquèst punt els antichs ab tanta seguretat còm nosaltres? Jò crèch que no. Y fundo la meva creència en la moltitud de mèdis que emplearen per assegurar a les dites llètres llur sò gutural, còm si elles per sí sòles no bastassen per representar-lo.

Los mèdis per aquèst objecte empleats los proposarèm en els paragrafs següents. Lo fet d'havèrlos adoptat pròva que 'ls crèyen necessaris, ò al mènus convenients, per evitar confosió: la qual no haguera existit, si ells no haguessen considerat còm a pròpi y primari de la *c* el sò xiulant, y de la *g* el paladial, çò es, el que correspòn al nòm particular dels signes *c*, *g*.

§. 2. Sò gutural de la *c*

149. Encara que molt sovint van emplear els antichs la sòla *c* per representar el sò gutural fòrt, que té devant de les vocals *a*, *o*, *u*; emperò 's valgueren d'altres sis mèdis per significarlo ab major distinció y claretat.

I. Lo varen representar per *k*, escrivint *kafic*, *kadira*, *karitat*, *Karles*, *kalendari*, *Katerina*, en llòch de *cafic*, *cadira*, *caritat*, *Carles*, *calendari*, *Caterina*.

Uos baxats la jouada a .vj. **K**assifades, e haura nom jouada, e nou sera. *Cròn. D. Jacme, cap. 289.*— En Tortosa ne en sos terrens no's te Cort en negun diumenge del an,... ne en la festa de la **K**adira de Sent Pere. *C. T., III, V, II.*

E plus de **k**aritat crema en cell clostre.

Dant, Purg., XV, 57.

Si que tant quant la **c**aritat s'esten
Sobr' ella crex la eternal valor.

Id., ibid., 71-72.

E cell que veus en aquell arch decliu
Guillermo fo, que cella terra plora
Qui plany **K**arles e Frederich qu'es viu.

Id., Parad., XX, 61-63.

Hauia, segons lo **k**alendarí del temps que loy posareu, .ccccxcij. anys. *Tir., cap. 82.*— Un monge stech al munt de Synayi on jau soterrat lo cors de santa **K**aterina. *Recull d'exim-plis, pl. 342.*

450. II. En segon llòch doblaren la **c**, escrivint *peecat, peccador, secca, tacea*, per *pecat, peccador, seca, taca*. Si'l cas ho exigia, la segona **c** se convertia en *qu*; còm en *peccqué*, de *peccar*.

Oribles foren los **peccats** qu'eu fi.

Dant, Purg., III, 121.

Dixeren los altres: si de Deu no fos, e fos **peccador**, no fahere aytals meravelles com fa. *Serra, pl. 180.*— Si ell fos **peccador**, e de Deu no fos, no poguera fer aytals senyals. *Id., pl. 181.*

Terra **secca** o cendre que tu caus (caves)

D'una collar fora ab son vestiment.

Dant, Purg., IX, 115-116.

Si alcun vessa vy en taula, tantost lon leua e posa aygua e sal sobre la **tacea**, e excusa a aquell quil ha vessat. *Exim., pl. 20.*— Dix Dauid a Natan: **peccque** contra Deu. *Serra, pl. 114.*

451. III. El tercer mèdi fou anyadir a la **c** una **h**, y escrigueren *archa, tancha, blancha, barcha*, etc.; per *area, tanca, blanca, bareca*, etc.

Badant la **bocca** en menjant, per força ha a ensenyar ço que te dins la **bocha**. *Exim., pl. 11.*

Aquell, qui lum en mig de la pupilla,
Lo gran cantor fou del Spirit Sant,

Qui trasportá l'*archa* de villa en villa.

Dant, Parad., XX, 37-39.

E obre 'ls ulls e *tancha* sens fatigua.

Id., Purg., XIV, 3.

Tota la mar semblaua *blancha* de les ueles: tant era gran lestol. *Cròn. D. Jacme, cap. 56.*—Leny ni *barcha* no si perde nin fali negu. *Id., cap. 58.*—Lo calt estiu dona les messes e *secha* lo forment. *Boeci, pl. 212.*—La tua lengua sia feyta muda, e 'ls uyls teus sien feyts orbs, e les orelles tues sordes. Les tues mans sequen, los peus teus sien *ranchaylosos* e detras sien encorbats. *C. T., IX, XXX.*—Negun temps en si no hach [lo rey En Sanxo de Mallorques] *renchor* ne yra contra son prohisme, e aço es veritat. *Muntaner, Cròn., cap. 280.*—Tant nos es *char* lo servey, que volem que totes les altres coses ne sien relaxades. *Id., cap. 265.*—Es deya, segons he trobat recitat en *chroniques*, quen va finir [Leovigild] los seus dies catholicament. *Bouades, pl. 69.*—Ne *machinacio* no deu fer ne dir, que el aja part. *C. T., IX, X, IX.*—E entraren ab ell .iij. clergues e .ij. *diaques*... Adonchs sent Silvestre envia un *diacha* que aportas les ymages de sent Pere e de sent Paul. *Serra, pl. 286.*

152. IV. Un altre mèdi fou emplear la *q* seguida de *u*, (còm fèm ara, y també s'fèya antigament, per representar el sò gutural fòrt devant de *e*, *i*). Varen, dònchs, escriure *mosqua*, *poqua*, *roqua*, *toquar*, *signifi Quar*, etc. en llòch de *mosca*, *poca*, *roca*, *toear*, *significar*, etc.

E en aquell temple hauria moltes ydoles... E Abraham *trenquales* totes ab la dextral: a la una *trenchà* lo bras e a l'altra la cama, de guisa que ninguna no romas sencera: e quant totes les hach *trencades*, anasen a aquella qui era major e donali .iij. colps ab la dextral, en guisa que res no li *trencas*. *Serra, pls. 22, 23.*—Pus ardit es que *mosqua*, qui seu en la cara del Rey. *Jaf., pl. 36.*—E ab *poqua* gent ana a fer reurencia al Emperador. *Tir., cap. 33.*—O gent de poch animo e de *pocha* fe, be mostrau esser mals crestians. *Id., ibid.*

Nos devinguem en tant al peu del mont:
E la trobam la *roqua* alta ten erta,
Que hom en va temptar' anar amont.

Dant, Purg., III, 46-48.

Car si per or ha difraudat lorde de caualleria, ab aquella ma lo pres el *toquá*. *Tir., cap. 35.*—La lança, que es largua e ab lo ferro agut, axi com la sglesia es largua, *signifi qua* quel caualler

deu fer tornar atras tots aquells qui mal ni dan volen fer a la Sglesia. *Id.*, *ibid.*— Dura cosa es e leja que d'eylá on deu exir justícia *isqua* injusticia. *C. T.*, IX, VII.— Sia salut a nos tots en tal guisa esser fets honradors a Ihesucrist, que dins nostron palau *establesquam* esgleya del seu nom. *Serra*, pl. 296.

153. V. Alguna vegada se trôba la *c* seguida de la *u*, còm *boqua* y *boeuá*, per *boea*.

Mas de la *boqua*: ¿Que cosa es aquesta?

Me trasqui ab la força del seu pes.

Dant, *Parad.*, XX, 82-83.

Tostemps al ver, qu' ha cara de monsonya,

La *boeuá* deu l' hom tant com pot tencar.

Id., *Inf.*, XVI, 124-125.

154. VI. Quant a la *q* devien seguir dues *uu*, n' omittien una, còm se vèu en *interloqutoria*, *execucio*, per *interlocutoria*, *execucio*.

Los Judges han poder d' alongar la *interloqutoria* per rao a la vegada quan no han ple conseyl. *C. T.*, VII, VII, XIX.— La sentència aquela no ual, ne deu esser menada a *execució*. *Ibid.*, VII, V, §. *únich*.

§. 3. Sò gutural de la *g*

155. El sò gutural de la *g* devant de *a*, *o*, *u*, representávenlo els antichs ordinàriament, còm ho fèm los modèrns, per mèdi de la sòla *g*, sense ferla seguir de *u*, sinó en els casos, en que a la *g* seguia *e* ò *i*. No obstant era pràctica molt comuna als escriptors de la mellor edat de nòstra literatura, anyadir la dita *u*, encara que a la *g* seguissen les vocals *a* u *o*. Y, per el contrari, el sò paladial fricatiu al fi de paraula, ja que no l representaven may per la *j*, còsa contrària tant a nòstra fonètica còm a nòstra ortografia; no tenien reparo en representar-lo per la *g*, contrariant a la lley de convertir en fòrtes les implosives u oclusives suaus en fi de paraula.

156. Exemples de *g* seguida de *u* ociosa devant de *a y o*.

Lo caualler que no dona compliment al que es *obligat*, met la sua anima en infern; perque val mes viure simplement, que esser *obligat* en alguna cosa. *Tir.*, cap. 36.

E tu lavor los *pregua*
Per cell amor, qui 'lls mena, e vendran.

E axi tost co 'l vent a nos los *plegua*,
Mogui la veu: Oh animes afenades,
Vents a nos parlar, si altre no hu *nega*.

Dant, Inf., V, 76-81.

Ans es vengut mes de una miga *lega*
Tencant los ulls, ab les comes envoltés,
A guisa d' hom que son gran o vi *plegua*.

Id., *Purg.*, XV, 121-123.

Lucia, *enamigua* de tot cruel,
Se mog, vinen en lo loch on io era,
Qui 'm sehia ab l' *entigua* Ratxel.

Id., *Inf.*, III, 100-102.

E obre 'ls ulls e tanca sens *fatigua*.

Id., *Purg.*, XIV, 3.

Quant te *engua* lo majordom, no fa profit al Rey. *Jaf.*, *plana* 12.—Salten en barra a qualseuol altre qui res los *digua*. *Exim.*, *pl.* 26.—Que *tingua* les dents netes... Que lo vy entre dret per lla on deu entrar, e que no recuda de la neulella a enfora. *Id.*, *pl.* 19.—Io somiaua que nos tots dotse frares *seguaem* en un camp e *ligaem* les manades del blat. *Serra pl.* 33.—Perque la senyoria vostra *conegua* si ab rao e ab justicia es stada dada la honor a Tirant, e jutgat per lo millor caualler de tots. *Tir.*, c. 60.

E si volets que m' *asegua* pres vos,
Si plau a aquest qui 'm mena, molt m' es car.

Dant, Inf., XV, 35-36.

Io ab la tua propia sanch e dels teus pastare lo mortar ab les mies mans, e tornare adobar tot lo que tu has desfet e *guastat*. *Tir.*, cap. 33.—La dita fama tua, que a tu sera vijares que la hages *guonyada*, no sera estesa per les nacions del mon; car ab difficultat porien esser totes cerchades. *Boeci, pl.* 97.—La scriptura corrompras [se corromprá] per *antiguor*. *Id.*, *ibid.*

157. Exemples de *g* final en substitució de *j*.

Ans que *meng* altra cosa, bech uns trenta mujols dous freschs mesclats ab pols de macis e de cubebes fines. *Exim.*, *pl.* 44.—

Estaras ab mi sobre la altura de un munt, e no *puç* negun ab tu ne sia vist negun en tot lo munt. *Serra, pl. 88.*—Fassam home a ymatge e semblança nostra que *senyoreç* sobre los peys de la mar. *Id., pl. 5.*—Lo Rey asigue en *miç* de la taula, e la Reyna al seu costat. *Tir., cap. 87.*—Que tot hom naturalment lo *desiç*, pots ho veure per aço car tota cosa naturalment desija ben, e per consegüent millor ben, e mes lo molt major e millor ben. *Boeci, pl. 110.*—Car als cuns, axi com son franceses, nonj uolen gota [d' ayga al vi]; ans djen quen traurjen aquella quel raym reb ab la *pluga* [pluja], si podien. *Exim., pl. 35.*

158. Ocorre de vegades la dita *ç* reforçada per una *y* ò *i*, que la preceèx, a fi de expressar ortogràficament son reforç fonètic.

Que s'en pos ab ell, o ferm dret, o *puç* a la Çuda. *C. T., I, IV, III.*—O'n ferm dret, o se'n *puç* a la Çuda. *Ibid., I, III, V.*—Hom que *fuiç* os vol recullir, aur o argent no lexa. *Muntaner, Cròn., cap. 66.*—¡O mort cruel e desconexen! com vens a visitar los qui not desigen, e *fuiçs* dels quit volrien seguir? *Tir., capítol 275.*

159. Quant al sò de *j* final seguèx *s* distintiva de nombre plural ò de segona persona de verb, unes vegades es representat per sòla la *ç*, còm de *rebuç-ar*, *rebuçs*; de *desiç*, *desiçs*: altres per *iç*, còm de *deneç-ar*, *deneçs*; altres per *y*, còm de *menç-ar*, *mençs*; ò per *yt*, còm de *puç-ar*, *puçts*. La qual *t* aparèx alguna vegada sens seguir la *s*, còm de *desiç-ar*, *desiçtç*.

Neguna uianda que davant te sja posada, no *rebuçs*, si donchs per rao del dia aquell no era vedada. *Exim., pl. 17.*—Proua ho per eximplis de la ira del leo, dels *desiçs* dels aucells presos, etc. *Boeci, pl. 112.*—Es menester que *deneçs* la tua pensa de la amor dels bens de fortuna, per ço que puxes aconseguir lesplet de la vera beneuyrança. *Id., pl. 107.*—Nuyl temps si fer ho pots, no *mençs* res, quit prouoch set. *Exim., pl. 36.*—E sies aparellat al mati que *puçts* al munt de Sinay, e estaras ab mi sobre la altura de un munt. *Serra, pl. 88.*

E vinch del loch on tornar *desiçtç* breu.

Dant, Inf., III, 71.

¡Ab quant *desiç* estaries, si sabies lo fonament de les medicines que't vull donar! *Boeci, pl. 106.*

160. OBSERVACIÓ. L'us de la *y* en lloch de *j* ò *g* (seguida de *e*, *i*) sèmbra indicar que dita *y* tenia com aquèstes consonants un sò paladial.

De pus *menyar*, si prens la poluora, della tanta com una faua, e la mescles ab mel, fa esmolre lo conduyt. *Ap.*, *Jaf.*, *plana* 50.—Fo dada sentència de *penyar* a l hom jove nat en Barchinona. *Dietari*, 1390, *Octobre*, *Dimecres*, *XII*...—Fo *penyat* en la forcha prop lo Carbo. *Ibid.*—Lo cap de la correja *penja* quasi fins a miga cama. *Tir.*, *cap.* 77.

Confirma lo que acabam de dir el vèure a la *y* substituir a la sílaba *gi* en lo següent passatge:

Sabs ço que feu portat d'aquells *egreys*
Romans contra Brenno e contra Pirro,
E contra altres princeps e graus *colleys*.
Dant, *Parad.*, *VI*, 43-45.

161. Aquèst metex valor de *gi* se tròba també representat per la sola *g* al fi de paraula, escrivintse *naufrag* per *naufragi*.

Los quals III cases son: ço es a saber, *naufrag*, ruina, foch e corriment d'enemichs. *C. T.*, *II*, *XVII*, *I*.

162. Dita *g* final sèmbra havèrse empleada per expressar el sò de la *x* ò *ix* ò *yx* també final.

Jures per les Taules de la *Liix* vella?... Condempnat sies de tota la *lig* de Moyses. *C. T.*, *IX*, *XXX*.

§. 4. Ortografia dels sòns guturals

I. Sò gutural fort e, q

163. Tot axò, que acabam de vèure, argüèx una falta casi absoluta de fixèsa en l'us de aquèstes consonants guturals respecte als dos sòns, que cada una representa. La ortografia modèrna es molt mes senzilla y segura en aquèst

punt. En efecte: ha desterrat per complet de les paraules catalanes l'us de la *k*, reservantla per alguns nòms estraners, majorment pròpis. En segon llòch, ha suprimit la duplicació de la *c* en tots los casos, en que aquèsta llètra s'ona senzilla, còm en *pecat*, *ocasió*, *acabar*; no retinentla sinó quant fonèticament es doble, còm en *acceptar*, *accentuar*, etc.

164. Tercerament, ha limitat l'us de la *q* als casos sòlament en que la demana la etimologia, que son els següents: a) quant va seguida de *u* ociosa ò muda devant de *e*, *i*; còm en *conquerir*, *requisit*; y si en algun cas la *u* deù sonar y fer psèudo-diptòngo ab la vocal següent, se fa us del signe de dièressis, còm en *qüestió*, *eloqüent*; b) quant va seguida també de *u*, però no muda, sinó sonant, y fent psèudo-diptòngo ab *a*, *u* o, còm en *quatre*, *quota*: y si dita *u* no fa diptòngo ab la *a* u *o* següent, ja no empleam la *q*, sinó la *c*; còm en *Pásqua* (Pascha), *cua* (= * *coha*, de *cauda*), *cuòt*.

165. La *ch* ab sò de *c* gutural fòrt s'ha desterrat també del principi y mitj de paraula primitiva simple; no conservantla sinó al fi de paraula primitiva, còm en *sanch*, *pòch*, *such*, y en mitj de les derivades, còm en *sachsejar*, *sanchnant*, etc.

166. Aquèst es l'únich rest, que 'ns ha quedat de les múltiples e innecesàries formes que van adoptar los antics per representar el sò gutural fòrt de la *c*. Y, si he de dir lo que sento, me sab greu de vères que conservèm encara aquèst arcaisme ortogràfic. Quína raó d'esser té aquèsta *h* al final de les paraules terminades en *c*? No la reclama la fonètica; puix que fonèticament lo metex pronunciarèm *sac* ab *h*, que sens *h*. No la demana la etimologia; perquè no existèx tal *h* en les paraules prèses del llatí, còm se pòt vèure recurrent el catàlech, que posàrem en el n.º 21 de la Morfologia.

167. Ademes, en moltitut de casos se desfigura d'un mòdo llastimos la paraula, etimològicament considerada; còm succeèx en totes les que, segons la etimologia, deu-

rien terminar en *g*, com *sang* de (*sang-uis*), *confong*, *mog*, *pug*, *ting*, *ving*, *valg*: (compàrense ab *confong-a*, *mog-a pug-a*, y ab *teng-o*, *veng-o*, *valg-o*, del castellà, ò ab *ting-úi*, *ting-a*, *ving-úi*, *ving-a*, *valg-úi*, *valg-a*, del català). En aquèts casos, fent prevalèxer la fonètica sobre la etimologia, escrivim ab la lletra *c*, representadora del sò gutural fòrt, les paraules que terminen ab sò gutural suau; ab lo què ja modificam llur estructura etimològica. Si a'n axò s'hi anyadèx el fer seguir la *c* d'una *h*, perquè axis es la costum, queda completament desfigurada la paraula, com se vèu comparant el substantiu *sang* ab *sanch*; l'adjectiu *sang-nos*, ab *sanch-nos*; lo vèrb *sang-nar* ab *sanch-nar*.

168. Tot, donchs, s'opòsa al emplèo de la *ch* en llòch de la *c* final, llevat de la pràctica dels antichs. Però bò es observar, que aquèsta pràctica, encara que molt general, no va ser universal ni constant, com ho fou, per exemple, l'us de la *b* y de la *v*.

En los escrits dels segles xiv y xv, en que fou mes general l'us de la *ch* final en llòch de *c*, ocorren nombrosíssims exemples de la pràctica contrària. Y en los escrits del segle xiii es tant freqüent el terminar ab *c* les paraules que pòrten sò gutural fòrt al fi, que en una Rúbrica de les Costums de Tortosa, (III, XVI) en que s'hi escriu vuyt vegades la paraula *jòc*, en sola una d'elles s'anyadèx la *h* a la *c*; en les sèt restantes s'escriu sense ella.

Si, donchs, se vòl donar major sensillèsa y mes filosofia a nòstra ortografia actual, fora del cas suprimir en absolut aquèst signe final, inútil y ocios, ja se'l considere ab relació a la fonètica, ja's tinga en compte la raó etimològica.

II. Sò gutural suau *g*

169. En lo que tòca al sò gutural sonor ò suau de la *g*, no oferèx dificultat la actual ortografia. L'intercalació de la *u* èntre dita lletra y les vocals següents *a*, *o*, solament es permès quant la *u* no es ociosa, sinó que

conserva son sò anomenat pe'ls fonòlechs *irracional*, per exemple en *gua-nyar*, *averi-guar*, *averi-guo*, *conti-guo*.

Devant de *e*, *i*, per mèdi de *u* ociosa distingim son sò gutural del paladial de *j*, que devant d'aquèxes dues vocals prèn: axis escrivim *guerra*, *roma-gue-ra*, *guia*, *guitarra*.

Quant la *u* prèn el sò irracional, la senyalam ab la dièressis, còm en *següent*, *consegüent*; y lo metex signe usam per indicar que la *u* forma part d'una sílaba seguida d'altra que comença ab *e* ò *i*, còm en *argü-èx*, *argü-ir*.

De manera que la *u* posada despres de la *g* exercèx trèrs oficis: un de purament ortogràfic, quant es ociosa, còm en *guerra*; altres dos fonètichs, l'un ab sò irracional, en que ab la vocal següent fa un pseudo-diptòngo, còm en *guapo*, *averiguar*; l'altre ab sò perfect de vocal constituint sílaba ab la consonant anterior, còm en *argu-èx*, *argu-ir*.

CAPÍTOL III

Sòns dentals T, D

§. I. *Debilitació de la t en d*

170. La *t* final dels participis de pretèrit regulars dels vèrbs, al passar del gènere masculí al femení, se suavitza en *d*: com de

amat	amada
comprat	comprada
sabut	sabuça
tingut	tinguda
dormit	dormida
afligit	afligida

Los participis irregulars no están generalment subjectes a semblant modificació. Així fem de

tret	treta
complert	complèrta
vist	vista
mòlt	mòlta
mòrt	mòrta

Nat, no obstant fa *nada*, y no *nata*.

171. Los adjectius, qual radical en llatí acaba en *t*, conserven dita dental en el gènere femení. Així dièm de

grat-us	grat	grata
ingrat-us	ingrat	ingrata
alt-us	alt	alta

complet-us	complet	completa
strict-us	estret	estreta
fort-is	fòrt	fòrta
nit-idus	nèt	nèta
astut-us	astut	astuta
curt-us	curt	curta

Los adjectius llatins, qual radical termina en *d*, la conserven en el femení català: y si en el masculí la escrivim *t*, es purament per fer concordar la ortografia ab la fonètica. Tenim, donchs, de

tard-us	tart	<i>mellor</i>	tard	<i>y</i> tarda
virid-is	vèrt		vèrd	vèrda
liquid-us	líquit		líquid	líquida
surd-us	sort		sord	sorda
calid-us	calt, cálit		cald, cálid	calda, cálida

472. El cambi de la *t* de la conjunció llatina *et* en *z* y *s* argüèx una debilitació primitiva de la *t* en *d*.

Et si vos no hauets nuyl amich quius ajut,
Digatsme vostre cor, ne que havets haut.

Lull, Desconort.

Ez un d'aqueles encomença: Si 't play,
Quisque sias, anant gira 'l teu vis.

Dant, Purg., III, 103-104.

Es eu, las, respos li: Que tan mal ne sentia
Que per ell ni altre no 'm consolaria.

Lull, Desconort.

Al fi, perduda la consonant dental ò xiulant, quedá sòla la *e* còm conjunció copulativa.

§. 2. Quiescència de la *t* final

473. La *t* de les paraules terminades en *ll* ò *nt*, que en l'actual llenguatge en cèrtes ocasions¹ no's pronuncia,

¹ Dich «en cèrtes ocasions,» perquè despres de *t* algunes vegades no es quiescent, còm se veu en *mòlt*, de *mòldre*; *absòlt*, de *absòldre*; *cult*, *empèlt*, etc.

sèmbla que també dexava de pronunciar-se antigament, com ho prova el fet d'omètrala en la escriptura.

Per *mols* marines perex una nau. *Jaf.*, pl. 35.—Malayt sies *durmen e velen* [sic, per *velan* ò *velllant*], *jaen e estan, seen e menjan*. C. T., IX, XXX.—Expressament [enterdit] es dit *quan callan e no dien res*, li veda a algu que no cau [cave], ne semble, ne plant, ne laure, ne obre en sa possessio, ne y edific re. *Ibid.*, VIII, II, I.—Que [quant] servesques, guardat que no *cuyts los menjans* en taula per tal que tu puxes abans menjar. *Ewim.*, plana 20.

174. Per aquèsta raó paraules acabades en *nt* consonaven en lo vers ab les terminades en sòla *n*. Axí que la *t* solia omètres.

Perque no say ni vuy res al *presen*
Quem puixa dar en valor duna scorça;
Mas Deu tot sol, de qui prenh *fundamen*,
E de qui fiu, hib qui mon cor sesforça.

Mossèn Jòrdi, Amat., Dicc., pl. 331.

Et enquer que 's metia en perill qu' es mol *gran*
Al cel leva sos uyls, mans juntes, *jonoylan*,
Ab gran cel e amor a Deu dix en *ploran*:
—Ah! Deu gran, piados! Per merce vos *deman*
Que ab vos sia Ramon, e que 'l guardets de *dan*.

Lull, Desconort.

Sense omètres la *t* rimam vuy dia paraules terminades en *nt* ab les que acaben en sòla *n*. Vèjas lo següent exemple de l' *Allàntida*, II, pl. 82.

Allá d'allá per entre falgueres gegantines
de sos menhirs y torres blanqueja l' ample *front*,
de marbres sobre marbres piràmides alpines
que volen ab llurs testes omplir lo cel *pregon*.

175. També sòl omètres la *t* dels nòms acabats en *rt* al rèbre la *s* distintiva del número plural. Axí de *part* dièm *pars*, en llòch de *parts*; *ars* per *arts*, *despèrs* per *desperts*, *bors* per *borts*, *curs* per *curts*. Igual supressió 's tròba en els antichs.

Si de ço que escrit serà el [al] Libre de la Cort, seran donats translats a les *parts* (parts), e duptará hom d'aquels traslats; sie mostrat lo Libre de la Cort en presència del Veguer e dels Ciutadans, e sien comprovats los translats ab l'original. *C. T., I, IV, II.*

476. La *t* desaparexia alguna vegada devant de la vibrant *r* en mitj de paraula, dientse *alre*, per *altre*; *albir*, (per *arbir*), per *arbitri*, d'*arbitri-um*.

Yo so amant, e visch dolorejant
D'*alres* dolors que 'l no amant no sap.

Ausias, Amor, 42.

E ells ne foren foragitats mal a lur ops, que *alre* noy posqueren faer. *Boades, pl. 253.*—Si seran demanades [dilacions] en altre loc on mar no hagen a passar, son li donades a *albir* del Jutge... La donchs les deu donar lo Jutge a son *albir*, e que lo *albir* sia couinent. *C. T., III, IV, I.*

§. 3. Reforçament de la *d*

477. La actual pronunciació rebuja 'l sò dental suau de la *d* en fi de sílaba y de paraula, convertintlo en lo del grau fòrt corresponent, que es el de la *t*. Los antichs solien escriure *t* al fi de paraules, qual ortografia reclamava *d*: senyal de que 'ls repugnava, igualment que a nosaltres, el sò de èxa lletra, quant era final de paraula. Axí de *oblidar* fèyen *oblit*; de *perdre*, *pert*; de *ajudar*, *ajut*; de *caldo* [*càlido*], *calt*.

Ne agrets en *oblit* de Deus sa llibertat,
La qual ha en si leix e en quant ha creat.

Lull, Desconort.

Hom famolent no esta en repos,
Menjant *pert* fam, ha prop de fart tristor.

Ausias, Amor, 86.

Si yo sabia, que filant al torn, lo podia sostenir en sa honor... de molt bon grat ho faria: ¡si m' *ajut* Deu! *Tir., cap. 131.*—Si escuma hi ha [en lo vi], noy buffasses per la vida, ne en brou, per *calt* que fos. *Exim., pl. 32.*

178. Tròbense, emperò, alguns casos en que s'escriu la *d* final.¹

E io a ell: Mir celles tres flanelles,
D'on tot lo pol de ça com de foch *ard*.

Dant, Purg., VII, 89-90.

Calland ella, oi Angels *cantand*
Sobte: «Domine, speravi in te»
Ultra «pedes meos» ies no *passand*.²

Id., ibid., XXX, 82-84.

*Quand*³ en lo mon tot lur ab plasant cara
M'ensenyauets com se fa l'hom eternal.

Id., Inf., XV, 84-85.

§. 4. Debilitació de la *d*

179. La *d*, colocada èntre dues vocals, solia antigament debilitarse en *z* ò *s*, y al fi s'perdia. Les dues vocals unes vegades quedaven separades la una de la altra per una *h*, ò sense cap lletra; y al fi se contraïen en una sola.

I. *D* convertida en *z*. De *fidel-is*, *fizel*, *fiel* ò *feel* ò *fael*, y *fel*: de *ridere*, *rizer*.

Yo 'm restengui ab ma *fizel* companya.

Dant, Purg., III, 4.

E labat li dix: No cregues fals coses, car no es veritat. E lo monge li dix: Verament, pare, veres son: car un monge molt *feel* les me dix. Verament dix labat, si bo e *feell* fos, no les te haguera dites. *Recull d'eximplis*, p. 172.—Stima mes esser presoner en poder de *infels*, que fugir vergonyosament. *Tir., cap. 27.*

On ella presta ab los ulls *rizenz*.

Dant, Parad., III, 42.

¹ La dental *t* al fi de paraula sempre tingué èntre 'ls llatins un sò mes tènue que al principi y al mitj. D'aquí 'l cambi reciproch de la *t* en *d*, començat en temps de la república y multiplicat durant l'impèri, en que 's tròba *apud* per *apud*, *quod* per *quot*, *set* per *sed*: al fi una y altra desaparegueren, còm se vèu en *dicun*, *viun*, per *dicunt*, *vivunt*.

² L' escriure ab *d* final els gerundis seria un mèdi molt pròpi per distingirlos dels participis de present *callant*, *cantant*, *passant*.

³ Ab aquèsta ortografia podriem molt be discernir el *quand* (quand-o) del *quant* (quant-um) y del *quan* (quam).

180. II. *D* convertida en *s*. De *guadanyar* (en italiá *guadagnare*), *guasanyar*, *guaanyar* y *guanyar*; de *sedere*, *seser*; de *videre*, *veser*, *veer*; de *nud-us*, *nus*, *nuu* y *nu*.

Ans *guasanyara* tant, que a convertiment

Ne vengron li errat.

Lull, Desconort.

Jens per tot aylo servitut no y ha, ne y *guaanya*. *C. T., III, XI, V.*—No li era vijares que hom vestit tan vilment, com ell era vestit, degues *seser* a la taula de tan noble baró. *Lull, Félix, part 8, cap. 36.*—Bella cosa es a *veher* tota cosa corporal que es bella; mas pus cosa bella es *veher* cosa spiritual, axi com *veser* justícia, caritat, etc. *Id., ibid., pl. 313.*

Nostra fama lo teu cor un petit

Plech a dir nos qui tu est, qui 'ls peus *nusus*,

Per cest infern menes axi adit.

Dant, Inf., XVI, 31-33.

Si be tot *nuu* lo veus e despullat. *Id., ibid., 35.*

Co'ls campions seyen tots *nus* e unts.

Id., ibid., 22.

181. III. *D* desapareguda. De *cauda*, *co-h-a*, (cúa); de *odi-um*, *oy* y *oyt*; de *judici-um*, *juhü*, *juhi*, *juy*.

Ab serps eran derrer les mans liguades

Qui 'ls fichaven per los ronyons la *coha*.

Dant, Inf., XXIV, 94-95.

Com... naturalment hajan *oyt* als richs. *Erasm., Reg. de princeps.*—L' *oy* cordial que tots los infaels del mon han contra la santa Religio chrestiana. *Id., ibid.*—Si aquest *juhü* no es escrit, no cau en pena lo demanat. *C. T., I, IV, III.*—Mas deuets saber quen Jacme fo de tan bo *juy*, que non vol conexer carnalment a Maria. *Boades, pl. 381.*

Lo pobre hom fa *juhi* del tirant

Que son pensar tostemp corr' adelit.

Ausias, Amor, 42.

182. Axí's va fer de *redimere*, *reembre* y *rembre*; de *considerare* y *desiderare*, *consirar* y *desirar* (per *consi-d-rar* y *desi-d-rar*),

O Senyor meu Ihesucrist, qui volguist pendre mort e passio en larbre de lo vera creu per *reembre* natura humana e a mi peccadora. *Tir., cap. 478*

Quant pris a *consirar* del mon son estament,
Com son pauchs christians e molts li discrent, etc.

Lull, *Desconort*.

Et si no ve a fi ço que *desirats* tant
No es colpa d'aqueyls de qui us anats clamant. *Id., ibid.*

OBSERVACIÓ. La dental fôrta *t* alguna vegada també ha desaparegut, còm la suau *d*, en mitj de dicció. Axí de *serviti-um* se n' es fet *servèj*, per *servii*.

Deuen aver tot lur loguer aytan be com si eren sans e avien feyt el viatge e tot lur *servii*. *C. T., II, IV, XI.*

§. 5. Ofici eufònic de la *d*

183. En lo concurs de la nassal dental *n* ò de la vibrant *l* ab la *r* també vibrant, sòl intercalarse èntre elles una *d* merament eufònica. Axis hèm vist que per *val-re*, de *vál-e-re*, s' ha dit *val-d-re*; per *sol-re*, de *sol-v-ere*, *sol-d-re*; per *vin-re*, de [*vin-e-re* ò] *veni-re*, *vin-d-re*. Axis hèm vist també que Jafuda escrigué *deson-d-rar* per *deshon-rar*¹. De *gen-e-r*, y *gen-e-r-* (per *gener-is*, de *genus*) s' han fet *gen-d-re* y *gen-re*. De *cin-re* (*cin-e-r-e*, de *cinis*, *eris*) *cen-d-re*; de *ven-re* (per *ven-e-re*, de *Venus*, *eris*), *di-vèn-d-res*.

Aquèsta eufonització no fou constant, còm tampòch ho es en nòstres dies. Axis còm avuy se sent pronunciar *cèn-ra* y *cèn-d-ra*, *Man-rèsa* y *Man-d-rèsa*, *man-ra* y *man-d-ra*; axí los antichs escrivien *dol-re* y *dol-d-re*, còm també *col-re* y *tol-re*, per *col-d-re* y *tol-d-re*.

Deu e lo mon ensemps no 's poden *colrre*,
Qui u vol fer, tot aparell se a *dolrre*.

Ausias, Mort, 7.

Si com al mon los senys se delitaren,
Tots se *dolrran* havent excès contrari. *Id., ibid.*

¹ Dien que vn hom *desondraua* un saui, e anavel seguent *desondrant* tro a sa casa. *Jaf., pl. 21.*

Pero guarda e veuras, be ho say,
Cosa qui fe *tolria* a mon sermó.

Dant, Inf., XIII, 20-21.

§. 6. *Atracció experimentada pe'ls sons dentals*

184. Els sons explosius dentals devant d'alguns altres sons consonants, sòlen pèdre son pròpi sò y convertirlo en el següent. Axis la paraula *set-mana* (de *sept-imana*) lo pronunciam *sem-mana*¹, convertint en nassal llabial el sò dental de la *t*. Per axò hèm fet de

<i>rot</i> -[u]-lus	rot-llo	<i>que també pronunciam</i>	roll-llo
<i>mod</i> -[u]-lus	mot-llo		moll-llo
<i>rot</i> -[u]-la	rut-lla		rull-lla
<i>amyyd</i> -[a]la	amet-lla		amell-lla
<i>rad</i> -[i]us	rat-lla		rall-lla
<i>spat</i> -[u]-la	espat-lla		espall-lla

185. Axis còm el sò de les dentals ha estat atret per lo de la consonant següent; axí, per el contrari, lo sò de la primera de dues consonants contigues, ha estat y es representat ortogràficament per lo signe del sò dental.² Del llatí

<i>bu</i> l-la	<i>n' hèm fet</i>	bull-lla	<i>que escrivim</i>	but-lla
<i>bi</i> l-la		bill-lla		bit-lla
<i>bai</i> -[u]l-us	baile	ball-lle		bat-lle
<i>vig</i> [i]l-are	veg-lar	vell-llar		vet-llar

Si accepta la Garrotera e vol esser de la fraternitat, un dia de aquella *setmana* fa gran festa per tota la ciutat. *Tir., cap. 80.* — Axi enferriçat lo portá en mig del camp fins a posar li les *spatles* en la liça, e axil tingue per bon spay. *Id., cap. 73.* — Firam de ple en ple, que vosaltres veurets que no hauran mas les *espatlles*. *Muntaner, Cròn., cap. 152.* — E puys uench a nos e demanans .ij. *batles* chrestians, que per nos tinguesen aqueles

¹ En los antichs se troba també *sep-mana*:

Un sabater... quesun dissabte daua en almoyna als pobres tot ço que guanyaua en los altres dies de la *sepmana*. *Recull d' eximplis, pl. 227*

² En Careta (*Rajolins, pl. 35*) escriu *fat-lera*, per *fa*l-lera.

partides. *Id.*, cap. 71.—E era la *uetla* de la campanya del infant en P[ere]. *Cròn. D. Jacme*, cap. 463.—[La adversitat] fa hom *vetlar* e esser saui. *Boeci*, pl. 101.—Pus bell appar lo dia, com hom ha *vetlat* la nit. *Id.*, pl. 107.

De la metexa manera hèm fet de

maj-us = *mai-ius* = *maj-jus*
pej-or = *pei-ior* = *pej-jor*

mad-j = *matj* ò *maig*¹
pít-jor

còm de

amygdala ò *am-mygdala*
jas sia (*ja se sia*)
vaj-a ò *vaj-ja*

at-metlla
jat-sia
vat-ja

Jassia que en diuerses maneres les gents requiren abundancia, reuerencia, poder, honor e plaer; empero tots ho desigen per ço quant se pensen que en les dites coses stiga benança. *Boeci*, pl. 112.—*Jatsia* que a tota nacio sapia ho le vy; empero sobre lo amerar ha grans diversitats. *Exim.*, pl. 35.

486. La representació de la primera de dues consonants, resultants de la duplicació d'una metexa, per la *t*, la estenien los antichs al cas d'una duplicació aparenta y merament fonètica. Axí escrivien *set-glar*, per *seg-glar* ò *seg-lar*; *ret-gla*, per *reg-gla* ò *reg-la*, ni mes ni menos que *cet-la*, per *cel-la*.

Si fossen pauch li presicador,
E li clergue *set-glar* et li frare menor,
Ço que vos havets dit fore conseyl meylor.

Lull, Desconort.

Com Tirant... hagué compresa la *ret-gla* e orde de caualleria, fonch posat en gran pensament. *Tir.*, cap. 32.—Com lo hermità fon deuallat de la sua *cet-la*, que hauia acabat de dir ses hores, Tirant ab los altres ixqueren li al encontre. *Id.*, cap. 73.

487. Una de les consonants, ab les quals la *t* ha exer-

¹ Vèjas el n.º 136.

cit son ofici de representar son sò doble ò reforçat, es la paladial fricativa *j* ò *g*, còm se vèu en

<i>imat-ge</i>	per	<i>imag-ge</i>	de	<i>imag-o</i>
<i>corret-ja</i>		<i>correg-ja</i>		<i>corrig-ia</i>
<i>salsit-ja</i>		<i>salsig-ja</i>		<i>salsug-o</i> (per <i>salsigo</i>)
<i>conjut-ge</i>		<i>conjug-je</i>		<i>conjugi-um</i>
<i>rellòt-ge</i>		[ho]rològ-je		<i>horolog-ium</i>

188. De tot lo qual se 'n inferèx, que en nòstra fonètica lo sò dental fòrt devant de molts d'altres de consonants de tal manera modifica son pròpi sò, que l'assimila ab lo següent, y casi 'l convertèx en ell. Y per altra part, en nòstra ortografia el signe representatiu de dita dental es aptíssim per representar la primera de cèrtes consonants doblades, ò ab sò reforçat semblant al que resultaria de la duplicació.

D'aquí que 'l reforçament, que en nòstra fonètica exigèx el sò paladial fricatiu *j* al fi de dicció, còm en *passèj*, de *passèj-ar*; *marèj*, de *marèj-ar*; *enuj*, de *enuj-ar*; etc. se pugua fer mitjansant la anteposició d'una *t*, escrivint *passètj*, *marètj*, *enutj*, etc. en llòch de la *ig* ab que dit sò final sòl representarse.

Aquèsta pràctica en primer llòch unificaria la ortografia: puix la representació per *tj* del sò *ig* es necessària, quant va preceit de *i*, còm en *mitj*, *desitj*, etc.¹. Ademes es mes conforme ab la etimologia de gran número de paraules, que devant de la *g* ò *j* final tenen realment una dental, còm *radi-us*, *gaudi-um*, *podi-um*, *repudi-um*, *tripudi-um*, etc., de les quals havèm tractat mes amunt. Vèjense els números 133 y següents.

¹ Tinch per repugnant a la actual fonètica catalana l'us, que alguns han ressuscitat, d'escrivre *mig*, *desig*, etc. en llòch de *mitj*, *desitj*, etc. La *g* final en nòstra actual llènga no té altre sò que l'occlusiu fòrt *c=k*.

§. 8. Ortografia dels sons dentals

189. La ortografia dels sons dentals, per lo que atany a la *t* no oferèx dificultat. Sòls es d'advertir, que la *t* quiescent, encara que fonèticament pèrd son valor fònic, ab tot y ab axò s'escriu; per exemple en *molt*, *malalt*.

Respecte a la *d* no es, a mon parèr, pròu lògica la nòstra ortografia: perquè en mitj de paraula, quant está en final de sílaba, la escrivim ab son pròpi signe, per mes que la pronunciem ab el sò fòrt y no ab lo suau, que es el seu; méntres que sèmbra 'ns repugna emplear la *d*, quant dita sílaba es la última de la paraula. Si escrivim *ad-mètre*, *ad-mirar*, *ad-vocat*, etc., ¿per què no hèm d'escrivure *pèrd*, de *pèrdre*; *oblid*, d'*oblidar*; *vèrd* (fem. *vèrda*) de *viridís*; *sord* (fem. *sorda*) de *surd-us*; *tard* (fem. *tarda*) de *tardus*; *liquid* (fem. *liquida*) de *liquidus*? Ça còm lla pronunciarem la *d* ab el sò fòrt de *t*: no hi ha perill que cap catalá se equivoque: còm ni tampòch cap estranjer, que sápia que la *d* final de sílaba sempre sòna *t*.

CAPÍTOL IV

Sòns llabials **P, B**

§. 1. *Debilitació de la p en b*

190. El sò fòrt de la llabial *p* de les paraules llatines se solia suavitzar en *b* en algunes diccions, quant anava seguida de la vibrant ò líquida *r*.

De	<i>cap-e-re</i>	<i>cap-re</i>	se feu	cabre
	<i>sap-e-re</i>	<i>sap-re</i>		(sabre) sèbre
	<i>recip-e-re</i>	<i>recip-re</i>		(recèbre, reèbre) rèbre
	<i>percip-e-re</i>	<i>percip-re</i>		percèbre
	<i>lep-rosus</i>	<i>lep-ros</i>		lebros
	<i>lep-ore</i>	<i>lep-re</i>		llebre

E apres algun temps sdevench se que Amich torna *lebros*, e sa muller e los beritans gitarenlo de la terra. *Recull d'eximplis*, pl. 50.—¿Jures per aquel qui 'l sacrifici d' Abel *recèb*? C. T., IX, XXX.—Aquell me clarificara, cor de mi ho *reheb*ra e ho anunciara a vosaltres: que totes coses que ha lo meu Pare son mies. E per ço vos dixi que ho *rebria* de mi e anunciaria ho a vosaltres. *Serra*, pl. 194.

§. 2. *De la p eufònica*

191. En mitj de paraula, quant una sílaba termina en la nassal llabial *m* y la sílaba següent comença per consonant, naturalment se produèx un sò llabial implosiu fòrt, que sòl representarse per son signe pròpi, çò es, la *p*.

Ja en la llènga llatina s'acostumá a escriure èsta llabial

per sola eufonia, escrivintse *em-p-tus*, per *em-tus*, de *em-o*; *com-p-tus*, per *com-tus*, de *com-o*, etc.

Axis en catalá escrivim *com-p-te* ò *com-te*, de *com-ite*; *imprem-p ta*, per *imprem-ta*, del verb *imprim-ir*; y *prim-p-cep*, per *prim-cep*, per efecte de confondre, sense cap raó, la nassal *n* ab la *m*: axis en *prem-p-sa*, per *premsa* (del llatí *prem-o*) ò *prémer* catalá: (compáres ab *exprémer*).

§. 3. Quiescència de la *p* final

192. La *p* final, preceida de nassal llabial *m*, queda quiescent y no 's pronuncia. Així formen en vers consonància perfecta *bram* y *camp*, *tothom* y *corromp*, *rems* y *temps*. Vèjense 'ls següents passatjes de Mossèn Jacinto Verdaguer:

Ab lo fuet flamíger de sa rogenca espasa
los percudeix y aquissa, cada guspira un *llamp*;
y 'l regne que s' en entra, la vila que s' abrasa,
fan ab la mar, los núvols, y cel y terra, un *bram*.

Atlántida, Cant VIII.

¡Oh! atolla en sa rodera lo carro de sa gloria;
llansa eix got de metzina, sinó 'n beurá *tothom*;
destralejant fes llenya del arbre de l' historia;
esbulla 'ls pobles; trenca la terra que 's *corromp*.

Ibid., IV.

Y a coll prenentla, al grifol del mar creixent se llansa,
de peus y mans servintse com d' ales y de *rems*,
mentre ella ab veu que amargan lo dol y l' anyoransa
recorda així á les selves sos mes joyosos *temps*.

Ibid., VI.

§. 4. Reforçament de la *b* final

193. El sò llabial suau de *b*, al igual que 'ls altres implusius, se muda en fòrt al final de sílaba y de paraula. Axis, igualment pronunciam *ab-dicar* que *ap-dicar*, *sob-te* que *sop-te*, *cab* (de *cab-re*) que *cap*.

Los antichs complien aquèsta lley lo metex que ho fèm nosaltres, segons ho demòstra l' escriure lo dit únich sò fòrt indistintament ab *b* y ab *p*.

Apren de çell que **sap**: e tu si fas aço, apendras ço que no **sabs**, e membrar ta ço que **sabs**. *Jaf.*, pl. 16.—¿Volen que vençam aquests cruels moros per força darmes o per **apte**a de guerres?... Parau be sment en lo queus dire: en les guerres mes val **abtesa** que fortalesa. *Tir.*, cap. 23.—Ara yo **trop** que tuyt havets pres mes. *Muntaner*, *Cròn.*, cap. 204.

E si de mi yo'm **trob** segur pensant,
A vos yo tem aytant com enemich.

Ausias, *Amor*, 42.

Son mal vinent no **sab** com lo sentrà
Ço que sofrir no **sap** de fi en fi. *Id.*, *ibid.*, 70.

§. 5. *Debilitació de la b en v*

194. La *b*'s trôba freqüentment cambiada en *v*, en el trànsit de les paraules llatines a catalanes.¹ Aquèsta mutació es constant en les terminacions *ava*, *aves*, *ava*, etc. del pretèrit imperfect d'indicatiu de la primera conjugació, y en les arcàiques *eva*, *iva* de la segona y tercera.

195. Ho es també en les radicals d'alguns vèrbs y nòms, tals còm los següents:

<i>habere</i>	havèr
<i>abhorrere</i>	avorrir
<i>caballus</i>	caçall, cavaller,
<i>mirabilia</i>	maravella
<i>probare</i>	proçar, esproçar,
<i>hibernus</i>	ibèrn
<i>nubes</i>	nuu (nuç)
<i>nubilus</i>	núvol

E apres, **avorrit** [Vigilanci] de tothom quil conexia, mor en la Gallia desgraciadament, que pus non apparech. *Boades*. cap. 5. — Lo remey de vostra salut **avorriu**. *Carroç*, ap. *Boeci*, pl. 304.— Contra un noble rey hac fet falliment un **cavaller**, e lo rey tench pres longament aquell **cavaller**, del qual proposà fer jus-

¹ El sò de la *b* llatina (còm el de la *bheta* grega) ja en temps del imperi va confòndres ab el de la *v*. En el sigle iv a cada pas se trôben cambiades la una en l'altra, còm en *bicit*, *bita*, *jubenis*, *miravilis*, *lavoratus*, *praestavitur*, etc.

ticia. *Lull, Félix, p.* 114.— Dementre que Felix anava per aquella vall, ell desijava a veser alguna *maravel·la*. *Id., ibid., p.* 95.

E tant es fort l'habit segons hon cau;
E yo 'ls trob tals, e tots los *esprovi*;
Lo del costum no tost, mas yo 'l perdí.

Ausias, 7.

Qui safanya en lestiu, posas en *hivern*. *Jaf., pl.* 38.— E nos, qui anavem ab aquesta bonança e ab aquest dolç temps que haviem, veem una *nuu* contra vent a la Proença. *Crònica don Jacme.*

Per com fa tots los *nuvols* retrayre
Qui 'l forvaben, si que 'l Cel ne riu,
Ab les bellese que 'n ell fan repayre.

Dant, Parad., XXVIII. 82-84.

196. OBSERVACIÓ. L' haverse substituït, encara que molt pòques vegades, la *v* y la *f*, fa creure que 'ls antichs donaven a la dita *v* el sò llabi-dental sonor ò suau, que actualment se li dona en algunes comarques de Catalunya, que la pronuncien diferent de la *b*. Lo qual confirmaria que 'l cambi de la *b* en *v* en les paraules llatines se feu, còm avans hèm dit, per una espècie d' assibilació ò africació. La *v* substituïda per *f* se trôba, per exemple, en Febrer, que escriu:

Lla son los plants, los crits, l'odulament,
Vlastomen la tots la Virtut divina.

Dant, Inf., V, 35-36.

Ahon *vlastomar* está en llòch de *flastomar*.

197. La *v*, en que's convertèx la *b*, de vegades se trôba sòlament en alguna branca de derivats de una metexta paraula, y no en altra. Axí's vèu en *sabèr* y *savi*; puix en lo yèrb y en sos derivats se conserva la *b*, méntres que l' adjectiu *savi* y les paraules que d' ell ixen, retenen la *v*.

Volia dir [Cani] que ell no era stat consent ne'n *sabiu* res; e si ho *sabes*, que ell era tan *savi* e tan cert, e per tal se fahia tenir, que ell fera en guisa que no fora vengut a conexença del dit Gay. *Boeci, pl.* 41.— E aço volch *sebre* Pharao, e recontarenli

que axi era veritat. *Serra, pl. 53.*— Si en nos no fos defalliment de *savieu*, ja no fora nul hom sert del altre. *Lull, Contemplació, llib. 2, Dist. 14.*

§. 6. De la **b** eufònica.

198. La *b* en moltes ocasions es purament eufònica, còm succeèx al encontrarse la *m* seguida de *l* ò *r*. Axi's feu

De <i>similare</i>	sem- <i>b</i> -lar	per	simlar
<i>azémila</i> (àrabe)	adzem- <i>b</i> -la		azemla
<i>memorare</i>	mem- <i>b</i> -rar		memrar
<i>tímere</i>	tem- <i>b</i> -re		temre
<i>redimere</i>	rem- <i>b</i> -re		remre
<i>exprimere</i>	exprem- <i>b</i> -re		expremre
<i>femina</i>	fem- <i>b</i> -ra		femna ò femra
<i>marmor</i>	mar- <i>b</i> -re		marmre
<i>camera</i>	cam- <i>b</i> -ra		camra

E axi lo princep cregue aquest consell, no *membrantse* daço quel rey Carles li hauia manat. *Muntaner, Cròn., cap. 192.*— E cascu deu sforçar lo seu animo en semblants actes, e no *tembre* los perills de la mort. *Tir., cap. 23.*— No creats que menassen *adzembla* neguna, ans cascu portava lo pa en son çarró, axi com acostumats a nudrits los almugavers. *Muntaner, Cròn., cap. 62.*— E los missatgers eren dos cavallers sarrahins, molt savis homens, qui faeren semblant que per catius a *rembre* eren venguts. *Id., ibid., cap. 44.*— Atressi, ha y d'altres *femnes*, que venen a les cases dels veyns de la Cort. *C. T., IV, XI, XL.*— Ans ans mes siure al costat de *fembre*, que no davant. *Eximènis, pl. 10.*

199. OBSERVACIÓ. La *b* seguida de la vibrant *l* se tròba a vegades doblada, còm senyal de que no forma part de la sílaba de la *l*. Axi's vèu en *pob-blar*, per *pob-lar*; *pub-blich*, per *pub-lich*.

Julius Cesar vengue per conquistar Anglaterra, e la *pubblá* de alamanys e de viscahins. *Tir., cap. 82.*

N' ermita, vos vejats si eu suy occios

En tractar *pubblich* be de justs et peccadors.

Lull, Desconort.

§. 7. *Ortografia dels sons llabials*

200. Per lo que atany a la ortografia de la *b* y de la *p* es fácil lo determinar llur us. En general el sò pròpi de cada una es bastant diferent per que no's puguen confondre. L'únich cas subjecte a dubte es quant la *b* està en final de sílaba, y per consegüent de paraula, a causa de sonar idèntica a la *p*.

La pràctica dels antichs en aquèst particular es vária, ni mes ni mènus que la dels modèrns. Per lo tant l'us antich no dona la seguretat necessària. També es impotent la fonètica, per la raó dita de la identificació d'un y altre sò en el cas particular, de que tractam. No'ns resta, dònchs, altre critèri que la etimologia. Aquèsta exigèx que s'escriguen ab *b* les paraules que la tenen en llatí, y ab *p* les que en llatí tenen *p*, y les respectives derivades. Axí, dònchs, escriurèm *ap-te*, *ap-tèsa*, *adap-tar*; perquè *ap-te* prové del llatí *ap-tus*; y *ap-tèsa* y *adap-tar* se deriven d'*ap-te*. Al contrari, s'escriurà *dub-te*, *dub-tos*, *dub-tar*, que provenen de *dub-ítum*, *dub-ítare*. Axí, de *tap-ar* escriurèm *tap*, y no *tab*; de *sab-èr*, *sab*, *sabs*, y no *sap*, *saps*; d'*estorb-ar*, *estorb*, no *estorp*; de *estreb-ar*, *estreb*, no *estrep*; d'*adob-ar*, *adob*, no *adop*; etc. Però passèm ja a dir quatre paraules de la preposició *ab*.

§. 8. *Origen y ortografia de la preposició ab*

201. Entre la escriptura de la preposició *ab* y sa pronúnciació existèx una anomalia merexedora d'un especial estudi. En les escriptures catalanes-llatines anteriors al sigle xiii aparèx aquèsta preposició en la forma llatina *ap-ud*, còm ho demòstren els següents passatjes, que ha tingut la amabilitat de comunicarme mon benvolgut amich, l'intel·ligent è infatigable Dr. D. Josèph Balari y Jovany.

Dona et define raimundo comite ad artallo comite... ipso castro de leort *apud* ipso monasterio de sanctum petrum de burgal cum suis terminis... et ipso monasterio de sanctum petrum de malezas *apud* sua honore et ipso castro de reuert *apud* suis terminis... Et conuenit raimundo comite artallo comite que non faciat castros in sua encontrada de artallo comite si non est *apud* sua uoluptate. (Escriptura del temps de Ramon Berenguer I, n. 17, sense fetxa.) Et ego Adalgard et filius meus arnalian supra scriptos in tale ratione, que *apud* artallo non abeamus fine extra tuo mandamentum et tuo consilium de te regimundo comite. (*Ut supra*, n. 23, sense fetxa.) Et super conuenit illos que donet ad Ermessendis et ad istos suos filios iam dictos, ipsa ecclesia de sancto genesio *apud* sua honore. (*Ut supra*, n. 23, sense fetxa.)

En el sigle XIII y en els següents fins a nostres dies sempre sòl trobarse escrita *ab*: lo qual induèx a creure, que representa la forma llatina *ap-ud*, escursada, y cambiada en llabial sonora *b* la sorda ò fòrta *p*.

Si del antich catalá passam al antich provençal, trobarèm llur ortografia guardant, segons sèmbra, mes fidelitat ab la fonètica. La preposició *ab* catalana la escrivien els provençals *an*, seguint consonant, y *amb*, devant de vocal.

E si en aquel temps el avia conquistat, el tornava, e los Romans lo recebian *an* gran honor. *Ap. Serra, pl. XII*. E yeu prometi lur que ieu partiray *amb* els tostemps so que yeu auray. *Ibid., pl. XIII*.— Fo aventura que el *amb* aquels que eran restatz, acaberon so per que la era annatz *an* batalhas e *an* grans combatements de villas e de castels. *Ibid.*

Actualment els provençals escriuen *emé*, en llòch de *amb*, si seguèx consonant; y *em'*, devant de vocal. Vèjense els següents passatjes de la carta den Mistral al autor de la *Atlántida*, que 's tròba en el pròlech del llibre.

De tout moun cor vous mande mi felicitacioun *emé* mi gramaci.— Li tradicioun li plus antico e li plus venerablo de la terro catalano soun aqui acampado, ourganizado e revieudado *em'* uno versemblanço estraourdinári, e l'imaginacioun *emé* la sciència embelisson meravihousamen vòsti superbi descripcioun.

202. De la escriptura passèm a la pronunciació. Els antics, si observaven les lleys de la actual fonètica catalana, còm es de suposar, havien de pronunciarla ab vocal obscura $a=e$, y ab lo sò llabial fòrt, per raó de trobarse al fi de paraula el suau de la b . Dirien, dòchs, ap : y si escrivien ab , seria a causa de la semblança èntre aquèsta dicció y la preposició ab dels llatins.

Y en nòstres dies ¿quina es la pronunciació d'aquèsta paraula? En totes les três regions que compònen la família catalana, retenint el sò $a=e$ de la dicció ab , s'es cambiat en sò nasal el llabial. En València se pronuncia en ; en Catalunya y Mallòrca $am=em$, que prèn una b eufònica devant de dicció que comença ab vocal; y en catalá en cèrts casos fins se li anyadèx a n'aquèsta b una e , també eufònica. Un nou sistèma ortogràfic, basat purament en la fonètica, ab aquèstes variacions escriu la preposició ab .

Entrá á l'espayós menjador, calentat amb una estufa: se sentá á taula d'hoste, posada am luxu. *Bosch de la Trinxeria, Montalba, pl. 78.*— Aquet s'havia despedit del senyor, $ambe$ qui suare enraonava. *Id., ibid., pl. 84.*

203. Ab tot y pronunciarse clarament nasal el sò que seguèx immediatament a la $a=e$, en la escriptura sempre sòl escriures ab lo signe del llabial b . Axis s'ha practicat en Catalunya. Respecte al valenciá vèjense 'ls següents passatjes de Teodor Llorente en sa òda *La Barraca*:

La que 'l foch de l'Arabia du en los ulls,
La que clava ab agulles d'esmeraldes
Los negres cabells rulls.

.....
Y en la almàcera estrau l'oli més fi,
Y ab incansable peu follejant balla
En lo trull ple de vi.

Els mallorquins generalment escriuen am y amb : però no 'ls manquen exemples de ab y de en . Don Tomás Aguiló diu en *Sa contesa de Valric*:

Y un poch entrada sa nit
ab so Conte y sa Contesa
sopaban es seus amichs.

En la composició titolada *Flors y Estrellas* escriu:

Espos meu, tu qui m' estimas
en [ab] s'ardor que jo t' estim,
¿perqué s' uys te llagimejan?

y un poquèt mes avant:

No'n fassas cas, no. Jo estich
devora tu tan contenta!
Jo som *en [ab]* tu tan felis!

204. No queda, donchs, dubte de que la pronunciació general, significada algunes vòltes en la escriptura, convé en afegir un sò nassal al obscur $a=e$. Y si a'n aquèst sò nassal se li n'anyadèx un altre de llabial reclamat per la eufonia, lo dit sò llabial, còntra les lleys de la fonètica catalana, may sòna fòrt. No dièm may *amp ell*, *amp aquèst*; sinó *am-b-ell*, *am-b-aquèst*. Y per èl contrari, si llegim les expressions llatines *ab aeterno*, *ab ira*, *ab hoste*, sempre pronunciam *ap-aeterno*, *ap-ira*, *ap-hoste*. En resúmen: a la preposició *ab* may li donam el sò llabial fòrt que segons nòstra fonètica correspòn a la final llabial *b*: y axò cèrtament fa suspitar, que a la dita preposició no li pertany el signe final, *ab* que d'ordinari l'escrivim.

205. Quin orígen, donchs, devèm assignar a la preposició pronunciada *am*, *amb*? Dos se m' en oferèxen, que explicaré breument. Primer: el numeral dual llatí *amb-o*. D'aquèsta dicció y de sa congènere *duo*, va ferse nòstre numeral *ab-[dos]*, que trobam escrit també *amb-[dos]* y *am-[dos]*: dues formes *ab* que's pronunciá la primera [*ab*]-*dos*.

Lleva, dix eu al mestre, 'ls ulls *ambdos*.
Dant, Purg., 3, 61.

Dix un saui: mon fill, viu aquest segle, e guanyarlos as *amdos*.
Jaf., pl. 19.

Puys me gire parlar a ells *amdos*.

Dant, Inf., V, 115.

La relació de concomitància ò companyia, significada per la nostra preposició *ab*, escau molt be al *amb-o* dels llatins.

206. En la segona explicació seria una nova forma de la preposició *en*: la qual nos oferèx els dos elements de la nostra *ab* pronunciada, çò es, la vocal obscura *a=e* y un sò nassal. La representació d'aquèst sò vocal indistintament per *a* ò per *e*, y la facilitat *ab* que cambiam el sò nassal dental *n* en el llabial *m*, justifiquen la escriptura catalana y mallorquina de *am*, la provençal antiga de *an* = *am*[*b*], y la moderna *emé*, *em'*. La *b* que devant de vocal se li anyadèx, seria purament eufònica, y no caldria subjectarla a la llei fonètica de reforçarla en *p*.

Favorèx a n'aquèsta explicació l'havèrse en molts casos traduït per la preposició catalana *ab* la llatina *in*. Axis deü traduirse en els casos següents: **in** *brachio forti*, **ab** *braç fòrt*; **in** *spiritu humilitatis*, **ab** *esperit d'humilitat*; **in** *timore et spe*, **ab** *temor y esperança*. El valencià diu: **en** *braç fòrt*, **en** *esperit d'humilitat*, **en** *temor y esperança*: el mallorquí: **am** *braç fòrt*, **amb** *esperit d'humilitat*, **am** *temor y esperança*: y 'ls catalans, tot y pronunciantho còm els mallorquins, podriem escriurho: **em** *braç fòrt*, **emb** *esperit de humilitat*, **em** *temor y esperança*: y axis ho pronunciam efectivament, per mes que ho escrigam ab la preposició *ab*.

207. Jò, donchs, m' inclino a creure, tot y admetent a *apud* còm a etimologia de *ab*, que les dues formes se confondrien en lo llenguatge antich parlat. El pòble, que no's fica en averiguar etimologies, adoptá la pronunciació que mènus ingrata y dificultosa li va ser, que fou la de *am* y *amb*; méntres que 'ls savis, per la semblança de la preposició llatina *ap* (= *apt* ò *apd* = *apud*) ab la de la metexa llènga *ab*, adoptaren aquèsta última per la escriptura.

En vista de tot lo qual, tinch per molt digna de ser res-

pectada la ortografia dels mallorquins, que la escriuen tal com s'ona, *am* y *amb*; y no creuria reprehensible, que en axò 'ls imitássem els catalans; perquè, al cap y al fi, dita ortografia està del tot conforme ab la fonètica y no repugna a la etimologia. Axí, donchs, admitiria les tres formes: *ab*, per respecte al us dels antichs escriptors y a son origen de *ap-ud*; les altres dues *am* = *em*, *amb* = *emb*, per les raons dites.

§. 9. *Confosió de les preposicions ab, en y a seguida de n eufònica*

208. Nos es tan natural als catalans, encara que en la escriptura posèm *ab* y no *am*, pronunciar *am*, *amb* en llòch de *ab*, que per un procediment invèrs escrivim algunes vegades *ab* en llòch de *am* ò *em*; diccions, en que pe'l cambi de nassals transformam a la preposició *a*, seguida de *n* eufònica¹, y a la preposició *en*.

¿Qui dubta que 'l verb *acostarse* se construèx ab la preposició *a*? ¿Qui no dirá: *acostarse a la ciutat*, *m'acosto a tu*, y semblantment? Y ab tot y ab axò, en el següent passatge lo veyèm ab la preposició *ab*, en llòch de *amb* ò *an* = *a' n*.

Havent acabat de servir a taula, s'acostá *ab* ells [*a'n* ells] tot sopant, bona y dreta, y ab lo plat á la ma. *Genis, La Mercé, J., Fl.* 1878.

209. De la metexa manera tròbam empleada la preposició *ab* en llòch de *en* (= *an*, *am*) ab verbs que 's deuen construir ab exa segona preposició.

Tancavan la marxa, recullint al pas las observacions y exclamacions d'admiració *ab* que lo públich á la fi prorruptia.

¹ Aquesta *n* eufònica se tròba ja usada pe 'ls nostres antichs escriptors; senyal certa de que la pronunciaven.

Perdona *en* (a 'n) aquell quis tarda derrar, es cuyta de penedre. *Jaf.*, pl. 21.— La fortuna esta aparellada totstemp a servir *an* (a 'n) aquells qui la cerquen. *Tir.*, cap. 122.—E *an* aquell qui la sort vendra, que done primer la batailla. *Id.*, capítol 126.

Oller, La Febre d'or, III, pl. 235.—Y no t'hi fiquis mes *ab* las mevas qüestions: no t'hi embranquis, ó sino't voleyaran cistell y maduixas per la cara. *Vilanova, Quadros, pl. 161.*—Ell, petit cas ne feya: quatre paräules á la una, quatre á la altra: li agradaven totes, y no s' enfondava *ab* cap. *Genis, La Mercé, J. Fl., 1878, pl. 192.*—Abocantse al treball y encaparrantse *ab* la feyna, tractá de reaccionarse. *Pons, Auca'etc., pl. 79.*—Y't crech poch apte a guanyarte las caixaladas ni traficant *ab* vins, gra... *Pin, Garrigas, pl. 331.*—La pedra preciosa que 'm servex de lema me fa pensar *ab* una altra també preciosa de que vos mateix me fereu adonar. *Verdaguer, (ap. Masriera, Pròlech).*—Mas yo so ben certa que ell pensa molt poch *ab* mi. *Tir., cap. 123.*

En les *Flors y Estrellas* del autor mallorquí demunt citat trobam *ab sa ma*, per *en sa ma*.

Callaba com una estatua,
ab sa mà duya un vencis,
y per tot es coll mostraba
senyals de que ja ha servit.

CAPÍTOL V

Comparació dels sons guturals, dentals y llabials èntre si

210. Axis còm els sons espirants *j*, *z*, *f*, castellanes per causa d'una intènsa aspiració pòden ferse tan semblants els uns als altres, que 's confonguen èntre sí, encara que sien produïts per diferent òrgue¹: axí metex passa ab los esplosius, de que tractam, segons que la fòrça esplosiva sia bastant intènsa per en cèrt mòdo ofegar l'element orgànich que li dona origen.

Que 'ls llatins los pronunciassen ab marcada fòrça esplosiva, ho demòstra 'l fet de haverse realment cambiat els sons esplosius los uns en altres, còm es còsa corrent èntre 'ls filòlechs. Segons ells les dues *pp* dels nòms llatins *popina* y *pop-a*, s'han convertit en *k* en *co-quina*, *coq-uo* (*kokina*, *koko*): *quis*, *quid*, (*kis*, *ki[d]*), están en llòch de *tis*, *ti*, que axí s'conserven en la llènga grega, germana de la llatina.

211. D'exemples d'intensitat esplosiva, causadora de cambis semblants a n'aquestos, n'existèxen molts en la llènga catalana: y sòls per ella pòt esplicarse satisfactòriament una moltitud de transformacions esperimentades per les paraules llatines al convertirse en catalanes. Per ella el llatí *spuma* s'es transformat en *escuma*; *superb-us* en *soberch*. Y fins la *v* de *pavo*, y la *f* de *profund-us*, per lo que

¹ La gent del pòble facilment diu *juente* per *fuente*, y confon a *Zuera* (població) ab *fuera*.

tenen de llabial, s'han convertit en la gutural *g*, resultantne les diccions catalanes *pago* y *pregon*.

Emperò ahon abunden més los exemples d'aquèsta transformació es en los sons dentals y guturals. Del llatí *anat-is*, n'havèm fet *ánech*: y es molt freqüent al nòstre pòble pronunciar *etivocarse* en llòch d'*equivocarse*.

212. Entre 'ls antichs era còsa molt ordinària convertir en *c(h)* la dental final de paraula, escrivint *Bruch* per *Brut* (*Brutus*), *Judieh* per *Judit*, *acoreh* per *acort*, etc.

¿Que son ara los ossos de *Bruch* rigoros e Cato, qui son estats molt de gran fama? *Boeci*, *pl.* 100.—La sancta dona *Judieh* ab animo viril gosa matar Olofernes. *Tir.*, *Pròlech*.

Ella se va notant a volta lenta:

E puy d'exen, mas on be no u *acoreh*,
Sino qu'al vis depart de ius me venta.

Dant, *Inf.*, *XVII*, 115-117.

La *ch* final la veyèm, per el contrari, transformada en *t*.

Hom *famolent* no esta en repos,
Menjant pert fam, ha prop de fart tristor.

Ausias, *Amor*, 86.

Y en vèrs se tròba la silaba final *iehs* consonant ab *its*.
Axi's llegèx en lo Devòt Pelegrí:

Sos *enemiehs*
Va trahir; e son *insuits*
Los furts que feu.

213. Ahon ocorre més freqüent aquèst cambi, es en les variacions morfològiques. Ja vejérem en la Morfologia, al tractar del pretèrit perfect d'indicatiu, quánta dificultat oferien a sa catalanització la primera y tercera persona del singular, a causa de quedar iguales èntre sí y ab les metexes persones del present d'aquèll mòdo, al aplicarles la lley del escursament.

Notarem allí que se les va aplicar la lley de distinció anyadint a la tercera persona del pretèrit una gutural al

fi, la qual fou *ch=c=k*. Dònchs be, aquèsta gutural no es sinó la *t* final de la desinència llatina pròpia de la dita tercera persona. Se feu, dònchs, de

<i>vol-uit</i>	<i>vol-t</i>	<i>vòlch</i> =(volk)
<i>pot-uit</i>	<i>pot-t</i>	<i>pòch</i>
<i>dev-uit</i>	<i>dev-t</i>	<i>dèch</i>
<i>pluv-it</i>	<i>plou-t</i>	<i>plòch</i>
<i>tul-it</i>	<i>tol-t</i>	<i>tòch</i>
<i>mov-it</i>	<i>mou-t</i>	<i>mòch</i>
<i>sed-it</i>	<i>sed-t</i>	<i>sèch</i>
<i>sid-it</i>	<i>sid-t</i>	<i>sièch</i>

les quals formes se varen aplicar despres a la primera persona del present d'indicatiu, per distingirla de la tercera del metex temps: y la metexa forma, debilitada la gutural, va servir de radical per la formació definitiva del pretèrit mediant la aplicació de desinències, fetes, a imitació de les conjugacions primera y tercera catalanes, ab la vocal temàtica *e* de la segona llatina.

Axis se va fer

volgu-í	-ist	-é
pogu-í	-ist	-é etc.

y ab la metexa radical, modificada per la *g*, varen ferse, com várem dir en la Morfologia, lo present de subjunctiu y dues de les tres formes del pretèrit imperfect del metex mòdo.

214. En els exemples passats veyèm la *t* convertida en *c(=k)*, çò es, un sò esplosiu dental substituït per un altre d'esplosiu gutural. Ara anem a vèure el cas contrari, molt freqüent en llatí y en les llèngües derivades. Vejérem en la Morfologia, que les paraules *crux* (*crue-s*), *lux* (*lue-s*), *vox* (*voe-s*), etc., les escrigueren nòstres antichs escriptors *cro~~t~~-z*, *lu~~t~~-z*, *vo~~t~~-s*, çò es, ab la *c(k)* cambiada en *t*. Y com ho escrivien, axí de segur ho pronunciaven: y com ho pronunciaven ells, sens dubte ho pronunciarien els llatins desde'l temps, en que la *c(k)* davant de *e*, *i*, prengué un

sò xiulant, y la *g* un de paladial, en llòch del únich gutural que en los segles anteriors abdues tenien.

Y dich açò, perquè d'altra manera apènes se comprèn la conversió dirècta d'un sò gutural en paladial, y mòlt menos en dental: per el contrari, es molt fàcil de compèndre el cambi d'un sò dental en altre també dental. Y en efecte: axis còm de *cruax*, *lux*, *vox*, se va fer *crotz*, *lutz*, *vots*; axis de *capax* se diria *capat-s*, de *capak-is*, *capat-is*; de *felix felik-is*, *felit-s felit-is*; de *duleis* ò *dulk-is*, *dult-is*. Y modificada la *t* final de la radical per la *i* inicial de la desinència *is*; resultá un sò *tj* paladial, que conservam en *ferotje*, del llatí *feroc-is*, en *col-lòtje*, de *colloqui-um* (*colloki-um*), en *allotjar* de *adloc-are* (*adloki-are*): sò paladial, adoptat pe'ls italians en *capa-ce*, *feli-ce*, *dol-ce*, ahon la sílaba *ce* sòna còm *che* en castellá: en segon llòch, ne va resultar un altre pe'ls castellans, que fou el dental aspirat, *capa-z*, *feli-z*, *dul-ce* ò *dul-ze*; y finalment un de dental espirant ò xiulant *capaç*, *feliç*, *dolç*, que adoptaren nòstres antecessors.

215. Lo metex se vèu en altres paraules, qual radical llatina terminava en sò esplosiu gutural, còm per exemple, en *lanc-ea* (*lank-ea*), *laqu-eus* (*lak-eus*), *brach-ium* (*brak-ium*). Mediant la conversió del sò gutural en dental (*lant-ea*, ò *lant-ia*, *lat-eus* ò *lat-ius*, *brat-ium*), y fet l'escursament, se convertiren en

<i>lanti-a</i>	ò	<i>lantj-a</i>	y	<i>llanç-a</i>
<i>lati</i>		<i>latj</i>	y	<i>llaç</i>
<i>brati</i>		<i>bratj</i>	y	<i>braç</i>

còm de *constanti-a* se feu *constanç-a*; de *tementi-a*, *temenç-a*, etc. De manera, que no crèch que sia esposat a error l'assegurar que tota conversió de sò esplosiu gutural en dental, sia aspirat sia xiulant, ò en paladial, no s'es feta sinó per mèdi d'una anterior transformació del gutural en dental.

216. Altres exemples tenim en la llènga catalana de cambis eufònics produïts per la germanor (podriem dirne)

dels sons esplosius dental y gutural. Havèm vist, que nòstres antichs escriptors escrivien, per exemple, *ret-gla* per *reg-gla* ò *reg-la* ò *rec-la*; *vella* per *veg-lla* (*vig-i-lo*); *set-glar* per *seg-glar* ò *seg-lar* ò *sec-lar*. ¿Què altra còsa indica aquèsta ortografia, sinó que en llur fonètica pronunciaven ells tal còm escrivien, fent dental el sò esplosiu de la gutural? Aquèsta movilitat del sò dental ¿no podria ser ademes la causa de que ab tanta facilitat en nòstra fonètica se cambie en ell una llètra que's dobla; y al contrari una llètra doblada sòne còm si la primera fos dental? Hèm vist en els números 184 y 185 que si a la dicció *espat-lla* la pronunciam *espall-lla*; també a *bull-lla* la pronunciam *but-lla*, etc.

Axis còm de *veg-lar* ò *vec-lar* (*vig-i-lo*) s' es fet *vet-llar*; axí tal vegada se feu de *vet-u-lus* ò *vell-us*, *vell*: y canviant el sò esplosiu gutural *c* en el dental *t*, se faria de

<i>spec-u-lum</i>	<i>spect</i>	<i>spetl</i>	<i>espill</i>
<i>vermic-u-lus</i>	<i>vermiel</i>	<i>vermitl</i>	<i>vermèll</i>
<i>mirac-u-lum</i>	<i>mirael</i>	<i>miratl</i>	<i>mirall</i>
<i>ventae-u-lum</i>	<i>ventael</i>	<i>ventatl</i>	<i>ventall</i>

en los quals no's dobla la *ll*, perque es final de paraula.

217. OBSERVACIÓ. De la única dicció llatina *mirac-[u]l-um* provenen igualment les dues catalanes *mirael-e* y *mirall*: conservant la primera la gutural llatina, y transformantla la segona én dental, qu' es atreta per la *l* (= *ll*) següent. De la metexa manera varem fer de *plate-a* (= *plat-ia*) primerament *platj-a*, conservant la dental llatina; y ademes *plag-a*, despres de canviarla en la gutural *c*.

218. Mes difícil es donar una explicació satisfactòria de la conversió del sò esplosiu dental en el de la vocal *u*. D' *amat-is*, ne férem *amau* y *amats*, còm de *vox* (= *voc-s*) *vou* (y *vèu*), *votz* ò *vots*. Tal vòlta en aquèsta dicció la xiulant final *s* ò *z* se mudá dirèctament en *j*, còm succeèx en *med-je*, de *med-ce*; *viat-je*, de *viat-ce*, etc. y la *i* de *amat-is* en la semivocal *j*. D' aquí resultaria una forma intermèdia *voj*, (que trobam en italiá en *voce*, còm en *croce*, *luce*, etc.) y *amatjs*.

El pas d'aquèst sò paladial al llabi-dental *v*, (llettra que probablement sonava en boca dels nostres antepassats una mica aspirada com la *w* anglesa, y potser casi tant com la alemana), seria una cosa tan natural, com la mutació d'un sò aspirat y 'l d'un esplosiu en altre respectivament. Tindríem, donchs, *voj* = *vov* ò *vou*, y *amatjs* = *amav* ò *amau*.

Però baste lo dit d'aquèsta matèria, y continuèm la nostra tasca.

CAPÍTOL VI

Sòns vibrants **L, R**

§. 1. *Cambis de la l*

219. La *l* de les paraules llatines, quant estava al principi de paraula, casi sempre's convertí de vibrant en palatinisada ò amollida *ll*. Axí de

lana	<i>se feu</i>	llana
luna		lluna
laudare		lloar
laborare (lavorare)		llaurar

Igual cambi esperimentá la *l* doblada en mitj de paraula. De

vall-is	vall
pell-is	pell
ill-e, a	ell, ella
coll-um	còll
illor-um	llur
moll-is	mòll

220. La *l* seguida de la nassal *m* sòl vocalitzarse en *u*, còm se vèu en *pal-ma* y *pau-ma*, *bal-ma*, y *bau-ma*.

Igualment se vocalitza en *u*, quant la seguèx consonant llabial: axí dièm *al-ba* y *au-ba*, *al-bada* y *au-bada*, *bal-b* y *bau-b*, y del llatí *tal-pa* n' havèm fet *tau-p*.

En lo antich també's vocalitzava en *u*, quant li seguia dental, còm en *coutell*, per *coltell*.

Vench lamp del cel que li entra per la boca e fene li tot lo cors axi com ab un *countell*, e tentos mori. *Recull d'eximplis*, pl. 95.—Un balester pres en la ma un rossinyol, e trach lo *countell*, e volch lo degollar. *Ibid.*, pl. 148.

OBSERVACIÓ. La vocalització de la *l* en *u* es molt freqüent en francès, com se pòt vèure en *au-mône* (*al[i]monia*), *pau-me* (*de la main*, de *pal-ma*); *au-be* (*al-ba*), *tau-pe* (*tal-pa*); *ha-ut* (*al-tus*); *cou-teau* (*cul-ter*), etc.

En fi de paraula, si va seguida de *m* ò *p* sòl quedar quiescent. Axí les diccions *palm*, *còlp*, les pronunciam *pam*, *còp*.

§. 2. Reforçament de la *r*

221. Ademes del sò suau que té la *r*, per exemple en *ca-r-a*, *hò-r-a*, ne posseèx un altra de fòrt, com en *ca-rr-o*, *con-r-èu*, *r-ompre*.

Lo dit sò fòrt lo té sempre la *r* inicial de paraula: lo suau sòlament al mitj d'ella.

En fi de paraula, quant hi conserva son valor fònich, al reforçarse sèmbla que dexa sentir un dèbil sò dental ò gutural: axí *temor*, *mar*, a vegades sònen *temort*, *mare*.

§. 3. Quiescència de la *r* final

222. La *r* final ab molta freqüència queda quiescent en nòstra fonètica, com ho quedava també en la antiga, segons pòt inferirse del fet de omètre-la en la escriptura.

I. Trobamla omèsa en nòms terminats en *or* en singular.

E no sofri

Puys la *pu*dó plus d'aquell paganisma.

Dant, Parad., XX, 124-125.

223. II. En los plurals dels metexos nòms, en que va seguida de *s*.

Patireu mort e passio per nosaltres *pecadós*. *Lull, (Trad. Cat., pl. 343).*— Nos pujam en lalcacer, e ell ab nos, ab .v. dels *meyls* sarraïns de la ciutat de Murcia. *Cròn. D. Jacme, cap. 445.*

No 'm lou de tant, que 'n saber tots los pas;

Mas per amor he sentit mes en vos:

Amor ha fet dels seus bons *servidós*

Del pech sabent, e franch del pus escas.

Ausias, Amor, 20.

Moltes veus es que yo sent mon repos

Tant quant al cors puix fartament ateny,

Mas l'apetit a mes delit empeny

E trobe carts per voler collir *flos*.

Id., ibid., 70.

224. OBSERVACIÓ. No sempre que dexaven de pronunciar la *r* final, la omitien també en la escriptura, còm ho pròven los vèrsos següents:

N'ermita, vos vejats si en suy *occios*

En tractar pubblich be de justs e *peccadors*;

Car muller n'hay dexada, fills e *possessios*.

Lull, Desconort.

Si hagueses, dix ell, cent *ubertors*

Sobre ta cara, no 'm fora ges clus

Tot pensament quant que quant petit *fos*.

Dant, Purg., XV, 127-129.

225. III. En nòms terminats en *er*.

Per mols *marinés* perex una nau. *Jaf., pl. 35.*— Sentencies que sien donades per *dinés*, ço es, que 'ls Jutges sien corromputs per *dinés*, que 'ls sien dats o promeses, son nulles. *C. T., VII, VII, V.*

Lo voler cech del tot ell illumena,

Mas no en tant que lleve lo *caracte*,

E si pogues fer sens empaig son *acte*,

No for' al mon ull ab gota serena.

Ausias, Mort, L.

226. IV. En infinitius de vèrbs.

Si pots *escusá* ton mocar, a temps *escúsau*. *Exim., pl. 15.*— Les paraules deuen *concordá* ab lo fet: en altra manera, seria mentida e falsa. *Pere VI, Cròn. (Dicc. art. Concordar.)*

227. Los antiehs empleaven la *r* algunes vegades devant de *s* final, probablement a fi de reforçarli lo sò; dient *cors* per *cos*, *nars* per *nas*, *cars* per *cas*; *devers* y *deves*; y sens esser final, còm *versar* per *vessar*.

Agés maledicció per tots temps en lo *cors* e en la tua anima. *C. T.*, IX, XXX. ¡Ay! que yo veig ab la pensa alla hon ab lo *cors* no puch anar. *Tir.*, cap. 162.— Combates *cors* a *cors* ab lo rey moro, e vencel, e matal dins lo camp. *Id.*, cap. 38.— Ab ton mocador e ab ta falda cobret lo *nars*, e lauors serueixlo a sa necessitat. *Exim.*, pl. 15.— En tal *cars* merex que tots los reys darmes, herauts e porsauants facen instancia e requesta als bons cauallers. *Tir.*, cap. 35.— En tal *cars* poden fer guerra contra ell. *Id.*, cap. 52.— Lo leo, quil veu que venia *deues* ell, lexa la criatura e ana *deves* ell. *Id.*, cap. 38.

Vers mi se feu, e io'm fitu *devers* li.

Dant, Purg., VIII, 52.

Aylo meteyx s'es si algu fa *versar* aygues de son alberc o de son terrat en plaça d'altre. *C. T.*, III, XI, V.

228. Altres vegades escrivien ò doblaven la *r* sense necessitat, dient, per exemple, *defendrer*, *tolrer*, en llòch de *defendre*, *tolre*; y *honrrar* per *honrar*, *piadors* per *piados*.

La gran bellicorositat que hic mostraren [los templers] axi en la presa de la ciutat dessus dita, com en *deffendre* la apres daquells maluats cans, etc. *Boades*, pl. 253.— Ab la qual [spasa] lin volia *tolrer* lo cap. *Id.*, pl. 272.— E en aquella illa del Tenedo en aquell temps havia una ydola, e venienhi un mes del any tots los *honrrats* homens de Romania, e les *honrrades* dones a romeria. *Muntaner, Cròn.*, cap. 104.— E ladonchs sent Basili li dix: *Piadors* es nostre senyor Deus, e si tu te penets vertederament e ab bona contricció, ell te perdonara. *Recull d'eximplis*, pl. 60.

229. Podria dubtarse si la *r*, que preceèx a la *s* final, se percebia en la pronunciació, ò si quedava quiescent. Del següent passatge se'n deduèx la quiescència de la *r*.

Na Isabel, si mon be desitgats,
Eu vos suplich declareu en tot *cars*
Qual de tots tres deu ser de vos amats,

Pus quels havets axi trets de *compas*.

Mossèn Jòrdi, Dicc. de Amat, pl. 329.

230. OBSERVACIÓ 1.ª La *r*, si dexa de ser final, també dexa de ser quiescent. Axí de *pescador*, dièm *pescadorèt*; de *flor*, *florèta*.

OBSERVACIÓ 2.ª Quant en vers rimen una paraula terminada en *r* quiescent y una altra ab *r* que no ho es, la quiescent se pronuncia. Axí en los següents versos s'ha de fer sentir la *r* de *por*, *flor* y *segur*.

Lo minhocao enorme que jeya en ses entranyes,
en amples traus al vèureles obrir, ab gran *furor*
ne surt per entre runes de pobles y montanyes,
y al monstres de les terres y de les mars fa *por*.

Atlántida, VIII, pl. 216.

Creix l'arbre; y ans de gayre, de ses branquetes flonjes,
à penjoyades, queya la pura y blanca *flor*,
y entre 'l vert groguejaren, à rams, belles taronges,
com en cel d'esmeragdes ruixat d'estrelles d'*or*.

Id., X, pl. 266.

Mentre ells, endarrerintse, glopejan l'aygua amarga,
ab embranzida rema, de cara al aspre *mur*,
y 's penja á una palmera que Gerió li allarga
entre 'ls marlets de rònega torratxa, ab bras *segur*.

Id., VIII, pl. 222.

§. 4. Liquidació dels sons vibrants

231. Los sons vibrants preceits d'un de gutural (*c*, *g*), de llabial (*b*, *p*) y del llabi-dental *f*, se liquiden, çò es, pòden ser pronunciat ab una emissió de vèu sens interposició de vocal: per exemple, *clar*, *crosta*, *gran*, *gròs*; *blau*, *breu*, *pla*, *prèu*; *flama*, *franch*.

També 's liquida la *r* despres dels sons dentals (*d*, *t*), y d'alguna manera, encara que imperfecta, despres del xiulant fòrt *ç*, com en *drach*, *tròca*, *vèncere*, *tòçre*, que mes fàcilment pronunciam *vèncer*, *tòrcer*.¹

¹ En la província de Girona s'hi sent pronunciar *vèncere*, per *vèncere*, com *fúgere*, per *fújre*.

La *l* després dels sons guturals y del llabial sonor (*b*) no s'liquida en mitj de paraula simple, com *regla*, *miracle*, *amable*, *pòble*, *soluble*, que pronunciam *ree-la*, *mirac-le*, *ama-p-le*, *pòp-le*, *solup-le*, reforçant los sons suaus gutural y llabial, per que queden al fi de sílaba.¹ Emperò, si, estant al mitj de paraula, pertanyen a la primera sílaba d'una dicció compòsta; se liquiden com en la simple; per exemple, *con-glo-bar*, *de-cla-rar*, *a-bl-anir*.

§. 5. Ortografia dels sons vibrants

233. Respecte a la *l*, sòlament deu advertirse, que, quant haja de doblarse, s'han de separar els dos signes per mèdi de guió (*l-l*, com *il-lustre*, *intel-ligent*), a fi de que no s'confonga ab la *ll*.

En quant a la *r*, aquèsta llètra may se dobla ni al principi ni al fi de paraula; ni al mitj d'ella, si va preceida ò seguida de consonant, com *rambla*, *conrèu*, *pòrta*, *mar*. Sòlament se dobla èntre dues vocals, per significar son sò fòrt, com en *barra*, *guèrra*, *gorra*.

En fi de paraula, fins quant es quiescent, se escriu, per raó etimològica; com en *por*, *germanor*, que pronunciam *po*, *germanò*.

Lo reforçament de la *r* final per *t* ò *c* son vicis del lleguatje familiar.

¹ També solèm pronunciar aquèts grupos de muda y liquida, com si doblàssem la primera; per exemple, *ree-gla*, *mirac-ele*, etc. En aquèts casos el sò oclusiu de la gutural final de sílaba naturalment passa a esplosiu inicial de la que seguèx.

CAPÍTOL VII

Sòns nassals **M, N**

§. 1. *Cambi recíproch dels dos sòns nassals*

234. El sò nassal dental *n* seguit de consonant llabial se convertèx en el nassal llabial *m*: còm *tam be*, per *tan be*; *som pare*, per *son pare*.

Tots tenien la ley sua *tam be*, con si fossen en terra de sarraïns. *Cròn. D. Jacme, cap. 437.*—Uench nos lo fiyl de Banud el Arrais de Criuillen, e dix nos que *som pare* era pres... *etc. Id., ibid., cap. 422.*

La conjunció còm sòl canviar son sò nassal llabial en el dental *n*; y al contrari, l'advèrbi *con* (per *quan* ò *quant*) muda 'l seu dental en el llabial *m*.

Uench nos lo fiyl de Banud el Arrais de Criuillen, e dix nos que *som pare* era pres... e que uenia a nos quens rendes aquels dos castells que hauia, e quens podiem ajudar del seu axi *com* del nostre. *Cròn. D. Jacme, cap. 422.*—*Com* [quant] tenim senyoria, som obs. *Jaf., pl. 12.*—*Com* [quant] vingats, be trobra rets encara a fer. *Muntaner, Cròn., cap. 52.*

235. El sò nassal dental *n* devant de la *f* refôrça sa nassalitat disminuïnt sa part de sò dental. Açò pòt sentirse pronunciant les següents paraules: *ánfora, alcanfor, ènfasis, enfátich, infinit, inflar, confondre, confessar.*

En totes aquèstes diccions el sò de la *f*, còm a contínuo que es, y no instantani, sòna ab una duració mes llarga

que en altres ocasions; y 's percebèx còm si fos un sò doblat, no essent sinó prolongat. Pronunciam, dònchs, no

<i>án-fova</i>	sinó	<i>ánf-ova</i>	ò	<i>ánf-fova</i>
<i>alcan-for</i>		<i>alcant-for</i>		<i>alcant-for</i>
<i>èn-fasis</i>		<i>ènf-asis</i>		<i>ènf-fasis</i>
<i>en-fátich</i>		<i>enf-átich</i>		<i>enf-fátich</i>
<i>in-finit</i>		<i>inf-init</i>		<i>inf-finit</i>

Y si escursam la duració del sò *f*, la nassalitat dental de la *n* s'assèmbra tant a la llabial de la *m*, que en la escriptura arribam a confóndreles, escrivint *m* per *n*.

E a tots quants li venien dauant, deya [lo diable] los peccats que haviem fets, si ja nols haguessen *confessats*. E con eren *confessats* e li venien deuant, deya que nols conexia. *Recull d'erimplis*, pl. 134.

En Ausias el nòm *compte* fa consonància ab *afronte*.

Per ma rabo yo vengui 'n coneixença
 Qu'en ser amat no 'm calia fer *compte*;
 Mas ab amor yo 'n he fet ja l' *afronte*;
 Complidament he vista 'speriença.

Ausias, Amor, 77.

236. Igual refòrç de nassalitat experimenta la *n* devant d'un sò gutural, còm se vèu en les paraules següents:

<i>banquer</i>	que pronunciam	<i>bank-er</i>	y casi	<i>bank-ker</i>
<i>tancar</i>		<i>tank-ar</i>		<i>tank-ker</i>
<i>sangrar</i>		<i>sangr-ar</i>		<i>sang-grar</i>
<i>rèngla</i>		<i>rèng-la</i>		<i>rèng-gla</i>
<i>dringar</i>		<i>dring-ar</i>		<i>dring-gar</i>
<i>confonga</i>		<i>confong-a</i>		<i>confong-ga</i>

La pronunciació d'aquèstes paraules inclòu un sò compost de nassal y gutural, pòch o molt diferent de la simple justaposició dels dos, segons se notarà comparant els sòns tals còm resulten de la separació, qu'havèm fet d'elles, y la següent: *ban-quer*, *tan-car*, *san-grar*, *rèn-gla*, *drin-gar*, *confon-ga*.

Aquèst sò nassal reforçat lo qualifiquen els fonòlechs de *nassal velar*, y es comú a totes les llèngues.

237. Lo que acabam de dir a 'n aquèst últim número y a n' el anterior manifesta que la nassalitat de la *n* final de sílaba pòt fonèticament considerarse mes còm una afecció de la vocal que la preceèx, que no pas còm a un sò consonant que la acompanya. Y tant es açò veritat, que 'ls portuguèsos representen en tots casos la nassalitat per mèdi d' un signe, que colòquen sobre la vocal, còm se vèu en *não*, *nação*, *rações*, etc. Y si 'ls francèsos hi escriuen la *n*; emperò no li atribuèxen altre ofici, que 'l de significar la nassalitat de la vocal anterior.

Els catalans, en els dos casos dits, còm si tinguéssem a la *n* per insuficient per tancar la sílaba, la tancam ab la *f* ò ab la gutural, que òbren la següent. D' aquí aquèlla mènca de duplicació de la *f* ò de la gutural: la qual no es mes que la prolongació del sò continuu de la *f*, ò 'l doble ofici de la gutural, oclusiva ò implósiva quant tanca la sílaba de la nassal, y esplosiva al començament de la seva pròpia.

§. 2. *Quiescència de la n*

238. Los nòms llatins, que, subjectats a la lley del escursament, terminen en *n* preceida de vocal accentuada, pèrden la dita nassal en el singular de la declinació catalana, y la recobren en lo plural. Axí de *vin-um* se feu en sigular *vi*, en llòch de *vin*, y en plural *vins*; de *man-us*, *ma*, per *man*; plural *mans*; de *leon-is* (*leo*), *lleó* y *lleons*; de *oration-is* (*oratio*), *oració* y *oracions*.

El caràcter de quiescent, que al principi hagué de tenir la *n* final del singular, lo demòstra la costum dels antichs escriptors de escriurela alguna que altra vegada, còm se vèu en *veyn*, per *vei*; *man*, per *ma*; y també *ren*, per *re* ò *res*, del acusatiu llatí *rem*, de *res*, *rei*.

Si algun hom estrayn se clamara de *veyn* de la Ciutat, ans

que sia reebut a demanar, deu donar fermança que prena dret. *C. T., III, I, XXXI.*—Lo qual sacrament esclarit, deu atorgar aquel hom que *hoc*, e posar la *man* dreta sobre los quatre Euan-gelis. *Ibid., I, IV, XIII.*—Vam nos metre en nostra *man* dreta lo sceptrum, qui era molt bell de una rica verga dor, e en la ma sinistra un pom dor. *Pere IV, Cròn. (Dicc. art. Verga).*—Si sera trobat escrit per propria *man* d' algu que ell deja (dega) *ven* a aquel en qui ¹ poder sera la membrança, aquela membrança es creeguda. *C. T., IV, X, III.*

La quiescència de la nassal *n* al fi de diccions agudes provindria probablement de son ofici de nassalitzar la vocal anterior, còm encara ocorre en lo francès actual. En el antich catalá trobam també *coue*, *covent*, etc. per *convé*, *convent*, etc.

239. La metexa reaparició de la *n* se nòta en los plurals de nòms provinents de la tercera declinació lla-tina, que en los casos obliquos ò en lo metex nominatiu tenien *n*; per exemple, de *hòme*, plural *hòmens*; de *jove*, *jòvens*. Y a llur semblança, de *terme*, *tèrmens*; de *ase*, *àsens*.

E per tal que mils creats la paraula que jo us he mostrada, enuiy uostre senyor lo Rey dos *homens* o tres en que el se fiu. *Cròn. D. Jacme, cap. 76.*—Es deguda cosa e de bona consuetut que los *homens* de honor en gran joventut deuen principiari les armes. *Tir., cap. 21.*—Vosaltres, cauallers, qui sou *jouens* e sabents en lo exercici de les armes. *Id., cap. 65.*

§. 3. Cambis experimentats per la *n*

240. I. Quant per efecte d' una eufonització del nòm llatí quedava una *n* immediata a una *d* ò *m*, los antichs solien convertir dita *n* en *r*; dient *ord-re*, per *ord-ne* (de *ordin-is*); *fem-ra* (çò es, *fembra*), en llòch de *fem-na*; *ar-ma*, per *an-ma* ò *anima*.² La *b* en *fem-b-ra* y semblants es merament eufònica. (Vèjas el n.º 198).

¹ En *qui* poder equival al castellá en *cuyo* poder.

² En castellá de *homne* (*hom-i-ne*) se feu *hombre*; de *nom-ne* (*nomen*) *nombre*; de *lumne* (*lumen*) *lumbre*, etc.

Fermança que *femna* faça, nuyla valor no ha. *C. T., IV, VII, VI.*— Ans ams mes siure al costat de *fembra*, que no davant. *Exim., pl. 10.*— Un gran beuedor a qui haujen dat mal vy a beure, interrogat que li era ujjares¹ del vy, respos fort cortesa-ment djent son vijares² e dix axi: per *marma* [ma arma, ma ànima], si yo fos calabruxo, ja per aquest vy nom estaguera de apedregar les vinyes. *Exim., pl. 34.*

Perço romanch ab la mi *arma* trista,
Com no mirau la mia affeccio.

Ausias, Amor, 39.

241. II. L'encòntre de dues *nn* ò de *m* y *n* sòl produir una *ny*. Axí de

<i>an-n-us</i>	se feu	<i>any</i>
<i>pan-n-us</i>		<i>pany-o</i>
<i>can-n-a</i>		<i>cany-a</i>
<i>dam-n-um</i>		<i>dany</i>

III. Una *n* seguida d'altra a vòltes se convertèx en *g*. Axí's digué, y's diu, *ig-nocent*, *ig-nocència* per *in-nocent*, *in-nocència*; còm també *Ag-na* per *An-na*, *Mariag-na*, per *Marian-na*, *Susag-na* per *Susan-na*.

Nostre Senyor, qui es conexedor de veritats e vencedor de les batalles, ha vista la mia *ignocència*. *Tir., cap. 74.*

La muller del Comte
dona *Agna* d' Hungria,
n' ha parit un noy
com l'estel del dia. *Aguiló, Romancer, pl. 13.*

Fins a Santa *Susagna* hi havia un galant troç. *Pons, Trascant etc., pl. 141.*

242. La ortografia de les nassals es fácil; ja que llurs sòns apènes pòden confòndres ab altres: y si alguna vegada se confonen èntre sí, la etimologia determina quin dels dos dèga usarse. Axis escrivim *son pare*, *ton padrí*, *confessar*, anc que pronuncièm *tom pare*, *tom padrí*, y casi be *comfessar*.

¹ Què li havia semblat ò paregut.

² Son parèr.

§. 4. *Ofici eufònic de la n*

243. La nasal *n* exercèx un ofici merament eufònic èntre la preposició *a* y les diccions següents, que comencen totes en vocal.

I. L' article definit *el*, y 'l pròpi *en*, en sòls el gènero masculí.

A *n* els adornos, de mes a mes de las flors, aquest any hi ha molts escarabatets de colors metàlics, moníssims. *Oller, Febre d'or, II, pl. 36.*— Ja haviem sospitat qu' *an* el cor no hi duia taques com a la roba. *Rusiñol, Anant pel món, pl. 10.*— Altros objectes més... qu' entren l' amargura *an* el cor del que s' atreueix a remoure el fons d' aquella escuma. *Id., ibid., pl. 124.*

Pujaula á *n*' el castell
á la presó feresta,
en set anys no ha d' exir
en forat ni en finestra.

Aguiló, Romancer, pl. 303.

Mentres diu estes paraules,
son marit truca a la tor,
ab la ma á *n*' el picaporta,
ab la llança á *n*' el balcó.

Id., ibid., pl. 94.

Y promet un gros regal
á *n*' el qui la trobaria.

Id., ibid., pl. 75.

Y al matí de Sant Joan
á cullir roses l' envian
á *n* els roserars que tenen
al jardí de la marina.

Id., ibid., pl. 173.

Prengueren [los navarresos] per lur Rey... a *nan* [a *n*' en] Sanxo Ramirus. *Boades, pl. 226.*— E null hom hi va hauer que a *nan* Pere Datares no lin volgues mal. *Id., pl. 230.*

Lo metex dièm avuy dia: a *n*' en Pere, a *n*' en Joan, etc.

244. En llòch de *a n* se tròba escrita la preposició *en* (per *an*=*a n*).

Un dia estant al jardí
al jardí de casa 'l pare,
me vingué *en* el pensament
¿si don Jordi se casava?

Aguiló, Romancer, pl. 173.

245. II. El pronòm personal de tercera persona.

L'esperaren fins altra hora, desvetllades y ab sobresalt, més de por de trobarse soles, que de lo que a 'n ell hagues pogut passarli. *Oller, L'Escanya pobres, J. Fl.* 1881, p. 193.

III. Els pronòms demostratius *aquell, aquest*, etc.

Maleyt fon lo dia que tu en aquesta terra arribist. *Tir., cap.* 332.— Felix vench en aquella caua, per tal car la pluja e el vent lo destrenyia en son anar. *Lull, Félix, pl.* 109.— Perdona en [a'n] *aquell* quis tarda derrar, es cuyta de penedre. *Jaf., pl.* 21.— Bastava que 'ns preguntessin perquè a *aquella* [a'n *aquella*] casa's callés. *Rusiñol, Anant pel món, pl.* 11.

IV. Els advèrbis *aquí, allí*, etc.

De sa casa a n'allí hi havia cinch minuts escassos. *Del Bosch, Lo Segador, p.* 51.— Habitador es dit tot hom que ab cor e ab volentat ab son alberc s'en ve [a] estar en Tortosa o en sos termes, et fa 'n' *aquí* lur major estatge e lur major residència. *C. T., I, IV, XV.*

Trobam alguna vegada la *n* eufònica despres de la preposició *de*.

Les pometes del pit
de n' hora en hora 'ns crexen.
Aguiló, Romancer, pl. 302.

246. A imitació dels casos que acabam de veure, sòl emplearse sense necessitat la *n* eufònica èntre la preposició *a* doblada; per exemple: a 'n a *quin*, en llòch de a *quin*; a 'n a *l'altra*, en llòch de a *l'altra*, etc.

Era el seu vestit d'un negre ben sospitós. Era d'aquell negre endolat i d'aquell llustro que no 'n dóna a *me* qui [a'n a *qui*] 'l porta. *Rusiñol, Anant pel món, pl.* 10.

¹ Cò es: fa a 'n *aquí*.

¿No 'm diriau, lo bon patge
á 'n á quin castell s' está?

Aguiló, Romancer, pl. 120.

S'en ha anat á un hospital
ab un tunicó de saca,
lo gayato en una má
y 'ls rosaris á 'n á l' altre. *Masriera, pl. 55.*

Ay filla, la meva filla
¿res mes á mi 'm jaquirèu?
—A 'n á vos, mala mayrastra,
á 'n á vos lo marit meu.

Aguiló, Romancer, pl. 154.

Lo noble, qui 'm demane
per pendre 'l per marit,
ha de plaure al meu pare
y agradarme á 'n á mi. *Id., ibid., pl. 140.*

247. Solien els antichs escriptors anyadir una *n* eufònica al fi dels pronòms possessius *nostro* y *vostro* (còm vuy dia s'acostuma encara en la província de Girona), y també al d'altres diccions terminades en vocal.

Menarem nostres mullers e nostres companyes e *nostrons* bestians e nostres armes. *Serra, pl. 52.*—El Sanct Pare *lin* respon ab gran dolcea e amor, e *lin* dix ço que *lin* playa e mes couinent era. *Boades, pl. 62.*—E feyt aço sen va tornar al Rey, que *yan* tenia sitiada la dessus dita ciutat de Gerona, e *lin* recompta tot ço que feyt hauia, e com hauia tornada a la fe chrestiana la ciutat de Guixols: el Rey ne fo molt pagat, e *lin* dix quen hauer retuda Gerona, *lon* faria compte daquella... e prestament fae quen Guixols *sen* edificas un monestir de monjos Benets. *Id., pl. 126-127.*—Lo qual Ramirus fon per son pare oferit a Deu *nostron* Senyor per quel servis. *Id., pl. 229.*

CAPÍTOL VIII

Sòns espirants dentals Ç, Z

248. Els sòns espirants dentals, anomenats també xiulants, son els representats per la ç y la z, còm açò, *onze*.

§. 1. *Vària representació del sò xiulant fòrt*

En paraules llatines terminades en *tio*, còm son els nòms femenins verbals procedents de supins en *tum*, representaven els nòstres antichs escriptors el sò xiulant fòrt per *t* ò *c* indistintament.¹

La tua *benedictio* e la *oracio* sia a tu en *maledictio*. *C. T.*, IX, XXX.—*Actio* d'engan es personal, e nuyl hom proposar no la pot qui altra *actio* aja. *C. T.*, II, XIII, IV.—*Parcio* o *particio* que sie feyta entre cohereus, la un al altre no son tenguts de *evictio* ne de guarencia [garantia]. *Ibid.*, III, XIII, VI.

249. Ab la ç expressaven el sò fòrt no sòlament devant de les vocals *a*, *o*, *u*, sinó també algunes vegades devant de *e*, *i*; si be en aquèst cas solien servirse generalment, còm en nòstres dies, de la *c* y la *s*.

Tenir mal uolença çelada en lo cor es axi com amagar la brassa (*sic*) en la çendra. *Jaf.*, pl. 25.

¹ Tingas aquí present lo que en el n.º 134 hèm dit de la assibilació de la dental *t* en son encontre ab la semivocal *i=j*.

Fama de lor al mon esser no lassa;
Justicia e *Mercé* los desdenya.

Dant, Inf., III, 49-50.

Jo, qui de orror hagui la testa *einta*,

Digui.

Id., ibid, 31-32.

E axi lo *princep* cregué aquest consell. *Muntaner, Cròn., cap. 192.*—Quant sent Julia era joue anaua a caça, e seguint un *seruo* per que loucies, lo *seruo* li parla, e li dix: Tu seguexs a mi, que mataras ton pare e ta mare... E com sabe que aquells que hauia morts eren son pare e sa mare, plora molt fortment, e dix: O mesqui, e con he fet ço quel *seruo* me dix! *Recull d'eximplis, pl. 332.*

250. En principi de paraula la simple la *s* servèx per significar el sò xiulant fòrt.

En mitj de paraula també se representa el sò fòrt per la *s* senzilla, sempre que la preceçx ò la seguèx consonant; y ab la *ss* doblada, quant está èntre dues vocals; per exemple *cas-tell, can-sar, pa-ss-ar.*

Temps contrarios ens¹ ha menats *assi* en aquest loch. *Serra, pl. 265.*—Alegrauvos, senyora: car jo vinch *aei* de part del Emperador a donaruos la noua... *Boades, pl. 263.*—E aqueles paraules que nos uos direm,... *plassia* a el que nos les puxam adur a acabament. *Cròn. D. Jacme, cap. 48.*—E nos romanguem en *Carcassona* en poder del Compte. *Ibid., cap. 9.*—No resta sino que tu *alses* la tua poderosa ma ab tallant spasa, puix es la nostra sperança e refugi. *Tir., cap., 23.*

§. 2. Debilitació del sò xiulant fòrt

251. El sò xiulant fòrt, final de paraula, a la qual seguèscia una altra paraula començant en vocal, s'endolcèx y 's muda en suau sempre que en la pronunciació les dues paraules se lliguen. En efecte: les frases *Ton esfòrç era molt gran; molt capaç era de ferho,* se pronuncien axis:

¹ Observes que l'escriure *ens* per *nos* es còsa antiga, y no innovació de nostres dies. Aquèst modo d'escriurho argüèx que en determinats casos pronunciarien els antics *ens* (= 'ns) y no *nos*, còm ho fèm en la actualitat.

Ton esfôr-z-era molt gran; molt capa-z-era de ferho. També pronunciam aquestes diccions: *Los uns y los altres estan bõns*, còm si s'escriguessen axí: *Loz unz y loz altrez estan bõns*.

No obstant quant en la metexa paraula, que termina en sò fòrt, per efecte d'alguna modificació gramatical ò ideològica s'hi afegèx una vocal ò sílaba, que ab vocal comença, se conserva fòrt el sò xiulant. De *capaç*, per exemple, se fa el femení *capaça* (=capassa); de *esfòrç*, lo verb *esforçarse* (=esforsarse), còm de *comèrç*, *comerciar*, y *comerciant*; de *venç-re*, *venç-ut*, etc.

252. Còm pronunciarrien los antichs el sò xiulant fòrt al fi de paraula lligada ab la següent, que comença per vocal, no es fàcil determinarho. Podria indicar que'l convertien en suau, la práctica observada per Febrer de representar per ç el sò fòrt en les paraules, que en l'original italiá lo tenien tal, còm se pòt vèure en los següents passatjes:

Io fuy d'*Areç* [*Arezza*]; e Albaro de Sena.

Dant, Inf., XXIX, 109.

Ell *balç* [*balzo*] es lla on se desmonta'l fon.

Id., ibid., XI, 115.

253. En les diccions llatines, que comencen per *s* seguida d'altre sò xiulant, la *s* generalment se pèrd en la pronunciació y desaparèx en la escriptura. Axis de *sceptrum* s'ha fet *ceptre*, de *scientia*, *ciència*, etc.

Entrá... ab la corona al cap e lo *ceptre* en la ma. *Tiv., cap. 26.*

Si la paraula llatina començava ab *s* devant de consonant no xiulant, solèm anteposar una *e* a la dita *s*. Els antichs unes vegades també la anteposaven, y altres no; y fins la trèyen de la dicció llatina, si la portava.

En Miraboaps, qui era a Tunis, sens que no *speras* son frare, vas llevar rey de Tunis. *Muntaner, Cròn., cap. 30.*

Entre al meu pitz *spirant* dons infosos,
Axi com fist cuan *Marcias* levest
Del foure dels seus membres *presumptosos*.

Dant, Parad., I, 19-21.

E al cap portaua un bonet de grana, ab un gros fermall guar-
nit de moltes perles e pedres fines de gran *stima*. *Tir., cap. 101.*
—E al cap duna *stona* varen sopar de moltes viandes que varen
metre en taula be aparellades. *Boades, pl. 276.* — E *stich* deter-
minat de faer batalla per vos. *Id., pl. 264.* — *Estich* molt ocupat
per causa de la mia partida. *Tir., cap. 87.*

254. OBSERVACIÓ. Se trôba en los antichs modificada
en *ç* ò *s* la *c* seguida de *t* que conserva son sò dental. Axi,
per exemple, de *lectus* se digué *lest* (= *leçt*.)

Donenli los capitols:... apres quels ha *lests*, sils accepta, age-
nollas en terra dauant lo altar o ymatge de sant Jordi. *Tir., ca-
pitol 78.*

La facilitat ab què un sò xiulant se convertèx en pala-
dial (de *med-ee*, *met-je*; *viat-ce*, *viat-je*; n.º 139) podria
esplicar el pas de la gutural *c* a *y* en les paraules *llu-y-ta*
(*lu-c-ta*), *vu-y-t* (*o-c-to*), *cu-y-t* (*co-c-tus*), *fe-y-t* (*fa-c-tum*),
du-y-t (*du-c-tus*), etc. La *c* s'hauria en primer llòch assi-
bilat (còm en *le-s-t*, de *le-c-tus*), y d'assibilada hauria passat
a paladial *j=y*: tindriem, donchs, de

<i>lu-c-ta</i>	<i>llu-s-ta</i>	y	<i>llu-j-ta</i>	ò	<i>llu-y-ta</i>
<i>o-c-to</i>	<i>o-s-to</i>		<i>o-j-to</i>		<i>u-y-t</i> = <i>vu-y-t</i>
<i>co-c-tus</i>	<i>co-s-t</i>		<i>co-j-t</i>		<i>co-y-t</i> = <i>cu-y-t</i>
<i>fa-c-tum</i>	<i>fa-s-t</i>		<i>fa-j-t</i>		<i>fa-y-t</i> = <i>fe-y-t</i>
<i>du-c-tum</i>	<i>du-s-t</i>		<i>du-j-t</i>		<i>du-y-t</i>
<i>no-c-le</i>	<i>nu-s-t</i>		<i>nu-j-t</i>		* <i>nu-y-t</i> = <i>nil</i>

La forma intermèdia paladial *tj* (per *jt*)=*ch* se trôba en
el castellá *lu-ch-a*, *o-ch-o*, [bis] *co-ch-o*, *he-ch-o*.

Altrement, el cambi que sòl experimentar el grupo *ct*
es la atracció de la gutural per la dental. Axi's feu de

<i>pect-us</i>	pit = <i>piçt</i> ,	en italiá	petto
<i>lect-us</i>	llit = <i>liçt</i>		letto

<i>strict-us</i>	estrèt = <i>estrètt</i> ,	en italià	stritto
<i>direct-um</i>	drèt = <i>drètt</i>		diritto
<i>dict-um</i>	dit = <i>ditt</i>		detto

còm de *dig[i]t-us*, *dit*; de *bene[d]ict-us*, *beneit*, *benèyt*, *Benèt*. Axí de *rex* (*rec-s*), *rey*; de *lex* (*lee-s*), *lley*, etc.

§. 3. *Sò xiulant suau*

355. Tant en l'antich catalá còm en el modèrn la *s* senzilla èntre dues consonants, y en tota ocasió la *z*, representen el sò xiulant suau.

Quant mes, puix vol tan dolça mort sofrir
Gran sabor ha, puix se pren per tal *zel*.

Ausias, Mort, 3.

Si quel castell affolaren en guisa que no havién be *aguizat* quel poguessen deffendre. *Cròn. D. Jacme, cap. 463.* — E quan uench al segon dia e fo *aguizat* laltar, nos lo faem guarñir gran mati ab la roba de nostra capela. *Ibid., cap. 450.* — Apres aço anasen Jacob a son auonele, qui fo puy son sogre, e servilo *catorze* anys, ço es, set anys per la una filla, e set anys per l'altra. *Serra, pl. 32.* — E la Emperatriu stech a Barcelona per *quinze* jorns be apositada. *Boades, pl. 286.*

E si als sen *fazzia*, seria vanitat.

Muntaner, Cròn., cap. 272.¹

E per vostra *alteza* hordonarets, senyor, etc.

Id., ibid.

256. Els antichs poètes empleaven ab molta freqüència la *z* provençal en llòch de la *s* catalana al final de les paraules, y també al miç d'elles. En los prosistes s'hi tròba també alguna ò altra vegada.

E puy Diu *mijanzzant*, nous cal haver pahor:

Muntaner, Crònica, cap. 272.

E cesta sort, qui ressembla ius tant,
Donada 'ns es, porque for *desfallentz*

¹ Les dotze estrofes, de deu distichs cada una, que escriu Muntaner en aquest capítol, ho son en llenguatge provençal.

Les nostres *votz*¹ e buyts en algun cant.

Dant, Parad., III, 55-57.

Lla estech be dos mesos ab gran deport e *solaz*. *Muntaner, Cròn., cap. 37.*

257. El sò de la *s* èntre dues vocals, encara que provingues de la debilitació d'un altre sò xiulant ò dental, fàcilment se perdia. Axí 's feu de

<i>bonesa</i>	<i>bonea</i>
<i>pobresa</i>	<i>pobrea</i>
<i>granesa</i>	<i>granea</i>
<i>malesa</i>	<i>malea</i>

que en aquèsta última forma conserven els valencians. Y de

fac-ere, faser ò *fazer*, *faher* ò *faer*, *fer*
plac-ere, plaser ò *plazer*, *plaher* ò *plaer*, *pler*

rid-ere, riser ò *rizer*, *riure*
vid-ere, veser ò *vezer*, *veer*, *vèure*
red-imere, reembre y *rembre*.

Apren qualche mester; perque si vens a *pobrea*, no ajes obs a nengu. *Jaf., pl. 37.*— Altres stauen per los boschs, com sien tan deserts e plens de *malees*. *Boades, pl. 112.*

§. 4. Sò xiulant compòst

258. Ademes dels sòns xiulants senzills *c*, y *ç*, n' existèx un altre de compòst, çò es, el de la *x*, equivalent en llatí a un de gutural seguit de *s*: per exemple, *maximus*, resultant de *mag-*(*mag-e* ò *mag-is*) y *simus*, per *mag-simus*; *noxius*, de *noe-*(*noe-eo*) y *sius*, igual a *noe-sius*.

Aquèst sò compòst passá del llatí a la nòstra llènga, esperimentant algunes variacions fonètiques.

259. I. Quant la paraula llatina era compòsta de la preposició *ex*, y la simple començava per consonant, que

¹ Veus.

no fos *c* (=ç) la preposició *ex* canviava la *x* en *s*, per evitar el concurs de tres ò mes consonants. Igual modificació esperimentava la *x* de la preposició *extra*. Així d' *extraneus* va fèrsen *estrany* y *estranjer*; d' *extremus*, *estrem*; d' *experientia*, *esperència*: les quals paraules, suprimida la *e* inicial, varen escriures també *strany*, *stranger*, *strem*, *speriència*.

Molt mes devem amar los *stranys*, qui son ab nos coniuents ab ligam de caritat, que no fem los parents, qui no amen Deu nil servexen. *Ap. Jaf.*, pl. 51.—E Saul apellalo e dixli: auciume: que bem veus que jo a mort no puch *storçer*. *Serra*, pl. 109.—Encara siés *estrany* e privat de la lum de la Sinagoga. *C. T.*, IX XXX.—Com la infanta beuia vi vermell, la sua blancor es tan *strema*, que per la gola li vehia passar lo vi. *Tir.*, cap. 29.

Amich, ix de casa *strangera*. *Ausias*, Amor, 30.

Pren *speriencia* de aquell tan famos caualler, quis sabé per-cassar molta honor en aquest mon e gloria en laltre. *Tir.*, capítol 33.

260. II. Si la paraula, ab que forma composició la preposició *ex*, comença per la sílaba *ce* ò *ci*, la *x* de la preposició pèrd son element xiulant (*s*), y sòlament conserva el gutural. Així les paraules *ex-ceptuar*, *ex-cedir*, *ex-citar*, no les pronunciam *ees-ceptuar*, *ees-cedir*, *ees-citar*, que seria cosa molt dura y difícil; sinó que, eufonitzantles, dièm *ee-ceptuar*, *ee-cedir*, *ee-citar*.

261. III. Quant a la *x* de la preposició *ex* seguia vocal, ordinàriament conservaren la *x*, y tal ha quedat fins a nostres dies; emperò a la *s* xiulant compresa en la *es*, a que equival la *x*, la suavisam en *z*. Així dièm *eczalçar*, d' *exaltare*; *eczistència*, *eczemple*, *eczèrcit*, etc.

Fo la natura humana *exalçada* en honrament, virtut e poder. *Lull*, *Félix*, pl. 73.—Aquesta *existència*, bell fill, dix lo hermitá, no la pot hom veser ab ulls corporals, mas ab ulls spiri-tuals la pot hom veser. *Id.*, *ibid.*, pl. 40.—Molt plagueren a Blanquerna los dos *eximplis* que Felix li hac recomptats. *Id.*, *ibid.*, pl. 58.—Leovigildus va perseguir la Sgleya catholica, gi-tant e *exilitant* als bisbes de lurs cadires, els preueres de lurs sgleyes. *Boades*, pl. 68.

262. IV. Algunes vegades s'ha mudat el sò de *x*, compòst de gutural y xiulant, en el paladial sort ò fòrt de la *xex* catalana: y axò majorment quant a la *x* de la preposició *ex* seguia un sò xiulant. Axí de

ex-ire	<i>hèm fet</i>	exir
ex-ampliare		exemplar
ex-amen		exam
ex-aminare		examenar
ex-surdare (ad-surdare?)		exordar (axordar?)
ex-succare		exugar

263. OBSERVACIÓ. En *examen*, aplicat pe'l pòble a significar la família de les abelles, va convertirse la *x* en paladial; méntres que 'ls savis li conservaren son primitiu sò en *exámen*. La propensió del pòble a canviar el sò de la *x* (*cs*) en *x* (*xex*), s' observa vuy dia en la paraula *filoxèra*, a la qual *x* donen molts pagèsos el sò de *xex*.

264. V. El sò compòst se li conservá a la *x* en mitj de dicció èntre dues vocals, y fins, a lo que 's pòt creure, preceida de *t*, còm se vèu en *ve~~x~~ar*, *fi~~x~~ar*, *ta~~x~~ar* ò *tat~~x~~ar*.

¡O sobirana consolació de les penses *ve~~x~~ades* per angoxes e ansia! *Boeci*, *pl.* 105.—Lo dit fraudulos deu esser condemnat en aytant de preu como lo Jutge *ta~~x~~ara* e lo demanador jurara que la cosa valia. *C. T.*, *III*, *III*, *II*.—E si les ven [les robes], deu lo 'n hom pagar segons que la roba val, o segons la *tat~~x~~acio* de la sisa de la Corredura. *Ibid.*, *IX*, *X*, *VIII*.

265. VI. Ocorre algun cas, en que la *x* ha perdut son element xiulant, quedantli sòls el gutural fòrt.

La philosophia, quant hac parlat, estech un poch tenent la vista *fiçada* (per *fiçada*) en terra e la pensa en alt. *Boeci*, *pl.* 109.

266. VII. La *x* conserva son pròpi sò compòst en los nòms femenins verbals en *io*, derivats de supins en *xum*, axis còm també la conserva en els nòms masculins y en los adjectius formats d' aquèlls supins. Axí de

<i>conne</i> x -um	farèm	<i>conè</i> x , <i>a</i> ,	y	<i>conexi</i> ó
<i>reflex-um</i>		<i>reflè</i> x , <i>a</i> ,		<i>reflexi</i> ó
<i>flux-um</i>		<i>flu</i> x		<i>fluxi</i> ó

si be d'aquèst últim supí lo llenguatge popular n'ha fet també el substantiu *flux*, l'adjectiu *flux*, *a*, y'l verb *afluxar*, canviant en senzill paladial el sò de la doble *x*.

§. 5. *Ortografia dels sòns espirants dentals*

267. És indubtable que les necessitats fonètiques quedarien plènamet satisfetes ab sòls els dos signes *ç* y *z* per representar els dos sòns, de que tractam: perquè la *ç* basta per significar el sort o fòrt, y la *z* el sonor ò suau, en qualsevulla lòch de la paraula, en que's puguen tròbar.

No obstant, el respecte a la etimologia ha fet, que en determinades diccions se representas el sort per una ò dues *ss*, y el suau per *s* senzilla. Així de *sanct-us*, *succ-us*, *sed-es*, n'hèm fet, y hèm escrit ab *s* representativa del sò fòrt, *sant*, *such*, sèu: de *casa*, *prosa*, *rosa*, *musa*, ab *s* de sò suau, hèm escrit *casa*, *pròsa*, *ròsa*, *musa*: de *pass-us*, *crass-us*, *gross-us*, n'havèm fet *pas* y *pass-ar*, *gras* y *grass-a*, *gròs* y *gròss-a*. De *cæl-um*, *cæpe*, *ein*[e]r-is, hèm fet y escrit *cèl*, *cèba*, *cènr-e* ò *cèndre*.

En una paraula: als sòns xiulants los havèm representat ab los signes de les paraules llatines, de les quals foren prèses les catalanes, conservant la ortografia llatina. Ab la *c* devant de *e*, *i*, y ab la *s* al principi de paraula y també en el mitj, si va preceida ò seguida de consonant, havèm representat el sò fòrt; ab la *s* colocada èntre dues vocals, el sò suau ò sonor, reservant la *z* per significar aquèst sò suau al principi de paraula, còm en *zèro*, *zèl*, *zona*, y en mitj de dicció quant va preceida de consonant, per exemple en *sálzer*, *donzèlla*, *catorze*, *tretze*, etc.

268. Y la *ç* (*c trencada*) ¿es necessària en nòstra ortografia? Si sòlament ho hagues de determinar la fonètica,

diriem que no. Parlant Ballòt¹ d'aquesta lletra, diu: «Ara apenas está en us,» y anyadèx: «No obstant se conserva en algunes paraules, com en *perçó*, *ço es*, *força*, *braços*, *terça*.» La Gramàtica de Bofarull y Blanch², en pòques paraules definèx d'aquesta lletra, que *Queda del todo suprimida* del nostre alfabet. En la Ortografia de la Acadèmia de Bònes Lletres se escriu: *La ç, muy usada en lo antiguo para representar el sonido de c paladial antes de a, o, u, ha caido generalmente en desuso*³.

A pesar d'aquèst eclipse, casi total, que va experimentar lo dit signe, ha reaparegut en los últims temps; y no son pòchs ni de pòca válua los escriptors que l'han adoptat. Cèrtament que'l desterrarlo de la nostra ortografia, la simplificaria y la faria més fácil; però si's vol atendre a la etimologia y a la pràctica dels escriptors antichs, es molt natural que se'l faça reviure.

269. Dos son els casos, en que la etimologia pòt reclamar el signe de la nostra ç. Primer, quant per raò de transformacions morfològiques una *c*⁴, existent en una paraula llatina ab sò xiulant, queda en la paraula catalana a) al fi d'ella, com *capaç*, (de *capac-is*); *comèrç*, (de *commercium*); *feliç*, (de *felic-is*); *vènç*, (de *vènç-re* ò *vèncer*); *feròç*, (de *feroc-is*); *dolç*, (de *dulc-is*), etc.; b) al mitj y devant de *a*, *o*, *u*, ò *r* líquida, per exemple *vènç-a*, *vènç-o*, *vènç-ut*, *vèn-çre*; *tòrç-o*, *tòrç-a*, *tofç-ut*, *tòr-çre*; etc. Segon cas; sempre que'l sò xiulant fòrt prové de la assibilació de la dental sorda *t* per son encòntre ab la *i* (ò sa con-gènere la *e*) devant de les dites vocals *a*, *o*, *u*, ò també de consonant, com en *constança*, de *constantia*; *plaç*, de *platea* (ò *platia*); *llençòl*, de *linteolus* (diminutiu de *linteus*); *amiçtat*, de *amicitas*, (per *amicitia*).

¹ Gramàtica, pl. 142.

² Pl. 93.

³ Pl. 23.

⁴ Digas lo metex dels altres signes ab què's representava lo sò gutural fort, com la *ch* y *qu*; per exemple *brachium*, *bracç*; *laqueus*, *llaç*.

L'us de la *ç* en diccions procedentes del llatí, que en aquèsta llènga tenen *s*, lo tinch per intolerable. Per axó m'estranya vèure escrites ab *ç* paraules còm les següents:

<i>capça</i>	de	<i>capsa</i>
<i>paç</i> y <i>paça</i>		<i>passus</i>
<i>coloçal</i>		<i>colossus</i>
<i>vacaçall</i>		<i>vassallus</i>

que tròbo en escriptors no pòch respectables.

Un bòn diccionari etimològich es l'únic mèdi d'orientar al escriptor en l'us d'aquèst signe gráfich de no pòch difícil aplicació.

270. Per lo que atany al sò compòst de la *x*, la dificultat es major. Cinch sòns diferents èntre sí representam ab aquèst únic signe, còm havèm vist. La confosió, que per un estranjer han de produir aquèstos cinch oficis de una sola llètra, es gran; y d'aquí pòt argüïrsen la imperfecció de la actual ortografia catalana, que en el nòstre cas tan pòch conforme está ab la fonètica.

El mòdo mes senzill de corretgir aquèst no petit defecte seria el següent. Ja que havèm adoptat la *x* còm a signe representatiu del sò paladial *xex*, del qual els llatins carexeren (al mènus en la època clàssica y en los temps a ella immediats), hauríem de reservar-la per representar lo dit sò, si no únicament, al mènus principalment. Y pòso aquèsta suavització, perquè no vèig grans inconvenients en que la *x* devant de *c* y de les altres consonants, encara que 's pronuncie *c* y *s* respectivament, s'escriga *x* còm en les paraules llatines. Per mes que escrigam *extranjer*, *extraordinari*, *exces*, cap catalá pronunciará may aquèxes trèx ab lo sò de *xex*, sinó ab lo de *s* en els dos casos primers, y ab lo de *c* en l'últim. Ab tot y ab axò lo mes lògich seria escriure còm pronunciam, çò es, *estranjer*, *estrordinari*, *ecces*, *eccitar*, etc.

271. Per lo que atany a la *x* (=cs, cz) quant li seguèx vocal, còm en *flux-ió*, *ex-àmen*, jò proposaria la descompo-

sició dels dos elements gràfics en què's resòl, y que se escrigues *fluc-sió, ec-zámen*, etc.

No han faltat en nostres dies escriptors, que han adoptat aquèst senzill sistèma, el qual no ha tingut bon èxit, si be, a mon mòdo de veure, es mes ventatjos que'l contrari. Y no es mènus gramatical: perquè si 'ls grechs creguèren oportú inventar un signe per cada combinació de llabial, dental y gutural ab la xiulant *s*; y si 'ls llatins adoptaren lo metex sistèma per la dita combinació feta ab la gutural (*lex per legs, nex per necs*), y alguna vegada ab una llabial (còm *prox-imus, per prop-simus; niv, per niv-s, niv-is*); ¿perquè nosaltres no hèm de podèr descompòndre lo que ells compongueren, essentnos mes necessària a nosaltres la descomposició, que no ho fou a n'ells la composició?

272. En efecte: lo metex haguèren pronunciat els llatins *ac-sis*, que *axis*; còm sense necessitat de la *psi* dels grechs escrivien *ab-sis, ip-se*, etc. Y 'ls metexos dos sons pronunciaïen los grechs ab ses lletres dobles, que haurien pronunciat ab llurs principis components. Si, dònchs, sens exigirho la fonètica, sòls per una comoditat ortogràfica, creguèren grechs y llatins serlos lícit inventar ò adoptar signes compòstos; ¿perquè no hèm de gosar nosaltres a descompòndre el de la *x* en sos elements *cs* y *cz*, exigintha la nòstra fonètica y la perfecció de la nòstra ortografia?

¿No ha disòlt la llènga italiana la *x* en *ss* (*esempio, convesso, convessità*), y no la ha debilitat en *s* (*estremo, esplicare, straniero, estenso*), y en *c* (*eccellente, eccelso, eccentrico, eccesso*), quant ho ha exigit sa fonètica? Y'l mòdern castellá ¿no la ha cambiada en *j* sempre que còm a tal sonava? *Ejemplo* escriu, y no *exemplo*; *Alejandro*, y no *Alexandro*; *vejar*, y no *vexar*. Dònchs, si les llèngues germanes, al donar a sa gramática la major perfecció que les ha estada posible, han descompòst ò cambiat el signe *x*, segons les exigències de sa fonètica; ¿perquè no 'ns han de servir d'exemple per fer nosaltres lo metex, al tractar de

la formació d'una Gramàtica de la nostra llengua, que en perfecció pugua competir ab la italiana y castellana y ab les demes novo-llatines?

273. Y no se'ns diga que ja s'es donada solució a n'aquèxa dificultat, anteposant una *i* a la *x* per ferli representar el sò paladial, sempre que estant en fi ò en mitj de paraula, va preceida de vocal que no sia la *i*, com *baix*, *creixia*. Respòndh que axò no basta: perquè, en primer lloch, s'ha de exceptuar un cèrt número de paraules, en que la *x* preceida de *i* conserva son sò compòst, com *fixar*, *prolixitat*, *prolix*, etc. Ademes, encara no queden discernits els dos sòns compòstos *cz* y *cs*, tan diferents èntre si; per exemple, *exacte* (*ec-zacte*), *exercir* (*ec-zercir*, y *fluxió*, (*fluc-sió*), *convexitat* (*convec-sitat*): Finalment, rès se determina en lo tocant als dos altres sòns senzills de *s* com *extrany* (*estranj*) y de *c*, com *exces* (*ecces*).

La anteposició de la *i* a la *x*, per consegüent, no resòl el problèma. Si tinch de dir lo que sento, la única dificultat un xich sòlida que pòt oposarse a la separació dels dos elements de la *x*, es la novelat. Y, cèrtament, si aquèsta raó nos ha de fer fòrça, ja podèm plegar, y no cal que'ns trenquem el cap en idear mèdis de perfeccionar la nostra Gramàtica. Si posam per principi que rès s'ha de canviar de lo que fins ara havèm anat fent, perquè axò seria introduir una novelat; quedèmnos com estam: escriga cadascú com li sèmble mellor: y ab axò demostrarem, (lo que alguns ja ho prènen com a demostrat), que, una de dos, ò la llengua catalana es irreducible a regles gramaticals, ò'ls que en ella escriuen son incapaços de subjec-tarse a un còdich raonable d'aytals regles.

No'ns ha de fer tanta por la novelat: mes que mes al fi del sigle de les grans novelats. El temps s'encarrèga de fer desaparèixer aquèst inconvenient. ¿Quina còsa vella hi ha, que primer no haja estat nòva? ¿N'hi cap de nòva, que a còpia de temps no's torne vella?

274. Y dexant aquèst punt a la resolució de persones mes autoritzades, dirèm que'l segon mòdo de resòl-

drel es ò inventar nòus signes per espressar els sòns de *cs* y de *cz*; ò be fer un catálech de les paraules, en que la *x* prèn aquèts valors y 'ls de la *c* y *s* senzilles. Lo qual catálech no podrà ferse complet fins que tingam un diccionari, que comprènga el nombre no petit de paraules que manquen en los que actualment existèxen.

CAPÍTOL IX

Sòns espirants paladials **X, J**

§. 1. *Sò paladial sonor ò suau j*

275. El sò paladial sonor prové de la *i* consonant del llatí, còm se vèu en *ja*, de *jam*; *jaure*, de *jacere*; *jòch*, de *jocus*; *jugar*, de *jocari*; *objecte*, de *objectum*; *subjecte*, de *subjectum*.

Hèm vist que provenia també d'una modificació comunicada per la semivocal *i* (ò *e*) a cèrtes consonants; còm en *enve-ja*, de *invi-dia* (= *invi-dja*); *esgre-ja*, de *ecclè-sia* (= *esgre-sja*); *ra-ja*, *pu-ja*, de *ra-diare*, *po-diare* (= *rad-jare*, *pod-jare*); en *ha-ja*, de *ha-beam* ò *hav-eam* (= *hav-ja* ò *hau-ja*); *plu-ja*, de *plu-via* (= *plu-uja*).

La identitat d'aquèst sò ab lo que prengué la gutural *g* modificada per *e*, *i*, ha estat causa de que 'ls antichs escriptors confonguessen abdos signes *j* y *g*, còm si 'n fossen un no mes, y fins preferissen el de la *g* per representar aquèst sò paladial sonor, encara que 's trobas devant de *a*. Vèjense los números 147, 157 y següents.

§. 2. *Sò paladial sort ò fòrt x*

276. L'origen del sò paladial sort sòl esserne un de primitiu xiulant reforçat, còm se vèu en

<i>bax</i>	de	<i>bass-us</i>
<i>exir</i>		<i>ex-ire</i> (= <i>ecs-ire</i>)

<i>exam</i>	de	<i>ex-amen</i> (= <i>ees-amen</i>)
<i>exugar</i>		<i>ex-succare</i>
<i>box</i>		<i>bux-um</i> = <i>bucs-um</i>
<i>caxa</i>		<i>caps-a</i>
<i>èx, aquèx</i>		<i>ips-e, hic ips-e</i>
<i>axa</i>		<i>asc-ia</i>
<i>faxa, fexa</i>		<i>fasc-ia</i>
<i>fex</i>		<i>fasc-is</i>
<i>pex</i>		<i>pisc-is</i>

277. A la *x* final de dicció solien los antichs escriptors anteposarli una *i* ò *y*: si be ab molta freqüència ho omitien.

Mas si En Joan aquel preu no *defenex* o *estableyx*... la venda no val. *C. T., IV, XXI, XXIV.*— Amich, ves a la Comptesa e donali *aqueix* anell. *Tir., cap. 26.*

Malehit lo jorn que 'm fou donada vida,
Puix tant so vist en mos volers contrari.

Ausias, Amor, 85.

278. Al principi de dicció no pòt admètre 'l dit refòrc; còm ni tampòch en mitj d'ella, quant hi va preceida de consonant.

Deus, ab vostra virtut començ est desconort,
Lo qual fas en *xantant*¹, per ço que m'en conort.

Lull, Desconort.

Los cochs *escorxant* un gran ceruo, que quasi era tot blanch per antiquitat, trobaren li un collar al coll tot de or. *Tir., capítol 82.*

279. En mitj de dicció, quant la *x* no hi va preceida de consonant, jatsia que a vegades ocorra còm reforçada per la *i* ò *y*; emperò més comunment se tròba sens el tal reforçament.

E per tardar aquest *coneiximent*,
No 'm percebesch de mon voler cobrir.

Ausias, Amor, 19.

¹ Encara que *xantar*, per *cantar*; sèmbla provençal; ha quedat la *x* en *xantre*, del llatí *cantor*.

Fembra que sia cargada de deutes, si tot quant ha dona en *exouar* a son marit, es tengut lo marit de respondre als creadors. *C. T.*, V, V, IX.— Hus dalcuns *exarops* cant sent que fa calor. *Exim.*, pl. 44.— Com aquella *matexa* questio fos feta aqui *matex* altra vegada, e negu no sabes respondre, dix. *Id.*, pl. 33.— Not triges de penedir, que la mort ue *adexopte* [= a de súbito = de sobte]. *Jaf.*, pl. 34.

E'll Mestre dix: lo son un qui *dexen*¹

Ab aquest viu de ius de balç en balç.

Dant, Inf., XXIX, 94-95.

Si cove escupir, *exampla* les comes un poch, e escup entre elles. *Exim.*, pl. 15.— Estant en taula, jatsia que sies apres foche, not vulles *exancar*, etc. *Id.*, pl. 14.— Ne ueja res quil *puxa* agreugar. *Id.*, pl. 37.

280. Al fi de paraula, y seguida de s, distintiva de plural en el nòm ò de segona persona en lo verb, unes vegades prèn lo reforç, altres lo dexa, y mes ordinàriament se convertèx en y.

Nuyl temps not *afuixs* correja ne vestidura estreta. *Exim.*, pl. 13.— E dix nostre Senyor en lo sinque dia: sien creades les aygues e los *peys* e coses vivents en si, e atresi aucells. *Serra*, pl. 5.— E dix: fassam home a ymatge e semblança nostra, que senyoreg sobre los *peys* de la mar. *Id.*, *ibid.*— E en lo segon dia feu los *peys* e los aucells, e posá los *peys* en laygua e los aucells en laer. *Id.*, pl. 6.— E nos no podiem sobrepujar el uent perço quan² erem puy *bays* que ells no eren. *Cròn. D. Jacme*, cap. 489.— Los menors se restituexen com³ son enganats per engan de lur aduersari o per leugeria o feblea de sen de si *meteys*. *C. T.*, II, XIV, I.— Dixeren los dexebles entre ells *matexs* los uns als altres: ¿que vol dir aço quens diu? *Serra*, pl. 194.— Han mes de mesquinesa en si *mateixs* quant fan los dits greuges, qui si nols fahien, ne fer nols podien. *Boeci*, pl. 189.— Diute lo Senyor dels juheus, Deu de Israel, que *leys* anar lo seu poble a sacrificar en lo desert. *Serra*, pl. 54.— Nuyl temps... faces tanta crueltat que *leixs* que negu murmur daltre. *Exim.*, pl. 14.— Sies aparellat al mati que *puys* al munt Sinay. *Serra*, pl. 86.— Lo fruyt de la tua terra e'ls trebayls e tots bens menve poble que tu meyns

¹ *Dexen*, çò es, *descen*, del llatí *descendere*, (devallar.)

² Perço **quan** = per ço **com** = perquè.

³ **Com** son = **quan** ò **quant** son.

*coney*s. C. T., IX, III.—Gitats hic *aqueys* cans, o *aqueys* gats: si mala festa hagen ells, que tot conujt affollen ab lurs ujltats. *Exim.*, pl. 21.—Sent Silvestre responli dient: *aqueys* no son dits deus meus, mas missatges e servidors de Deu. *Serra*, pl. 286.—Pusque tu, Pere, *guareys* [= *guarexs*] a molts malalts, perque no dones salut a la tua filla? *Recull d'eximplis*, pl. 312.

§. 3. Refòrç dels sòns paladials

281. A cada un dels dos sòns paladials los correspon un reforçament fet per mèdi d'una *t* anteposada, resultantne *tj*, *tx*.

Es molt difícil d'apreciar si aquèst refòrç produèx un sò nou, resultat de la combinació dels dos elements, ò si 's forma una mera justaposició del sò dental y del paladial.

Si 'n resultas un nou sò, sèmbla que no hi hauria cap dificultat en que ocupas lo principi de paraula, còm succeèx ab casi tots los altres. Y, no obstant, cap dels dos en nòstra fonètica lo pòt ocupar, còm ni probablement pòt ser inicial de sílaba.

Per altra part inclina a crèure, que realment de la unió dels dos elements ne resulta un sò diferent de llur mera justaposició, el vèure la facilitat ab que 's passá a representar el de *tx* per *ch*, còm si fos el metex, que per aquèst grupo representen els castellans.

282. Que 'ls metexos escriptors antichs percebessen cèrta confosió de sòns èntre 'l de la *x*, la *tx* y la *ch* (castellana), ho pròva el trobar a la *ch* sustituint no sòlament a la *tx*, sinó també a la *x*; lo qual fou cèrtament més comú èntre 'ls autors valencians; emperò n' ocorren també exemples en los catalans. En les Const. de Tortosa llegim *nauxer* y *naucher*; Boades escrigué *archiu*, per *arxiu*; en lo Dietari del Consell de Barcelona s'hi tròba *archiver*, per *arxiver*.

Nauxers, ço es a saber, senyors de leyns... etc. Si per eyls o lur Eseriua, *Naucher* o procurador lur seran rebudes. C. T., II, XV, I.—De una scriptura, la qual es e perseuera encara en l'*archiu* del vicari del bisbe de Geroná, bes trau clarament que la sgle-

ya que huy en dia sappella colegial de sanct Feliu, era abans. *Boades, pl. 130.*— Lo qual concert trobarets en *larchiu* del Rey en Barcelona. *Id., pl. 346.*— Los cans mordedors, y mes los *chiquets* .. nunca cessen de ladrar e de mordre. *Carroc, ap. Boeci, pl. 327.*— Se ven dauant lo leo ab linfant *xich* que portaua. *Tir., cap. 38.*— Dit die de dijous per lo demunt dit Concell de Cent Jurats fonch feta provisio an Pere Proraça mercader del offic de *archiver* per quan lo honorable en Sebria Falcho lo renuncia al dit Concell. *Dietari del antich Concell de Barcelona*¹.— Un *archiaca* de una sgleya volia anar a Roma... e perço loy demana *larxiaca* per que fos son dispenser en aquel viatge. E lo dit *archiaca* era molt scas hom. *Recull d'eximplis, pl. 123.*

283. Fou no obstant mes comú emplear la *ch* per significar lo sò de *tx*, còm se vèu en els exemples, que a continuació posam.

En tal cars podeu fer guerra contra ell sens que nous porien *reprochar* los bons cauallers. *Tir., cap. 52.*— Negun senyor del mon *reprotxar* nols pot per linatge ni per titol negu. *Id., cap. 60.*— La magestat sua volia fer publicar una fraternitat, ... de .xxvj. cauallers sens que negu no fos *reproche*. *Id., cap. 77.*— E son stats tots temps vencedors sens neguna volta esser stats vençuts, e sens *reprotxe* negu. *Id., cap. 51.*— Que sapien [los fills dels cauallers] jugar de sgrima, de lança, de *acha*, e exercitar lo cors en armes. *Id., cap. 77.*— Tirant, vehent se deliure, soptal de grans colps ab la *atxa*. *Id., cap. 73.*— Tirant la feu agenollar, e ab lo *pieher* li lansa aygua sobre lo cap. *Id., cap. 311.*— Lo correu de la Ciutat que era *despachat* per los Concellers, per quant los deputats... no havian *despachades* lurs letres no parti aquell dia. *Dietari demunt citat. Volum tèrc, pl. 259. (Any 1516).*— Tirant vestis un *capucho* de pastor mostrant esser moço de aquell altre. *Tir., cap. 289.*

284. L'us de la *ch* fou escas y relativament modern. El signe ordinari per representar la *x* reforçada, fou la *tx*.

Jo Bernat Boades, ... *batxeller* en decrets. *Boades, pròlech.*— Ab un colp de destal lin fae tolre lo cap per un *botxi*. *Id., pl. 68.*—

¹ Colecció de Documents històrics inèdits del Arxiu Municipal de la Ciutat de Barcelona. Vol. tèrc, pl. 103. (Any 1493.)

E la corda de la lur brigola enuolues entorn la *per***txa**. *Cròn. don Jacme, cap. 461.*—Aquel qui fonejava ach los trencat una *per***txa** de la una guauta de la brigola. *Ibid., cap. 462.*—Lo dit senyor rey no cessava danar e *despaet***txar** e de visitar totes les sues obres: axi que per ell se *spaet***txaven** los feyts. *Muntaner, Cròn., cap. 48.*—Ordonaxi *lespaet***txament** de larmada com de cavallers, com de almugavers. *Id., ibid., cap. 49.*—Luix es una bestia axi gran com un molto, la qual ha tant gran agudesa de vista que paret ne rocha no li *empa***txa**. *Boeci., pl. 134.*

E consirant soven en la gran deshonor
Que Deus pren en lo mon per *sofra***txa** d'amor.

Lull, Desconort.

285. En hòch de *tx* se tròba també la *x* sola en mitj de paraula, è *ig* al fi.

Per ço's partexen «Sodoma» cridant,
*Repro***xand** si mateys, com has oit.

Dant, Purg., XXVI, 79-80.

E si pogues fer sens *empaig son acte,
No for' al mon ull ab gota serena.*

Ausias, Mort, I.

286. El reforçament de la *j* lo representaren per *tj* ò *ty* indistintament, quant se trobava al fi de dicció terminada ab la vocal *e*.

Adonchs en mon *corat***ge** haych tal concebiment
Que anes a prelats e a reys exament
E a religioses, ab tal ordenament
Que s'en seguís *passat***je** e tal preycament, etc.

Lull, Desconort.

Me'n aney al *boscat***je**, on estava ab plor
Tan fort desconortat, que 'l cor n' haich gran dolor.

Id., ibid.

Hanc mays en mon *corat***je** entencio no fo
Que per haver lausors parles d'aytal sermo. *Id., ibid.*
Quel *passat***je** es breus, don alegre pagat
Yra ab tot li seu. *Muntaner, Cròn., cap. 272.*

Enquer qu' hom no saubria la lur lengua parlar
Qui es *lenguat***je** arabich. *Lull, Desconort.*
Si hom aprenia lo *lenguat***je** poria trop tardar.

Id., ibid.

Ramon, quant Deus volra qu' el mon sia convertit
Lavors dara *lenguat***jes** per lo Sanct Esperit. *Id., ibid.*

Madre Silua, les armes de vostra cama haueu perdudes: par me que hajau tengut mal *patje* que no les vos ha sabudes liguar. *Tir.*, cap. 77.—Agenollas en terra dauant lo altar o *ymatge* de Sant Jordi. *Id.*, cap. 78.

287. En final de paraula representaven lo dit reforçament d'ordinari per *yg* ò *ig*. A vegades servia per aquèst fi la sola *g*: altres empleaven els grups *tz* y *tx*. Axí es-crigueren *Mag* y *Maig*, *lebeg* y *lebeig*, *gog*, *goig*, *goyg*, *gotz* y *gotx*.

E enpresem dia que a migant *Maig* fossem tuyt a Salou... E fo pres sacrament de tots los nobles quel primer dia de *Mag* fossen a Salou tots ab tot lur apareylament per passar a Maylorques. *Cròn. D. Jacme*, cap. 55.—Quant nos aguem anat en tro a .xx. miyles de mar, mudas lo uent al *lebeg*. *Ibid.*, cap. 56.—E anam tota aquela nuyt ab uent al *lebeig*. *Ibid.*—Aiuda negu dels nons profferiren, sino quens eren uenguts ueer, e que hauien gran *gog* de nos. *Ibid.*, cap. 362.—E lo senyor rey acullil molt ab bella cara, e li feu gran honor, e hach gran *goig* de ço que hach ell feyt. *Muntaner*, *Cròn.*, cap. 155.—¿Quem valen a mi los bens ni les riqueses, puix so destituhida de tot *goig*, plaer e consolacio? *Tir.*, cap. 22.—E hauia en les gents aytal plor e aytal *goyg* ab aquells plors e ab aquelles lagremes, com solen hauer los parents, etc. *Serra*, pl. 290.—Vosaltres serets trists, mas la vostra tristicia tornara en *goyg*... Aleglar s'ha lo vostro cor, e lo vostro *goyg* negun nol vos pora tolre. *Id.*, pl. 194.

Foren lla rotz, e voltz en passos greus:

E io mirant aquella fuyta amare

Gotz pris dispar a totes altres veus.

Dant, *Purg.*, XIII, 118-120.

Perque ych trema e d'on *gotx* os es dat.

Id., *ibid.*, XXI, 78.

La qual [la bellesa humana] es molt falsa: car solament es defora; e si es ben guardada, dins es fort *letge* e sutze... Açò que appar que sia bell, apparria fort *leig*. *Boeci*, pl. 134.—Aquel qui demostra los abis, e feu tremolar los *puys*. *C. T.*, IX, XXX.—Venguen sobre tu les malediccions que dites foren en lo *puget*¹ de Eual. *Id.*, *ibid.*

¹ D'aquí 'l diminutiu *puget*.

Fom a una alqueria... on soterrauen los Reys de Murcia en en j. *puget* qui ha sobre la alqueria. *Cròn. D. Jacme*, cap. 425.

§. 4. *Ortografia dels sons paladials*

I. *De la g y j*

288. En la antiga ortografia passá ab la *g* una còsa semblanta a lo que várem dir de la *c*. La *g* en catalá representa dos sons: un de gutural, quant va seguida de *a*, *o*, *u*, y devant de *e*, *i*, mitjansant la intercalació d'una *u* (*gat*, *gos*, *gust*, *guèrra*, *guix*). L'altre es un sò paladial, que pren devant de *e*, *i*, no interposada la *u* (*gerent*, *gilano*). Lo nòm, ab que anomenam aquèsta lletra, pòrta el sò segon (*ge*). Vèjense els números 147, 148.

Axis, donchs, còm la por de que la *c* devant de *a*, *o*, no prengues el sò xiulant induí als antichs escriptors a emplear la *k*, a doblar la *c*, a usar la *ch*, y la *g* y *c* seguides de *u*, a fi d'assegurarli be lo sò gutural; axis també la por, ò lo que sia, de que no's donas a la *g* lo sò paladial, fou causa de que interposassen la *u*, fins en el cas, en que a la *g* seguia *a*, escrivint *veguades* per *vegades*, *liguavem* per *ligavem*, *amarguar* per *amargar*, etc. (n.º 156.) Actualment ningú crèu necessària la interposició de la *u* èntre la *g* y la *a* u ò, per donar a la *g* lo sò gutural suau, que li correspòn. Y en axò hèm fixat y determinat be aquèst punt.

289. Emperò, no succeèx lo metex ab la *g* paladial respecte de sa homofònica la *j*. El sò paladial, que pertòca a la *g* seguida de *e*, *i*, lo té també la *j*, y'l conserva no sòlament quant está devant d'aquèxes dues vocals, sinò també devant de totes les altres, (*jaure*, *jèure*, *jipijapa*, *jòch*, *jugo*.) Aquèsta identitat fonètica necessàriament ha de produir confusió en la ortografia, si no's determinen els casos, en que dit sò paladial dèga representarse ab un ò ab altre dels dos signes, çò es, *g* y *j*.

290. El principi, al qual sèmbla que en la actual ortografia s'obeèx, es: que s'escriga ab *g* sempre que a dit sò seguèsca la vocal *e* o *i*; y sòlament devant de *a*, *o*, *u*.

s'emplèe la *j*. Axis, dònchs, de *netejar*, s'escriu *neteja-o*, *neteja-es*, *neteja-a*: *neteja*, *neteja-ares*, *neteja-d*. Hon veyèm, que en la conjugació d'un metex verb hi ha un cambi continu de la derrera lletra radical; cambi, que a qualsevol, que s'hi fixe, li ha de produir mal efecte. A mi, pu, sempre me l'ha produit: y mes me'l produèx encara el vèure escrit *subgecte* de *subjectum*, *obgecte* de *objectum*, etc.

Tenint, com tenim, un signe, que ell sol nos representa el so paladial, de que tractam, en tots los casos, que poden ocórrer, ¿perquè n'hèm de preferir un altre, que no mes en determinats casos lo pot representar? ¿Quina unitat y quina senzillesa no resultaria d'escriure sempre ab *j* lo verb, per exemple, que acabam de esmentar, escrivint *neteja-o*, *neteja-es*, *neteja-a*: *neteja-i*, *neteja-ares*, *neteja-d*!

A n'aquesta raó de conveniència, se li'n anyadèx una altra de filosòfica. En varies parts d'aquest llibre hèm pogut veure el paper que en nostra fonètica ha desempenyat la semivocal *i=j*, y la gran influència que ha exercit aquest so paladial en la modificació d'altres sons. Lo qual convèç que'l so paladial a la *j* li es pròpi y com intrínsech; mentres que a la *g* no li es sinó estrínsech y precisament sobrevingut pe'l influx de la semivocal *j=i* (ò de sa homòfona la *e*): de tal manera, que fora d'aquest cas, la *g* conserva sempre el so gutural, que li es pròpi. Cal, dònchs, respectarli a la *j* sos drèts, regonexentla com a llegítima representadora del so paladial suau. A la *g* permetaseli alternar ab la *j* en tal ofici a lo mes quant ho reclame la etimologia.

291. Crèch, dònchs, que seria una gran perfecció per nostra ortografia adoptar el principi general establert per la Acadèmia de la llènga espanyòla respecte al castellá en l'us d'aquèxes dues consonants, ço es a saber: que generalment se represente per *j* lo so, que ab ella te comú la *g* seguida de *e*, *i*; y que sols en el cas particular de que la etimologia reclame la *g*, s'escriga aquesta consonant, com en *geològich*, *llegítim*, *gentil*, *gènre*, *ginesta*, *gitano*, y altres que un bon diccionari etimològich deu determinar. Axis,

y sòls axis, pòden evitarse la confosió y la contradicció etimològica, que per fòrça han de resultar del idèntich sò d' abdues les llètres, de que parlam.

292. Una altra qüestió s' oferèx relativament a la *g*. Los antichs no tenien dificultat en ferli representar un sò paladial (diferent del que té devant de *e*, *i*,) que no 's diferencia gens del de la *ch* castellana: axí's vèu en *Mag* (*maig*), *gog* (*gòig*), *mig* (*mitj*), *pug* (*puig*), *enug* (*enuig*): pràctica del tot repugnant a la actual fonètica, que sempre dona a dita *g* final de paraula el sò gutural, y encara no el gutural suau, pròpi de la *g*, sinó el fòrt, çò es, el de $c=k$. (Vèjas el n.º 287.)

Es veritat, que lo mes ordinari era representar lo dit sò final per mèdi dels grupos *ig*, *yg*, y a vegades *tj* y *tz*; emperò no pòt negarse que 'l primer mòdo de representació no 'ls xocava, còm nos xòca y repugna a nosaltres, que havèm adoptat definitivament el grupo *ig* en unes circumstàncies y el *tz* en altres, còm se vèu en *gòig*, *bòig*, *empatx*, *despatx*.

He dit que havèm adoptat definitivament lo grupo *ig* per representar el sò comú a dita combinació y a la de *tz*. Quant axis hèm obrat, çquè es lo que hèm tingut en compte, lo que demana el gèni de la llènga y son estat actual, ò la pràctica rutinària de nòstres escriptors antichs, continuada fins a nòstres dies, y portada a un estrem, que 'ls antichs no conegueren? A mi 'm sèmbla que aquèsta segona causa es la única que ha influït en la pràctica actual de escriure per *ig* en fi de paraula el sò, de que tractam: y vaig a mostrarho.

293. Es cèrt que en les paraules pòch fa citades la *ig* y la *tz* representen un sò idèntich. Es igualment indubtable, que aquèst únich sò es tal, que se 'l pòt considerar còm a simple è idèntich al de la *ch* castellana, y també còm un sò doble, compòst de *tz* ò *tj*. Ocorre aquí preguntar: çd' hon haurá provingut que un metex sò lo representassen els antichs ab dos grupos de llètres tan diferents?

Que 'l representassen per *tz*, se comprèn; puix es na-

tural que d' *empatx-ar*, *despatx-ar*, ne fessen un substantiu *empatx*, *despatx*, que son cabalment les llètres radicals dels respectius vèrbs. Però ¿per què de *passej-ar*, *blanquej-ar*, al ferne substantius per sòla la omisió de la terminació *ar*, no varen ferne *passèj*, *blanquej*, sinó *passeig*, *blanqueig*? Anemho a vèure.

294. La fonètica catalana generalment rebutja los sòns suaus de les consonants al fi de paraula, y fins al fi de sílaba, còm havèm dit al tractar de la *b*, que's convertèx en *p*; de la *d*, que's pronuncia *t*, y la *g*, *c*. D' un mòdo semblant rebutja el de la *j* final; y mes encara, perquè 'ns es casi impossible pronunciarlo. En aquèstos casos el sò suau final l'hèm reforçat, escrivint, ò al mènus pronunciant, *p* en llòch de *b*, y *c*, *t* en llòch de *g*, *d*.

Segons aquèst principi fonètich la *j* final deuria havèr près el corresponent sò paladial fòrt, çò es, el de *x*. No'ns hèm acotentat ab aquèst reforçament; y n' hi hèm anyadit un altre, donantli el sò de *ch* castellana: el qual, per sa proximitat al produït pe'l reforçament de la *j* ab la dental *t* anteposada, s' es confos ab ell. Vèjas lo que hèm dit en els números 187 y 188.

Per èxa raó fou precis cercar un mèdi de representar el sò de *ch* castellana, que forçosament prèn la *j* final. La resolució mes senzilla que degué ocòrrer, seria doblar la *j* per significar el reforçament, que esperimentava lo sò per ella representat: haurien, donchs, d' havèr escrit, per exemple, *passejj*, *blanquejj*, etc.

La *j* final, majorment preceida de vocal, repugnava als antichs¹: llavors la convertirien en *g*, en quant representa lo sò de *j*; y tindrien *passejg*, *blanquejg*: y mudant la *j* que resta, en ses homòfones *y* ò *i*, acabaren per escriure *passseyg* ò *passeig*, *blanqueyg* ò *blanqueig*. Aquèsta, y no altra, me sèmbla degué ser la raó de representar los antichs per

¹ Sòls la empleaven per significar la unitat al fi d' un numeral; y escrivien *ij*, *ijj*, *vj*, *vij*, etc.

ig ò *yg* el sò produït per aquèst reforçament de la *j* al fi de paraula.

295. Però ¿quál serà la causa de significar també per aquèst grupo *ig* ò *yg* un sò final resultant de la unió de dos altres, un de dental y altre del paladial fricatiu *j*, provinent d'una *i* llatina? Es indubtable, que *goig*, *maig*, *puig*, están en llòch de *godj* (*gaudi-um*), *madj* (*madi-us*), *podj* (*podì-um*). Es un fet constant, que en altres semblants formacions els antichs retingueren la dental davant d'un sò paladial fricatiu; per exemple, en *metge* ò *metje*, per *medce* (*medic-us*); *viatge* ò *viatje*, per *viatce* (*viatic-um*); *rebutj-ar* (*repudi-are*); *trepitj-ar* (*tripudi-are*); *jutj-ar* (*judic-are*); etc.

La causa, donchs, de representar indistintament per *ig* final y per *tj* medial, y a vegades també final, lo sò de *j* doblada, y lo resultant de *dj* ò *tj* es la confosió d'aquèstos dos sòns, còm havèm ja indicat fa pòch en lo n.º 281.

296. Resumint lo que en aquèsta matèria acabam d'esposar, tenim los datos per determinar la representació ortogràfica del sò *ig* en fi de paraula. En efecte:

a) Aquèst sò representa lo reforçament de la *j* final, còm en *passaig*, per *passaj* ò *passelj*.

b) Significa lo sò corresponent a *dj*, també final; còm en *maig*, *raig*, per *madj*, *radj*.

c) Espressa lo sò final de *tx*; puig igualment sòna *despatx* (de *despatxar*), que *despaig*, com escriuen alguns.

d) Ara be: en la actual fonètica lo grupo *ig*, considerat el valor fònich, que donam a cada un de sos dos elements *i*, *g*, no té rès que vèure ab lo sò de *ch* castellana ab un matiç de *t*, que donam a les combinacions *tj* y *tx*; y per lo tant es arbitrària la significació fònica, que se li atribuèx; y per el contrari, li es molt natural la dels grupos *tj* final, y *tx*, sia final, sia medial.

e) Tant en la antiga còm en la actual fonètica, axis còm en unes ocasions el sò corresponent a una consonant doblada lo representam (y còm lo representam, axis lo pronunciam,) per una *t* y la consonant senzilla, (còm *bat-*

lle per ball-*lle*, but-*lla* per bull-*lla*); axis també, recíprocament, el concurs d'una *t* ab altre consonant lo pronunciam ab lo sò doble de la dita consonant, (còm se vèu en ròt-*llo* que pronunciam ròll-*llo*; en amèt-*lla* que'ns sòna ammèll-*lla*.)

297. Es, dònchs, molt conforme al gèni de la llènga catalana el representar per *tj* lo sò de la *j* doblada, qual duplicació, ò reforçament fet per mèdi d'ella, exigèx nòstra fonètica. Per consegüent, está de sòbres el signe *ig* per representar el sò de *ch* castellana pròpi de la *j* final: y es mes filosòfich l'emplear en son llòch lo grupo *tj*, y, quant ho demane la etimologia, *tg*, dels quals ja ns'en servim per representar el metex sò en mitj de paraula, còm en *jutjar*, *viatjar*, *imatge*, etc.

Reservant, dònchs, el grupo *tx* per nòms provinents de vèrbs, qual radical termina en *tx*, còm *despatx-ar*, *empatx-ar*; el grupo *tj* deuria servir per representar tot sò, sia ò no sia final, de *j* reforçada, sia que la dita *j* provinga de *i* ò *j* llatina (*madj-us*, *medj-us*), sia que haja substituït a una *c*(=*ç*), (*metc-e*, *jutc-e*, *viatc-e*): reservant el grupo *tg* per representar lo dit sò reforçat, quant ve de paraula llatina que té *g* en llòch de *i*(=*j*); còm *imatg-e* (*imag-o*), *conjutg-e* (*conjugi-um*), etc.

298. No dexaria de produir mala impressió, ho confesso, vèure escrit *vètj*, per *vèig*, de *vèure*; *vatj*, per *vaig*, d'*anar*; *futj*, per *fuij*, de *fugir*. Emperò be escrivim sense repugnància el present de subjunctiu *vèja*, *vaja*, *fuja*. Lo metex, dònchs, nos acostuariem a escriure aquèlles primeres persones, còm escrivim aquèstes en el subjunctiu.

Y baste axò per manifestar mon mòdo de vèure respecte a la ortografia d'aquèst sò paladial. Per lo demes, los intel·ligents son los que han de fallar sobre la matèria; y a nosaltres nos tòca respectar llur fallo.

II. De la *x*

299. La *x* ¿posseèx en sí metexa son sò paladial, ò es necessari algun altre signe que li assegure aquèst sò? Y en

altres termes: la *i* que sòl anteposarse a 'n aquèst signe, servèx d'alguna còsa, exercita algun ofici respecte de la *x*?

Respònh, en primer llòch, que en alguns casos la *x*, sense la *i* anteposada, en tots temps ha tingut son pròpi sò. Axí succeèx sempre que 's tròba al principi de dicció, còm en *xantre*, *xop*, *xich*, etc. May s'ha escrit la *i* devant de la *x* inicial de paraula; ni en mitj, si va preceida de consonant, còm en *ganxo*, *guèrxo*, *pinxo*.

En segon llòch, en mitj de paraula quant estava preceida de consonant que no fos la *i*, li anteposaren la *i* nòstres antichs escriptors; però ab molta mes frequència la ometeren. Ab lo qual donaren be a entendre, que no la hi crèyen necessària.

Tercer, ahont mes la usaren fou quant la *x* era final de dicció; ometentla, per axò, també en aquèst cas, sempre que be 'ls semblava. Tot axò ¿què indica? Que la *x* no necessita de la *i* anteposada, per significar el sò paladial sonor, que li es pròpi.

300. No ignoro, que en alguns punts, sobre tot en la província de Tarragona, pronuncien èxa lletra final, y no final, de manera, que abans de son sò se percebèx el de la *i*, lo metex que si aquèsta vocal fes diptòngo ab la anterior. *Ai-xi*, *ai-xò*, *ai-xamplar*, *èi-x*, *èi-xa*, etc. es còm pronuncien los d'algunes parts d'aquèlla província.¹ Y si tals les pronuncien, naturalment les han d'escriure ab la *i*. Emperò en lo restant de Catalunya la tal *i* no 's percebèx.

Que la *i* en los dits casos mes servèx per diptonguitar la vocal anterior, que per afectar d'alguna manera a la *x*, que la seguèx, ho pròva la manera còm se trènquen aquèlles paraules al fi de ralla, quant en la escriptura es necessari. Ningú les dividirà axis: *a-ixi*, *a-ixò*, *a-ixamplar*, *è-ix*, *è-ixa*, etc. sinó d'aquèsta altra manera: *ai-xi*, *ai-xò*, *ai-xamplar*, *èi-xa*, etc.

¹ En l'advèrbi *axi* se comprèn que sòne una *i* abans de la *x*, perquè es compost de dos elements, que son: primer, la sílaba *ay*, forma epentètica, que trobam en *ay-tal*, *ay-tant*, *ay-també*, *ay-tampòch*; segon, l'advèrbi llatí *sic* = *si* = *xi*. Lo metex pot dirse de *axò* = *ay-xò* = *ay-ró* ò *ay-ssò*.

Tota la qüestió, donchs, se reduèx a saber si la *x* té tal valor fònic, que entranxe le necessitat de diptonguitar ab una *i* la vocal, que la preceèx. Y es evident que no: perquè sense necessitat de tal diptòngo en casi tot Catalunya se pronuncia la *x*, preceida de vocal, ab idèntich sò, que al principi de paraula.

301. No existint, donchs, cap raó, ni fonètica, ni etimològica, d'anteposar la *i* a la *x* en mitj ni en final de dicció; y no essent constant l'us dels antichs en anteposarli: convé omètre-la en la escriptura. Y si 'ls que diptonguitzen la vocal, que la preceèx, la escriuen diptonguitzada, drèt tenen per ferho, si ab axò vòlen darse a conèxer còm pertanyents a la província, en que domina tal pronunciació; còm lo té l'andalus, per fer *z* de la *s*, y *s* de la *z*, quant vòl passar y ser tingut pèr natural d'Andalusia.

CAPÍTOL X

Sòns espirants llabi-dentals **F, V**

§. 1. *Sò llabi-dental fòrt,*

302. El sò llabi-dental fòrt (*f*) prové de paraules llatines, que tenien aquèst sò, y'l representaven també per *f*, y en les paraules greco-llatines per *ph*.

Entre'l catalá modèrn y l' antich no hi ha cap mes diferència, per lo que a'n aquèst sò atany, que la manera de representar-lo. Aquèlls, en primer llòch, no rebutjaven la escriptura de la *ph* en les paraules, que en llatí la tenien, escrivint **philosophia**, **philosoph**, per *filosofia* y *filosòp*, còm fèm nosaltres, y fèyen ells també.

Ensenyant lo moral **philosof** nodriment de menjar,... diu axí. *Evim.*, pl. 9.—Marcus Aurelius; quin fo **philosoph** e molt saui. *Boades*, pl. 32.—Lo sopar fon aparellat, e **Phelip** ab los embaxadors anaren a lurs posades, prenguent licencia del Rey y de la Infanta. *Tir.*, cap. 97.

En segon llòch, els antichs eren propènsos a doblar el signe *f*, no sòlament en mitj de dicció, per conformarse ab la etimologia, sinó també al principi y al fi d'ella, segurament per distingir mellor el sò de la *f* del de la suau ò sonora corresponent la *v*. Axí dònchs, no sòlament escrivien *offensa*, *offici*, per *ofensa*, *ofici*; sinó també **ffer**, en llòch de *fer*; **ffrancès**, en llòch de *francès*; **Fferran**, per *Ferran*, etc., y **filosoff**, per *filosòf* ò *filosòp*, còm ara escriu tothòm.

E si nou uolien fer, que nos quels hauriem a **ffer** mal per força. *Cròn. D. Jacme, cap. 410.*—Nos desfarem lo loch, e **ffarem** ço que fer no deuem per amor del. *Ibid., cap. 43.*—Puys assech se denant nos el e don Pere **Fferrandes**. *Ibid., cap. 136.*—E majorment que **Fferran** Sanxeç tenia a nos forçats lo castell Dalquecer e de Nabal, e que nols nos uolia rendre. *Ibid., cap. 548.*—Los **ffranceses** e lombarts fan gran acces [exces] del vy. *Exim., plana 8.*

§. 2. *Sò llabi-dental suau.*

203. Encara que, al tractar de les semivocals, havèm dit alguna còsa d'aquèst sò; convé completarne la doctrina, en quant se 'l considera còm a consonant.

Ja havèm notat, que generalment en el catalá actual no existèx el sò pròpi d'aquèsta llètra, perquè se 'l confon ab lo de la llabial *b*: emperò, còm en algunes encontrades se 'l conserva, y molt probablement lo tingueren els antichs; no estarà per demes que 's tinga conexement d'ell.

Y en primer lòch, el sò llabi-dental suau de les paraules llatines sòls ocupava el principi y mitj de dicció; may lo fi: y axí metex succeèx en les catalanes. De *venire, vendere, Veneris (dies), vinum*, hèm fet *venir, vèndre, [di-] vèndres, vi*; còm de *avarus, avar*; de *nov-us, nov-a*; de *levare, llevar*.

204. En llatí la *v* may terminava paraula, còm havèm dit; ni tampòch seguida d'una vibrant (*l* ò *r*) fèya sílaba ab la vocal següent; y lo metex passa en catalá: perquè si per efecte del escursament quèda final de paraula, la vocalitzam en *u*, còm en *au*, de *av-is*; *nòu*, de *nov-us* y *nov-em*; *viu*, de *viv-us* y *viv-it*; *escriu*, de *scriv-it* (per *scrib-it*); y de *libr-a* ò *livr-a*, n'hèm fet *lliu-ra*; de *liver-are* (per *liber-are*), *lliu-rar*; de *lavor-are* (per *labor-are*), *llaur-ar*.

Y eren en axò tan escrupulosos els antichs, tan llibres per altra part en punt d'ortografia, que son raríssimes les vegades, que ocorre el cas de fer la *v* ofici de muda devant de sò vibrant. Sòlament en Febrer recòrdo havèr vist el verb *vlastomar*, per *flastomar* ò *blastomar*. No obstant no

tindria jò per contrari al gèni de la nòstra llènga l' escriure *llivre, cadavre, vritat*, còm fan alguns modèrns, per la senzilla raó de que generalment pronunciam la *v* còm a *b*.

205. Ocorren casos de transformació de la *v*, que permetèn argüirli un sò aspirat, còm te en anglès la *w*, sobre tot quant es inicial de paraula. Axí còm en castellá la *h* aspirada, seguida de diptòngo, a vegades sòna tan fòrta, que 'l oido sèmbra percèbre el sò gutural de la *g*, còm en *güerto*, per *huerto*; *güevo*, per *huevo*; *güeso*, per *hueso*: axis també en catalá's tròba l' antiquat *guau*, igual al modèrn *gual*, del llatí *vad-um*; y *guèrx-o*, de *vers-us*; *guèl-o*, de *vet-us*; *guast-ar* ò *gastar*, de *vast-are*.

Aquèxa transformació es mes freqüent en les paraules prèses del element germánich antich, que contribuí a la formació de la nòstra llènga. Axis aparèx en les següents paraules, segons llur etimologia, admèsa pe'ls autors del diccionari etimològich catalá y per la Acadèmia de la llènga castellana en el seu.

gualdo	de weld (inglès)
guant	wante (suèch)
guanyar	weidanjan (ant. alemany)
guardar	warten (alemany)
guaytar	wahtan (ant. alemany)
guerra	werra »
guiar	vitán »
Guillem	William (inglès)
guisa (manera)	wisa (ant. alem.), weise (mod. alem.)

Y en mitj de dició trobam aquèst cambi en l' antich vèrb *minguar* (compàres ab el *menguar* castellá), en llòch de *minyar*.

Tenir massa solaç al Rey *minuas* [minva es] de sa valor e de sa noblea; axi com lo foch *mingua* la lenya. *Jaf.*, pl. 11.

En *gla-v-i*, de *gla-d-ius*, (còm en el francès *glaiue*), sèmbra que es purament eufònica la *v*. Antigament se tròba

escrit *glay* (= *gla-i*), forma que acusa la desaparició de la dental *d*.

Ab ferre mor molt hom a *glay*, ço es saber, per nafframent de coltell, e de lança, e de spasa, e de cayrell. *Lull, Félix, plana* 174.

§. 3. *Modificacions experimentades per la llabi-dental suau*

306. L'estudi del reforçament y debilitació de la *v*, quant per raó del escursament quedava al fi de paraula, pòt conduir al conexement del valor fònich que 'ls antichs donaven a'n aquèst signe gráfich.

Al fi de paraula oferiria grans dificultats la pronunciació de la *v*, segons pòt judicarse per la moltitud de formes prèses per les diccions, que en ella terminaven; en les quals ja 's perd ò 's debilita en *u*, ja 's reforça en *f*; y fins en *t* y en *p*.

I. El subjunctiu *salv* ò *salve*, del verb *salvar*, ocorre escrit *saul* y *sal*.

Que Deus *saul* e quart los seus dexendents e 'ls do victoria contra llurs enamichs. *Muntaner, Cròn.*, cap. 28.—Judes se acosta a Ihesucrist, e dix li: Deus te *sal*, mestre. *Serra, pl.* 210.

307. II. L'adjectiu *salv-us*, s'escriguè *saluu*, *sal* y *sau*.

Ço que en poder li ve, que 'sia *saluu*. *C. T.*, IX, VII, VIII. E Ihesucrist dixli: Vet, que la tua fe t'ha fet *sal*. *Serra, pl.* 177. Com exiras defora de la aygua santificadora, seras *sau*. *Id.*, *plana* 287.

308. III. També aparèx escrita *saluu* y *saul* la paraula *salvo*, prèsa còm a substantiu y adverbí.

Tant havem del avantaje, que a nostre *saul* nos podem anar. *Muntaner, Cròn.*, cap. 19.—Açò *saluu*, que la condicio del usufructuari no s'en peyor en re. *C. T.*, III, IX, XIII.—No vull

ajuda ne secors de nul hom del mon, *saül* aquella de Deus e de mos vassals e sotsmesos. *Muntaner, Cròn., cap. 45.*

309. IV. En la paraula *serv*, que resulta del escurament del nòm llatí *serv-us*, la *v* unes vegades se conserva, altres se convertèx en *t* ò *f*.

Homens, ço es, sarrai o sarraina o altre *servu* o *serua*, no son enteses que sien en fruïts, ne ells ne re que de son cors isca. *C. T., III, IX, IX.*— Usus de fruïts s' estableyx en camps, en cases, olivars o vinyes o altres honors, en *servus* o en bestiar. *Ibid., XI.*— Son los uns *serts* dels altres; mas aquesta possessio, Senyor, no es essencial, mas accidental. *Lull, Contempl., L. 2, Dist. 14.*— Si en nos no fos defalliment de saviea, ja no fora nul hom *sert* del altre. *Id., ibid.*— Vos e vostra companya sots *serts* de peccat. *Id., Fèlix, p. 2, pl. 184.*

Ma mare a *serf* d' un senyor me mete

Qui m' havia concebut de un ribalt.

Dant, Inf., XXII, 49-50.

310. OBSERVACIÓ. La *t* del plural *serts* es mes aviat eufònica, com la *p* de *com-p-le*, que no pas vera conversió de la *v*. Per el contrari, la *f* de *serf* sèmbla indicar el sò paregut al de la *f*, que conserva fins avuy dia la *v* en algunes comarques de Catalunya y en francès è italiá.

311. V. Ultimament la *v* final de la dicció llatina *corp-us* se vèu convertida en *p*.

Jo lex lo roncar a les granotes, e cras cras als *corps*. *Recull d' eximplis, pl. 119.*

§. 4. Ortografia dels sons llabi-dentals

312. La ortografia moderna respecte de la consonant *f* està completament fixada. Y se separa de la antiga en dos punts: primer, en havèr desterrat l' us de la *ph* en lloc de *f*, que algunes vegades van emplear los antichs. Segon, en no doblar may la dita lletra, ni sòlament quant ho podria exigir la etimologia; y molt menos quant aquès-

ta no ho demana, ans reclama lo contrari, còm *fer, francès*, etc.

313. No succeïx ab la *v* lo metex que lo que acabam de dir de la *f*. Còm en la fonètica catalana el sò de la *b* y el de la *v* generalment se confonen sempre, llur ortografia oferèx no pòca dificultat: dificultat, que no's sent en les comarques, en què's pronuncien les dites dues llètres ab sò diferent.

Per desvanèxer dit inconvenient, es precis recórrer a la etimologia. En aquèst punt están del tot conformes els antichs escriptors catalans, los quals escrivien dites llètres ab tanta regularitat, que cèrtament a mi'm té convençut de que ells les pronunciaven ab sò diferent.

Respecte a la etimologia, que ha de discernir sobre l'us de la *b* y de la *v*, devèm advertir, que a vegades no convenen la etimologia llatina y la antiga catalana. El sò llabi-dental de la *v* se va donar en el temps del bax llatí no a tota llabial *b*, ab la que estaven escrites les paraules clàssiques, sinó a'n algunes sòlament. A la terminació *bam, bas, bat*, etc. del pretèrit imperfect d'indicatiu els antichs escriptors sempre li cambiaren la *b* en *v*: lo metex varen fer ab los vèrbs *habere, debere, abhorre, gubernare*¹, etc.; però en *bibere*, per exemple, conservaren la primera *b*, y varen vocalitzar ò convertir en *v* la segona; y en altres paraules van conservar la *b*, còm se vèu en *llabi*, de *labium*; *llibre*, de *liber*; *barba*, de *barba*, etc.

314. Per conèxer, dònchs, si una paraula, per exemple, *avorriment, barbut*, s'ha d'escriure ab *b* ò ab *v*, la primera etimologia que's dèu buscar, es la catalana antiga. Axis escriurèm la primera ab *v* y no ab *b*, perque's deriva d'*avorrir*, que'ls antichs escriptors escrivien ab *v*, a pesar de venir del clàssich *abhorre*: per el contrari, la segona la escriurèm ab dues *b*, perquè'ls antichs axis l'escrivien, respectant la ortografia de la llènga mare.

¹ Vèjense els números 194 - 198.

Axis també el verb *sabèr* l'escrirèrem sempre ab *b*, en la que mudaren els antichs la *p* del llatí *sapere*. Sos derivats immediats, còm *sabedor*, *sabedora*, *sabiduria*, deurán conservar la *b* de son primitiu *sabèr*. Al contrari, l'adjectiu *savi* se deù escriure ab *v* y no ab *b*, perquè ab aquèsta consonant escrigueren sempre los antichs aquèll adjectiu, còm y també'l substantiu *savièsa*, que d'ell se deriva.

315. De lo qual se vèu, que no es principi general l'havèrse d'escriure *v* en tota paraula provinenta del llatí, que en aquèsta llènga s'escrivia ab *b*; sinó que, per el contrari, la dita *b* de les paraules llatines se deù conservar sempre que cònte que'ls antichs escriptors catalans la conservaren, ò no cònte que la cambiaren en *v*. Un bòn diccionari es el que deù fer conèxer al escriptor els casos, en que's te d'escriure una ò altra de les dues llètres, de que tractam.

CAPÍTOL XI

Del us de la **H** per los antichs escriptors

316. L'us de la *h* posposada a la *c*, per indicar sa qualitat de gutural fòrta y distingirla de la xiulant *ç*, fou molt comú en los autors antichs, ja fos que dit sò gutural se trobas al principi, ja al mitj ò al final, de les paraules. Aquèsta *h* no té en tals casos cap valor fonètic, puix devant la *a*, *o* y *u* lo metex sòna la *c* sòla, que acompanyada de la *h*; y lo metex dèu dirse de la *c* final de dicció.

Els antichs escriptors ne fèyen de la *h* lo que podèm dirne un verdader abus. Si be es veritat, que no pòques vegades la emplearien còm per indicar la ausència ò pèrdua d'una lletra, escrivint *paor* ò *pahor* (de *pavor*), *plær* ò *plaher* (per *plazer* ò *plaser*), *maleit* ò *malehit* (de *maledictus*), etc.; y ordinàriament per conservar la etimologia llatina, fent *hom*, de *hom-o*; *horror*, de *horror*; *honrar*, de *honorare*, etc.; emperò ab molta freqüència la escrivien en paraules, en que cap de les raons alegades ni altra imaginable los assistia.

317. Axis veèm que la *h* al principi de paraula se 'ls escapava en nòms substantius tals còm *hostol* y *hull* (per *estol* y *ull*); en los vèrbs *havorrir*, *hobeir*, *husar*, *hoir*, y en *hirem* e *hiria*, temps de *anar*: en *restitu-h-ir*, y *entes-h-i*, se tròba èntre la radical y la terminació: en *ab-h-ominable* y *suc-h-sehir*, èntre 'l primer y 'l segon element de la composició.

Per tant los genovesos ab tot lur *hostol* sen tornaren a Genoua per faerne mes gent. *Boades*, pl. 252.—E ab tres jorns arri-

ba tot *lestol* dels genouesos e dels catalans dauant del riu Ebre. *Id.*, *ibid.*.—E no sere james alegra ne contenta fins a tant que yo veja ab los meus *hulls* aquell glorios Tirant. *Tir.*, *cap.* 123.—Guardats uos de aquells qui *haurrewen* vostre cor. *Jaf.*, *pl.* 28.—*Hobeyx* prechs de cell quit demana perdo. *Id.*, *pl.* 21.—*Hus* dalcuns exarops, cant sent que fa calor. *Exim.*, *pl.* 44.—No us de totes salses. *Id.*, *pl.* 45.—Aquell hom *hoy* en leuangelí com Deus mana a hom amar son enamich. *Lull, Felix, pl.* 59.—Ans que de dies dorma, *hoig* mos auçells cantar. *Exim.*, *pl.* 34.—Es offensa daquells qui menjen eu *hoen*. *Id.*, *pl.* 37.—Con fonch dins lo castell, yeu lo Rey que exia de *hojr* missa. *Tir.*, *cap.* 6.—E reste molt consolada com *hoig* recitar los singulars actes del virtuos marit. *Id.*, *cap.* 19.—Com la Comtesa li *holi* dir fals paraules, giras deuers sos parents que la portauen. *Id.*, *cap.* 22.—Mon germa e yo nos *hirem* a dinar ab vos. *Id.*, *cap.* 60.—E si per aço moria, sen *hiria* la sua anima dret en paradís. *Id.*, *cap.* 35.—Lo comte de Varoych la feu tornar dins la ciutat a la Comtesa ab voluntat de tot lo poble, e li *restitu* *hiren* tot lo comdat. *Id.*, *cap.* 38.—Al mati diras: Qui dara a mi la nit, per *paor* del teu cor; e a la nit diras: Qui dara a mi lo dia, per dolor que auras. *C. T.*, *IX*, *XXX*.—Fugi Jacob en terra de Messopotamia per *paor* de Esau. *Serra, pl.* 31.—Ta feyt *plaer*, e no ten fa retreyt. *Jaf.*, *pl.* 26.

Principi del caure fo 'l *maleit*
Superbir de celuy, qui tu *rehist*
De tots pesos del mon lla ius tupit.

Dant, Parad., *XXIX*, 55-57.

Aytals paraules e moltes altres dix Felix al pastor, lo qual *menyspreha* totes les paraules que Felix li hac dites, e tench Felix per foll. *Lull, Félix, pl.* 258.

Io *enteshi* que en aquest greu turment
Eren dampnats los peccadors carnals.

Dant, Inf., *V*, 37-38.

La quinta condició del mal serujdor es *piger*, e es cant lo serujdor es pereos, la qual condició es fort *abhominable*. *Exim.*, *pl.* 24.

Ella es Semiramis, de qui hom lig

Que *suchsehi* a Nino.

Dant, Inf., *V*, 58-59.

318. Fins les conjuncions *e* y *o* porten en algun cas la *h*, com el numeral *hu* y la interjecció *jahy!*, essent axí que *e* correspon a *el*, *o* a *aut*, *u* a *unus*, y *ay* a *ai*.

E tots se departiren, los *huns* a una part, los altres a l'altra.

Tir., cap. 206.—Stauen molt empedits lo **ho** e laltre. *Id.*, cap. 45.—E qual se vulla orde qui danças **heu** [e ho] fes millor, o fesse jochs o entramesos ab mes gracia... que guanyassen vint marchs dargent. *Id.*, cap. 45.—;Valame Deu! E zque es aço de aquest Rey de ventura que tant sap en la mia casa, que no tinch res que de armes sia **ho** de guerra, que tot nou sapia? Yo no se si sap de adeuinar **ho** sia nigromantich. *Id.*, cap. 24.

¡**Ahy**, e quan cauts homens esser dehuen
Après d'aquells, que sens veure ies l'obra,
Tot lur pensar miran dins ab lo seu.¹

Dant, Inf., XVI, 118-120.

319. Resulta d'aquí que l'us dels antichs escriptors respecte d'aquèst signe, còm que carèx de tot valor fònic, no fa cap mica d'autoritat en lo que tòca al emplèo de tal llètra. Per altra part la fonètica may reclama son us, ja que may la pronunciam. No queda altra raó que l'autoritze, mes que la etimologia.

Alguns defèsen l'emplèo de la *h* per evitar l'*hiatus*, que resultaria del encòntre de dos vocals.² No crèch que tinga valor aquèst argument. Perquè l'*hiatus* dèu evitarse per la interposició d'un sò ò llètra consonant èntre dues vocals de difeíl pronunciació. Axi 'ls francèsos l'eviten per mèdi de la *t*, per exemple, en *a-t-il*, *a-t-elle*, per *a il*, *a elle*. En la província de Girona emplen algunes vegades la *c* per igual objecte; còm en *me confesso-e-ab Deu*, per *me confesso ab Deu*. Entre la *e* atònica y la *a* o *e* tòniques y viceversa no falta qui intercale una *y*, còm en *lle-y-al* per *lleal*, *ve-y-èm*, per *ve-èm*, *idè-y-a*, *idè-y-es*, per *idè-a*, *idées*, etc.

Per evitar l'*hiatus* que produèx l'encòntre de la preposició *a* ab els articles *el* y *en*, y 'ls pronòms possessius *aquèll*, *aquèst*, *aquèx*, etc., ja 'ls antichs adoptaren la *n* eufònica interposada, escrivint y pronunciant *a-n'el germá*, *a n'en Pere*, *a n'aquell*, etc., en lo qual ab molta raó los imiten els modèrns. Finalment per aquèst metex fi va introduirse

¹ Sic. Dèu dir *sen*, y no *seu*. L'original italià es:
Ma per entro i pensier miran col senno.

² Real Acadèmia de Bònes Llètres, Ortografia, pl. 26.

la *g* en *si-g-a*, per *sia*; *sápi-g-a*, per *sápia*; *cápi-g-a*, per *cápia*.

320. En tots aquèstos casos la lletra adoptada per evitar l'*hiatus* té un sò, y sò consonant, que facilita la pronunciació de dos de vocals consecutius y dificultosos de pronunciarse; perquè l'*hiatus* es una dificultat fonètica. Ara be: pregunto: ¿quin *hiatus* hi ha en *raó*, *paor*, *construèx*, *construia*, que s'evite interposant una *h* èntre les dues vocals consecutives d'aquèxes diccions, y escrivint *ra-h-ó*, *pa-h-or*, *constru-h-èx*, *constru-h-ia*? La vista si que percebèx diferència èntre aquèstes paraules escrites ab la *h* y sens ella; però l'oïdo no n'hi nòta gens ni mica. Es, dònchs, inútil aquèst signe, merament ortogràfic y privat de tot valor fònic, per evitar l'*hiatus*.

321. L'altra raó, ab que's defènsa l'us de la *h* en mitj de paraula, es per significar la pèrdua ò cayguda d'una consonant: axis en *produ-h-ir*, la *h* substituèx a la *c* del llatí *produ-c-ere*; en *pla-h-er*, la de *pla-c-ere*; en *pa-h-or*, la *v* de *pa-v-or*; en *ra-h-o*, la *t* ò *ti* de *ra-t-io*, etc.

Si hi hagues algun argument sòlid de que'ls autors antichs ab la *h* pretenien indicar aquèsta pèrdua de vocal, tindriem en veritat per convenient el imitarlos en axò. Emperò jò creèch que no tenien aquèxa mira. Y m'ho convèncen váries raons.

Primera: que ells metexos moltes vegades omitien la *h*, escrivint èxa classe de paraules indiferentament ab ella ò sens ella, ni mes ni mènus que altres, en les quals no hi havia cap motiu per posarla.

Segona: que en una classe de paraules, en la que's perdia una consonant, may emplearen la *h* per significar sa pèrdua. Tals son aquèlles, en que's perdia la *s* èntre *e* y *a*, còm *pobrè-a* per *pobrè-s-a*, *bellè-a* per *bellè-s-a*, *saviè-a* per *saviè-s-a*, etc. les quals may se tròben escrites *pobrèha*, *bellèha*, *savièha*, etc.

Tercera: que en moltes de les paraules, en que èntre les dues vocals la escrivien, contrèyen les dites vocals en una, sense escriurhi may la *h*. Axí de *paor*, ne feren *por*,

y no *phor* ni *pohr*; de *fazer* ò *faser*, *plazer* ò *plaser*, *fer* y *pler*, y no *fher* ò *feh*, ni *plher* ò *pleh*, etc.

322. De tot lo qual ne deduèsch, que ab la metexa raó ab que anteposaren la *h* a paraules, en que no hi havia cap motiu per anteposarl'hi, còm en *hoir* (*audire*), *husar* (*utor*, *ussum*), *hull* (*oculus*), *he* (*et*), *hy* (*y*), etc., la interposaren també en el cas, en que èntre dues vocals se perdia una consonant en mitj de dicció.

Es, per consegüent, del tot capritxos l'us de la *h* fet pe'ls antichs, fòra del cas en que la reclama la etimologia, còm es en *home* (de *hom-o*), *honor* y *honra* (de *honor*), *hi* (de *hic*), etc. Y no haventhi cap motiu sòlid d'emplear aquèst signe, sinó aquèst d'indicar la etimologia de les paraules, tinch per arbitrari y pòch filosòfich tot altre us: el qual, ademes, fa pesada y desagradable nòstra ortografia, per causa del verdader abus que 's fa de dit signe.

No puch explicar el mal efecte que 'm produèx el vèure escrites ab *h* diccions còm les següents: *cambihí*, *aprecihí*, *envihen*, *destruhex*, *instituhia*, *genuhina*, *ruhina*, *assiduhitat*, *eurepeuha*, etc. y altres de paregudes, a les quals sèmbla que sòls se preten darles una forma estranya y que produèska novetat: còsa pòch conforme ab lo caràcter catalá, senzill, sens afectació, natural, y enemich d'emplear mèdis innecessaris per la consecució del objecte que 's propòsa alcansar.

CAPÍTOL XII

Sistèma fonètic-ortogràfic comparat

323. Axis còm al fi de la Morfologia establirem una comparació entre 'l sistèma morfològic de la nostra llènga y 'l de les altres nòvo-llatines, y èntre 'l de la catalana antiga y la modèrna; de la metexa manera compararem aquí la nostra fonètica antiga ab la actual y ab la de la llènga castellana, y ademes la nostra ortografia, qual se tròba en els nostres antichs escriptors y en els modèrns.

§. I. *Comparació de la fonètica antiga y la modèrna*

324. Pòt sentarse còm a principi, que la fonètica de nostres dies es absolutament la metexa que la del temps de nostres primers escriptors. La gran majoria de paraules avuy usades les trobam escrites en llurs llibres y documents ab els metexos signes ortogràfics ab que en la actualitat los escrivim. Y si en algunes d'elles s'hi tròba pòch o molt variada la ortografia, es perquè nosaltres la tenim, en alguns casos particulars, mes fixa y determinada que no pas ells, còm ho veurèm al establir la comparança èntre una y altra.

Per lo demes, havèm vist que les qualitats privatives dels nostres actuals elements fònics se corresponen ab les dels antichs. Per lo que respecta a les vocals, hèm vist que la *a* y *e* atòniques se confonien èntre si, no mènso que la *o* y la *u* no accentuades. (N.º 40 y segs.) Y si 'l catalá actual (près en un sentit rigoros, çò es, el que 's parla a Ca-

talunya) ha perdut el *sò* de la *e* paregut a *o*, (*boure*, *vou*, *crou*, etc); aquèst *sò* l'ha conservat la llènga parlada a Mallorca (n.º 3), que es tan catalana com la de Catalunya¹. Si 'ls antichs confonien també alguna vegada la *e* e *i* atòniques; igualment se confonen a la província de Llèyda, una de les quatre catalanes (n.º 49.) Per consegüent la confusió de les vocals, y 'l pas d'obscura a clara, y viceversa, dependent de llur tonicitat, es un fet comú a la llènga antiga y a la actual.

325. Si de les vocals passam a les consonants, observarem que les propietats que actualment les caracterisen, y en les quals fora mes fácil que s'hagues introduït alguna variació, se conserven com en la mes remota antiquitat. Tals son: 1. la quiescència de la dental fòrta final preceïda de *l* ò de *n*, com *al-t*, *pòn-t* (números 173, 174), y preceïda de *r* y juntament seguida de *s*, com *ar-s*, per *art-s*; *par-s*, per *part-s* (n.º 175.) 2. La quiescència també de la vibrant *r* al fi de paraula; com *amá*, per *amar*; *pò*, per *por* (n.º 222.) 3. El reforçament dels sons consonants implosius suaus *b*, *d*, *g*, ò llur conversió en sos respectius fòrts; com *rèp*, per *rèb*; *sap*, per *sab* (n.º 193); *pèrt*, en llòch de *pèrd* (n.º 177); *sanch*, per *sang* (números 145, 146.) 4. El dexar de liquidarse 'l *sò* vibrant *l* despres dels llabials y guturals; com *daxep-le*, per *daxe-ple*; *pòb-le*, per *pò-ble*; *mirac-le* per *mira-cle* (n.º 233).

Tot lo qual, y mil altres menudències, que havèm anat notant, convènc de que en efecte la actual fonètica no discrepa gens de la antiga; ja que observam tanta fidelitat y exactitut en retenir fins els mes delicats accidents que pòden afectar als sons. Lo únich, en què en general se diferencia un xich la actual fonètica de la antiga respecte als sons consonants, es el cambi del *sò* llabi-dental *v* en el llabial *b*. Emperò ningú ignora que axí com els mallorquins han conservat el *sò* de *e=ò*, y 'ls lleydans la confusio de la

¹ Un *sò* molt semblant, si no igual, conserva la actual llènga valenciana.

i y *e*; axis també en algunes encontrades de Catalunya, majorment a la província de Tarragona, pronuncien en la actualitat la *v* ab son pròpi sò llabi-dental.

§. 2. *Comparació de la fonètica catalana ab la castellana*

326. Els que, sense mirar be lo que dèyen, han afirmat que'l catalá no era sinó un dialècte del castellá, han donat a entendre que no conexien la nòstra fonètica, còm tampòch lo mes pròpi y característich de la nòstra sintáxis. Si d'alguna llènga nòvo-llatina podia a algú havèrli passat pe'l cap que n'era dialècte el catalá, aquèsta podria havèr estat la italiana ò la francesa; però may la castellana: perquè, quanta es la semblança de la nòstra llènga ab aquèlles dues, tanta es la discrepància que te ab la castellana.

327. Y cenyintnos per ara a sòla la fonètica, hèm vist que en tot son diferents la una de la altra. Cinch vocals no mes tenen els castellans; y aquèstes invariables, constants, definides; nosaltres ne contam al mènus vuyt; algunes de les quals contínuament están variantse, però ab lleys fixes y determinades. Llur tonicitat es un altre caràcter que diversifica notablement les dues fonètiques. Un sòl accent conèxen els castellans: aquèst es merament prosòdich, sense cap influència en el valor fònich de les vocals: y en catalá tenim, per una banda, aquèst tònich; el qual, ademes de son principal ofici prosòdich, modifica secundàriament el sò de les vocals: per altra banda, tenim l'ortoèpich, sens influxo fònich en les vocals, y que'ns facilita la pronunciació de les paraules, quant n'ocorre una sèrie d'atòniques. En la concurrència de diccions monossílables tòniques, n'atonisam aquèlles que'ns convenen per la fácil pronunciació; còsa que en castellá no pòt ferse; perquè sòls los es permès debilitar quelcom l'accent.

Els castellans tenen una tendència sempre crexent a diptonguisar dues vocals, mes que mes si son àtones, essent capaces de fer diptòngo; y també a les tòniques graves, per

l'afegiment d'una tènue ò semivocal: méntres que 'ls catalans conservam en sílabes separades les dues átones, y respectam la unitat de sò vocal a les tòniques graves. De aquí que 'ls diptòngos sien tan nombrosos en castellá, y tan en breu número en catalá. La gran majoria dels vèrbs irregulars castellans deuen sa irregularitat precisament a la diptonguisació de la última vocal de la radical, quant queda tònica.

Aytal tendència a diptonguisar los porta al continuo us de la sinalèfa: la qual los es necessària, y deuen ferla diptonguisant y triptonguisant a cada moment vocals finals d'una dicció ab les inicials de les següents: y axò, encara que una y altra sien tòniques; encara que sien idèntiques; encara que sien graves, y per lo tan incapaces de juntarse en verdader diptòngo. En catalá, al revés: per una part nos es libre el fer sinalèfa, quant ocorre'l cas de poderse fer; per altra part, no la fem diptonguisant, sino suprimint una de les vocals y elidintla completament.

328. Si dels sòns vocals passam als consonants, no hi trobarem ménos diferència. Els castellans tenen tres sòns consonants aspirats y fòrts (*f, j, z*); els catalans, com els demes que parlen llèngues novo-llatines, no 'n tenim sinó un, la *f*. Nosaltres tenim, com en los demes idiomes germans, els sòns espirants paladials *j, x*, y també 'ls compostos d'aquèts, *tj* y *tx*: Dels quals el castellá no 'n té sinó el simple *ch*, semblant al nostre *tx*.

Carèx el castellá del sò espirant dental suau (*z, s, zero, casa*): ses implosives suaus (*b, d, g*) may passen a fòrtes, com hi passen en catalá, quant ocupen el fi de sílaba y de paraula. Finalment no conèxen els sòns quiescents, que en determinades circumstàncies tenen els nostres corresponents a *l, p, t*, (*còlp, llamp, alt. pont, ars per arts*, etc.

329. ¿Pòden concebirse majors diferències y mes en nombre, que les existents entre'l catalá y'l castellá en sòls lo que pertany a la fonètica? ¿Y llèngues tan oposades pòden ser dialècte la una de la altra?

Concedirèm que la fonètica castellana tinga ménos com-

plicació que la nostra, a causa del menor número de sons y la major constància en llur pronunciació: concedirèm que la falta de sons obscurs è indefinits done a la llènga parlada una claretat, igualtat y llimpièsa superiors a la catalana: concedirèm finalment que la major senzillèsa en la fonètica 'ls haja facilitat la formació d'un sistema ortogràfic; però de tot axò ¿pòt inferirsen que la nostra llènga sia una corrupció dialèctica de la castellana? Basta no ser cego de tots dos ulls per vèure que d'aquelles premisses no s'en seguèx tal conseqüència: y si alguna s'en deduèx, es precisament la contrària.

Lo que no podèm, ni volèm, negarli a la llènga castellana respecte a la nostra, es que ha estat mes cultivada. Durant quatre sigles s'han escrit tantes gramàtiques y tanta còpia d'especials tractats sobre qüestions gramaticals de la llènga castellana, que de llur història n'ha pogut fer l'infatigable Sr. Comte de la Viñaza sa *Biblioteca històrica de la Filologia castellana* en un infòlio de 2153 planes. Durant pròp de dos sigles ha existit la Real Acadèmia de la Llènga ab sa divisa tan coneguda *Limpia, fija, y da esplendor*. El llenguatge oficial ha estat el castellà. La ensenyança oficial, en castellà s'es donada, y's dona encara.

330. Del emplèo de tants mèdis aplicats a una llènga de fonètica molt mes fàcil que la nostra, lo estrany es que no n'haja surtit un sistema ortogràfic mellor fonamentat y mes fixo. Y que no ha surtit tal, ho pròven les contínues variacions, que en lo dit sistema introduèx la Acadèmia, precisament en lo mènus variable d'una llènga, que es la fonètica, de la qual es una senzilla esterioresació la ortografia. No digam rès de la sintàxis; que be's pòt dir que encara no s'ha près la Acadèmia el treball de formar un hòn tractat de construcció, punt principalíssim d'aquèsta part de la Gramàtica. En termes espressos qualifica d'impossible la formació d'un tal tractat: y'l demostrar ab lo fet que la tal impossibilitat no existia, va ser la única causa que'm mogué a escriure ma Gramàtica de la Llènga Castellana.

331. Però dexèm aquèsta història, y tornèm-nosen a la nòstra. Els escriptors catalans varen restar muts des del moment en que tocava als conreuadors de la llènga empendre estudis reflexius sobre ella. El pòble l'ha conservada còm un sagrat dipòsit fins que es vingut el moment de despertar de sa llarga dormida. Y al despertar-se, s'ha trobat tan vigorosa y plèna de esperit, còm si'l profon ensopiment li hagues estat un agrados descans, mes que una postració letàrgica. Però s'ha despertat, en punt a cultura gramatical, pòch mes ò mènus còm s'havia ajegut.

332. Providencialment el Dr. Ballòt havia previngut aquèsta nòva fase de sa vida, marcantli un camí per hon dirigis sos passos. En la època en que escrigué sa Gramàtica l' citat autor, els estudis llingüístichs jèyen encara en son breçòl: méntres ells han anat corrent a pas gegantí cap a sa perfecció, els ingènis catalans s'han aplicat ab tot son ardor a cultivar la llènga, y a excitar la afició y amor vèrs ella, sens preocuparse massa de la Gramàtica; perquè mes necessitat hi havia de fer reviscolar la metexa llènga, que no pas d'adornarla ab les modestes jòyes d'un convenient sistèma gramatical. Durant aquèst temps la ciència del llenguatge continuá fent progresos cada dia mes sorprenents; y en nòstres dies podèm dir que casi es arribada al plè de sa vida y a la robusta virilitat. Aquèst es el moment oportú per la formació d'una Gramàtica, y per resòldre ab acèrt les qüestions mes intrincades d'ella, que son d'ordinari les ortogràfiques en sa relació ab la fonètica y la etimologia.

§. 3. *Ortografia de la actual llènga catalana
comparada ab la de la antiga*

333. Dexant a part les causes que hajen pogut influir en el perfeccionament successiu de la actual ortografia catalana comparada ab la antiga, lo que veyèm ab sòls obrir els ulls y sense cap esfòrç es que ha guanyat molt en punt a senzillès y a fixèsa.

En primer lloch, seguim de fet el principi d'acomodar a la etimologia la escriptura de les vocals de sò obscur, que pòden confóndres la una ab l'altra. No escrivim *piatal*, sinó *pielat*; no *fogir*, sinó *fugir*. La impossibilitat d'encertar la etimologia d'algun mot particular, serà ocasió de que alguna vegada 'ns escape algun èrro; però en la consciència dels escriptors existèx el dit principi directiu.

En segon lloch, axis còm la inmensa moltitud de formes verbals, admèses y empleades pe'ls antichs, desaparegué del tot, quedantne en l'actual llenguatje una sòla de les antigues; de la metexa manera, en punt a la ortografia, havèm en bòn número de casos conservat un sòl dels signes representatius d'un metex sò, abandonant la moltitud tant de signes, còm de llurs combinacions, ab que 'ls antichs lo representaven.

334. Sien exemples d'aquèsta reducció, a) el signe representatiu del sò gutural fòrt. Els antichs lo representaven de sèt maneres diferents, y ab aquèstos signes: *c*, *cc*, *ch*, *cq*, *k*, *eu*, *qu*: dels quals nosaltres n'havèm eliminat quatre (la *cc*, *cq*, *cu*, *k*), y hèm determinat el cas únich en que 's deuen usar la *ch* y la *qu*: aquèll es el final de paraula; aquèst se limita a quant al sò gutural fòrt li seguèx una de les vocals *e*, *i*, formant sílaba ab aquèll. En els demes casos sempre usam la *c* senzilla.

b) Per la representació del sò llabi-dental sort ò fòrt *f*, havèm desterrat la combinació *ph* y la duplicació de la *f* senzilla.

c) La *l* doblada ha substituït a la *l* senzilla, y a les combinacions totes de *l* ab *y* è *i*, que varen emplear els antichs per represntar el sò de *ll*, còm foren les següents: *il*, *ill*, *yl*, *yll*, *li*, *lli*.

d) De la metexa manera hèm eliminat la *ñ*, usada algunes vòltes pe'ls antichs, y ademes els grupos *in*, *yn*, *ni*, *iny*, no conservant sinó el de *ny*.

e) El sò paladial de la *g* devant de *a*, *o*, ha desaparegut. La intercalació de la *u* incommensurable devant de les dites consonants per la representació del sò gutural,

s' es abandonada del tot. En una paraula: li hèm ben determinat els casos, en que prèn cada un dels dos sons, que li son pròpis: sòna paladial no mes en el cas de seguirli immediatament *e, i*: en els demes, sempre gutural.

f) L'ofici de les semivocals lo tenim fixat també. La *i* sempre es vocal, y may se confon ab lo sò de *j*; y, viceversa, el de la jòta may es el de la vocal *i*. La *y* fa de consonant al principi de sílaba y al fi de diptòngo: l' únich cas, en que servèx còm a vocal, es el de la conjunció copulativa, en que substituèx la *e* dels antichs.

No hi ha cap dubte que la major senzillèsa y constància de la actual ortografia catalana sobre la dels nostres antichs escriptors es resultat d'un moviment constant y progressiu vers la perfecció del nostre sistèma ortogràfich. Y aquèsta tan important evolució s'es anada fent per sí metexa, sense cap impuls exterior, sense cap plan premeditat, sense cap idèa preconcebuda: ha bastat el bòn sentit dels poquíssims escriptors que contam des de que la nòstra llènga dexá de ser la oficial d'una nació, mes poderosa per son varonil esfòrc y gèni emprenedor, que no pas per sa estensió geogràfica y 'l número de sos habitants.

335. Emperò ¿podèm gaudirnos de què nostre sistèma alfabètich o ortogràfich haja alcançat tot aquèll grau de perfecció que li es necessari per figurar èntre ses germanes les llèngues nòvo-llatines còm una de elles, per mes que sia la dotada de la mellor y mes completa Gramática? En la consciència de tots els conreuadors y amants de nòstra llènga, y no mènus en llurs llabis, está la respòsta negativa: en llurs còrs bull el desitj de vèure a sa estimadíssima parla enriquida ab tan preuada jòya: en llurs galtes se pinta 'l rubor de la vergonya, al tenir de callar devant dels detractors, quant se 'ls diu a la cara que no pòt passar de la categoria de tosch dialècte la parla, que no es capaç de ser reduida a regles gramaticals fixes y constants, ni sòlament en sa pronunciació ni en sa escriptura.

Cal tapar la boca als que axis enraonen de la nòstra

llènga; y mes encara urgèx el satisfacer als que ab sinceritat y ver desitj demanen armes per defèndres de tals insults. No podèm negar que la nòstra ortografia oferèx gravíssimes dificultats. Entre l'alfabèt y la fonètica existèx una gran desproporció. La nòstra fonètica es rica en sòns, complicada per lo indeterminat d'alguns d'ells, originalíssima en no pòchs de sos detalls: y d'aquèxes metexes propietats li prové a la ortografia, y també a la morfologia, la dificultat de podèrse establir un còdich de lleys pòch nombroses en quantitat, universals en llur aplicació, comprensives de tots els casos particulars, y de fàcil intel·ligència per la generalitat dels escriptors.

336. La Acadèmia de Bònes Llètres pròu va fer un esfòrç digne de gran lloa, per *acabar*, còm diu en la Introducció, *con la anarquia que en este punto prevalece*. ¿Ha lograt aquella sàvia corporació el fruyt, que de son treball se podia promètre? Massa clar respònen els fets, que no ho ha obtingut. ¿Pòt concebir mes falaguères esperances una altra corporació, ò la metexa ab una nòva tentativa, y mènus un individuo particular, que emprènga tasca tan dificultosa? La probabilitat, y, casi diria, la certèsa, de no havèr d'obtenir mellor fortuna, es capaç de fer pèrdre 'l coratje a qualsevòl, que 's gòse arriscar a tal emprèsa. A mi metex m'ha desanimat mes d'una vegada: y durant la composició de la Morfologia y la del present tractadèt, sempre he tingut de treballar ab un trist pressentiment en mon còr de què no alcançaria pas el fi que 'm proposava.

Sòrt que l'amor a la pàtria y a la llènga m'ha encoratjat: si altre fruyt no recullo del meu treball, me bastará l'havèr donat pròves gens dubtoses d'aquèst mon amor, posant a llur servèy els pòchs o molts conexements llingüístichs adquirits en ma juvenèsa, y que en be de cap altra llènga 'ls tindria per tan ben empleats, còm en el de la que aprenguí a la falda matèrna y en que vaig per primera vegada pronunciar lo sant nòm de Deu.

337. Aquèst amor, y no cap altre respecte, m'ha mogut a dirigirme de drèt al punt de la dificultat per ob-

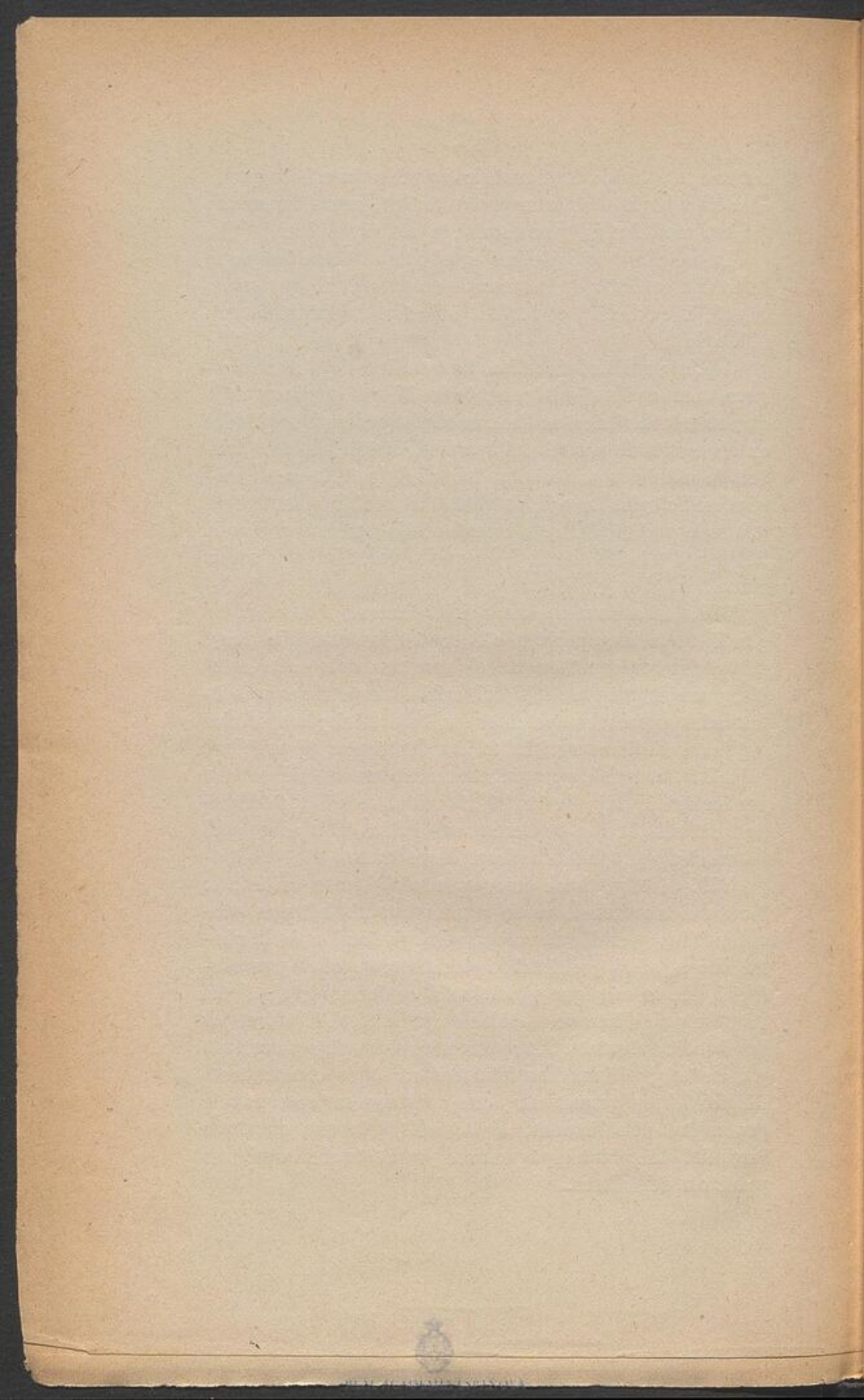
tenirne sa solució: desseguida 'm vaig fer càrrech de que la còsa no s'havia de portar per autoritat, quals llaços vuy dia son molt fluxos, y no estrènyen pas gayre fòrt.

La metexa noció d'ella s'es adulterada, des de que se la ha feta consistir en la suma de voluntats. Lo que volèm es raó, es evidència, es realitat objectiva degudament manifestada.

Aquèsta realitat objectiva, tant en les lleys morfològiques, còm en les fonètiques, de la llènga catalana, es lo que ab tota la sinceritat de mon còr he procurat sorpendre en els escrits de nòstres antepassats, dirigit, en mon treball de minucios anàlisis, pe'ls principis de la mes autorisada Filologia. Lo que he trobat, tal qual ho he trobat, axò es lo que oferèsch als amants de la nòstra benvolguda llènga y a tots els que desitjen que 's pòse fi a la anarquia gramatical, que vuy domina.

338. Y encara que ma primera intenció va ser de no manifestar el meu pròpi parèr en les presents qüestions, sinó d'esposar senzillament els resultats dels meus estudis, y subjectarne la decisió al critèri de persones mes il·lustrades y mes competentes en la matèria; emperó les súpliches d'alguns amichs m'han fet trencar el propòsit, è inclinat a que digues ingènuament ma opinió sobre'l particular. Y axis ho he fet, anyadint a varis capítols un paragraf relatiu a la representació gráfica dels sons, qual naturalèsa y propietats acabava d'analitzar.

339. No pretench imposar a ningú mon critèri: la meva única pretensió es de suministrar als hòmens pensadors llum y evidència sobre'l gèni particular de la nòstra llènga, ab el qual tot bòn sistèma ortogràfich y morfològich dèu lo mes que possible sia conformarse. Aquèstes qüestions no s'han de resòldre en judici oral ni per major nombre de voluntats. Llur resolució, si ha de ser acertada y d'efectes positius, dèu fundarse en sòlids conexements llingüístichs y gramaticals, que no sòlen ser comuns a la generalitat dels hòmens, ni tan sòls dels que en altres rams del sabèr humá puguen ser proposats còm a màstres y doctors dels altres.

T A U L A

	Plana.
Introducció.	5
PRIMERA PART. — Dels sons vocals	
CAPÍTOL I.—Número y valor del sons de la llènga catalana.	9
§. 1. Número y valor dels sons vocals.	10
§. 2. Nombre y valor dels sons consonants.	11
CAP. II.—Diverses qualitats fonètiques de les vocals..	14
§. 1. Gravetat y tenuitat de les vocals.	14
§. 2. Claretat y obscuritat de les vocals.	15
§. 3. Idèntich valor fònic de la a y e obscures en la fonètica antiga.	16
§. 4. Idèntich sò de les vocals o y u obscures en la fonètica antiga.	19
§. 5. Confosió de les vocals e , i , atòniques.	21
CAP. III.—Tonicitat de les vocals.	22
§. 1. Diferència èntre la accentuació prosòdica catalana y castellana.	22
§. 2. Causa de la diferència èntre la accentuació prosòdica catalana y castellana.	27
CAP. IV.—Existència d' un nou accent eufònic en la llènga catalana, diferent del tònic ò prosòdic.	31
CAP. V.—Representació gràfica dels sons vocals.	38
§. 1. Principis fonamentals de la ortografia.	38
§. 2. Us de la a y de la e atòniques y obscures en les desinències.	41
§. 3. Us de la a ò e , o ò u en les radicals de les paraules variables y en les diccions invariables.	44
§. 4. Us de la i y de la y	46
§. 5. Distinció èntre la e obèrta y la tancada.	47
§. 6. Distinció èntre la o sonora y la fosca.	51
CAP. VI.—Accentuació prosòdica de les vocals catalanes.	52

§. 1.	Accentuació de les paraules tòniques.	52
§. 2.	Paraules atòniques en la llènga catalana.	56
SEGONA PART. — <i>Dels sons semivocals</i>		
CAP. I.	— Sons semivocals I (=J) y U (=V) en general.	61
§. 1.	Reciprocitat èntre les vocals i , u , y les consonants j , v	61
§. 2.	Dels diptòngos en general.	63
§. 3.	Nombre dels diptòngos.	64
§. 4.	Dels diptòngos en particular.	66
§. 5.	Psèudo-diptòngos.	68
§. 6.	De la Sinalèfa.	69
CAP. II.	— Reforçament de les semivocals.	73
§. 1.	Reforçament de la i	73
§. 2.	Reforçament de la u	77
CAP. III.	— Modificacions produïdes per l'encòntre de la semivocal I ab altres sons.	79
§. 1.	Palatinització de la I y n	79
§. 2.	Assibilació y africació dels sons consonants.	84
TERCERA PART. — <i>Dels sons consonants</i>		
CAP. I.	— Classificació dels sons consonants.	89
CAP. II.	— Sons guturals C (=K), G	91
§. 1.	Sons guturals en general.	91
§. 2.	Sò gutural de la c	92
§. 3.	Sò gutural de la g	95
§. 4.	Ortografia dels sons guturals.	98
CAP. III.	— Sons dentals T , D	102
§. 1.	Debilitació de la t en d	102
§. 2.	Quiescència de la t final.	103
§. 3.	Reforçament de la d	105
§. 4.	Debilitació de la d	106
§. 5.	Ofici eufònic de la d	108
§. 6.	Atracció esperimentada pe'ls sons dentals.	109
§. 7.	Ortografia dels sons dentals.	112
CAP. IV.	— Sons llabials P , B	113
§. 1.	Debilitació de la p en b	113
§. 2.	De la p eufònica.	113
§. 3.	Quiescència de la p final.	114
§. 4.	Reforçament de la b final.	114
§. 5.	Debilitació de la b en v	115
§. 6.	De la b eufònica.	117
§. 7.	Ortografia dels sons llabials.	118
§. 8.	Orígen y ortografia de la preposició ab	118

§. 9. Confosió de les preposicions ab , en , y a seguida de n eufònica.	123
CAP. V. — Comparació dels sons guturals, dentals y llabials èntre sí.	125
CAP. VI. — Sons vibrants L , R	131
§. 1. Cambis de la l	131
§. 2. Reforçament de la r	132
§. 3. Quiescència de la r final.	132
§. 4. Liquidació dels sons vibrants.	135
§. 5. Ortografia dels sons vibrants.	136
CAP. VII. — Sons nassals M , N	137
§. 1. Cambi recíproch dels dos sons nassals	137
§. 2. Quiescència de la n	139
§. 3. Cambis experimentats per la n	140
§. 4. Ofici eufònic de la n	142
CAP. VIII. — Sons espirants dentals Ç , Z	145
§. 1. Vária representació del sò xiulant fòrt.	145
§. 2. Debilitació del sò xiulant fòrt.	146
§. 3. Sò xiulant suau.	149
§. 4. Sò xiulant compòst.	150
§. 5. Ortografia dels sons espirants dentals.	153
CAP. IX. — Sons espirants paladials X , J	159
§. 1. Sò paladial sonor ò suau j	159
§. 2. Sò paladial sort ò fòrt x	159
§. 3. Refòrç dels sons paladials.	162
§. 4. Ortografia dels sons paladials.	166
CAP. X. — Sons espirants llabi-dentals F , V	174
§. 1. Sò llabi-dental fòrt.	174
§. 2. Sò llabi-dental suau.	175
§. 3. Modificacions experimentades pe'l sò llabi-dental suau.	177
§. 4. Ortografia dels sons llabi-dentals.	178
CAP. XI. — Del us de la H per los antics escriptors.	181
CAP. XII. — Sistèma fonètic-ortogràfic comparat.	186
§. 1. Comparació de la fonètica antiga y la moderna.	186
§. 2. Comparació de la fonètica catalana ab la castellana	188
§. 3. Ortografia de la actual llènga catalana comparada ab la de la antiga.	191

En la pl. 172, lin. 10, se diu *consonant*: deu dir *vocal*.

